

Miraš Martinoviq, i lindur në vitin 1952 në fshatin Kralje, pranë Andrijeviçës. Jeton dhe punon në Herceg Novi. Është një shkrimtar i njohur malazez. Ajo që e bën atë të dallueshëm në një hapësirë më të gjerë rajonale, janë temat antike dhe peizazhet e harruara të Malit të Zi, të cilave u ka kushtuar romanet dhe librat e tij poetikë. Është anëtar i PEN-it Malazez dhe i Matica Crnogorska. Është fitues i Çmimit të Tetorit (Oktobarska nagrada) të Herceg Novit.

MIRASH MARTINOVIO: Dy takime me Kadarenë

Përktheu nga malazezishtja Qazim Muja

LAMTUMIRË
POETI GRIGOR
JOVANI

Nga Kastriot Kotoni

(fq. 9)

SHËNIME MBI LIBRAT

Albulena Blakaj, *Goethe dhe receptimi
i tij në kulturën shqiptare*, Om

GJURMËVE TË
GJENIUT

Nga Ag Apolloni

(fq. 4)

MAGJIA E PASKAJORES SË
MIRËFILLTË TË SHQIPES
NË POEZINË “KUSHTRIM”
TË GRAMENOS

Nga Skënder Buçpapaj

(fq. 6)

Romani i Ervina Halilit
PËR NGA “MALI I
QUMËSHTIT”

Nga Rei F. Hodo

(fq. 8)

Libri “Rebeli” i Ilir Ikonomit
KATËR VITET
E FAN NOLIT NË 400
FAQE LIBRI

Nga Fatbardh Amursi

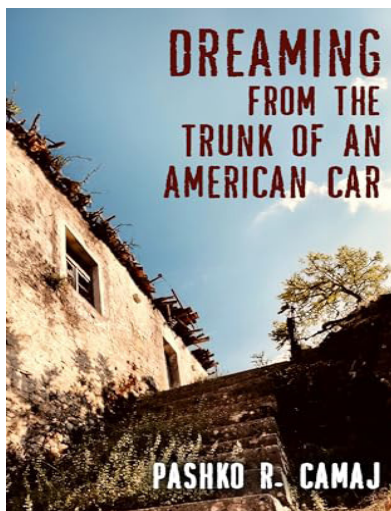
(fq. 10)

Rreth romanit “Dritarja e Marin
Shkrelit” të Ndue Ukajt

KUJTESA ZGJON NGA
VEGIMI ËNDRRAT

Nga Dr. Jorida Sotiri

(fq. 11)

Kirkus Reviews shkruan për botimin në anglisht të librit “Porosia e kullës” të Pashko R. Camajt

Një përsiatje prekëse mbi përvojat e një emigranti në Shtetet e Bashkuara

E dhe pse udhëtimi drejt Shteteve të Bashkuara është në qendër të errëfimit, autori shquhet veçanërisht në përshkrimin e trazirave psikologjike të emigrantit. Familja e Camajt kishte jetuar në të njëjtën shtëpi dhe kishte punuar në të njëjtin tokë për deri në 16 breza. Ai pyet veten: “A mbaroi trashëgimia e tyre, për mua dhe vendlindjen time, me largimin tim — a bëra mëkat ndaj tyre?”

(fq. 5)

BIBLIOTEKË

Enver Kushi

(fq. 12)

Zëra të patretur

Agim Baçi

(fq. 13)

Biseda të çuditshme

Astrit Hykaj

(fq. 14)

Para muzgut

Arben Iliazi

(fq. 15)

Duke rendur drejt teje

Sazan Goliku

(fq. 16)

Buzë Vjosës te

Manastiri i Kodrës

Arben Velo

(fq. 17)

Mesha e flamingove

Aleksandër Bardhi

(fq. 18)

Hëna rritet duke vdekur

Arben Meksi

(fq. 19)

Karikatura e së shtunës

Sabina Shelegu

(fq. 20)

Asgjë

Panos Vassiliou

(fq. 21)

Tridhjetë e tre çaste për të jetuar

Përktheu: Isida Foçi

BOTIME TË REJA NGA ONUFRI

G. G. MÁRQUEZ

“Kronikë e një vdekjeje
të lajmëruar”

Me një përkthim të ri nga

Aurel Plasari

(fq. 12)

ANTHONY BURGESS

Portokall me kurdisje

Përktheu: Durim Taçi

(fq. 16)

Ekam mbartur gjatë, gati njëzetënjë
Evjet, atë ditën e një gushtit të vitit
2004, kur në Ulqin takova Ismail
Kadarenë, i cili erdhi për të hapur
Panairin e Librit, një manifestim
tradicional që për çdo vit fillon në këtë
ditë në këtë qytet. Para se ta kujtoj
atë ditë dhe atë takim, dua të them se
Kadarenë e kam parë për herë të parë,
por vetëm parë, në vitet shtatëdhjetë e
ca, kur erdhi në Kosovë dhe në Pallatin
e Shtypit të Prishtinës pati takim me
gazetarët, në mesin e të cilëve isha
edhe unë, një gazetar fillestar në
gazetën *Jedinstvo* (Bashkimi).

Në atë kohë, vizita e Kadaresë në Prishtinë ishte një ngjarje e klasës së parë. Të dukej se prania e tij ndihej në çdo person dhe në gjithë qytetin. Sidomos në mesin e shkrimtarëve dhe intelektualëve të asaj kohe.

Romanin *Gjenerali i ushtrisë së vdekur*, përkthim i Esad Mekilit ndërsa botuar nga *Bagdala* e Krushevcit, e kam lexuar si i ri, e më vonë edhe dy apo tre herë, botimin e Sarajevës dhe të Beogradit. Çdo lexim i këtij romani me famë botërore më la përshtypje të jashtëzakonshme, të cilin Kadare i ri e shkroi në moshën njëzetegjashhtë vjeçare, dhe që u përkthye në pothuajse dyzet gjuhë në vitet dhe dekadat e mëvonshme. Ky do t'i sjellë atij edhe famën botërore.

Dhe tani le t'i kthehem takimit të Ulqinit dhe asaj dite vere. Isha dukshëm i emocionuar. Ekzistojnë emocione që është e pamundur

Mirash Martinoviq: DY TAKIME ME KADARENË

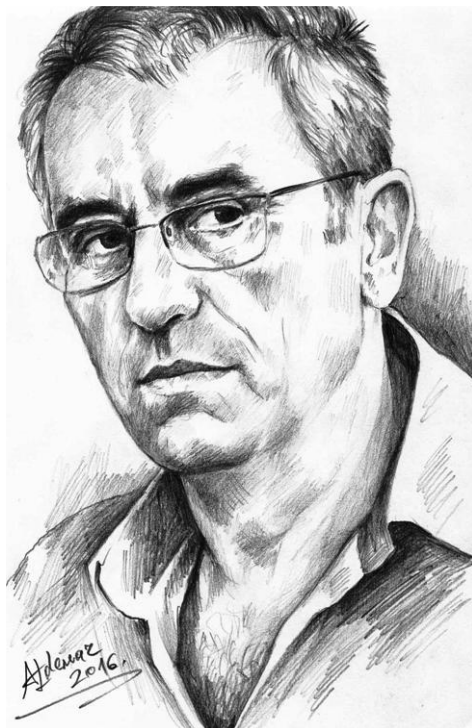
Përktheu nga malazesishtja
Qazim Muja

Kadarenë, kështu që gjithçka u sqarua menjëherë, dhe shumë shpejt arritëm para shkrimtarit me famë.

Të nesërmen u organizua një udhëtim për në Ada në Bunë, pata rastin të bisedoj me Kadarenë, dhe kur më pyeti se çfarë punoj, i thashë se në librat e mi merrem me temat antike dhe me peizazhet e harruara të vendit tim, me ëndrrat dhe me fatet e atyre që dikur jetuan në të, gjë që për ta ishte veçanërisht interesante, dhe pastaj se kam shkruar dhe botuar romanin *Dita e fundit e Eskilit*. E theksova këtë, duke e ditur se Eskili ishte i afërt edhe për ta, dhe se kishte shkruar një libër me ese për tragjikun e famshëm grek.

E pranoj, dita në Adë për mua sot është një kujtim i turbullt. Kishte një shoqëri të gjerë. Kujtesa nuk është gjithmonë një dëshmitar i besueshëm, por aty janë fotografitë që Branka i kishte bërë. E zellshme si gjithmonë në regjistrimin e të gjitha ngjarjeve, me të njëjtën thënie: do të jetë kjo e rëndësishme një ditë. Atëherë ajo më bëri një foto me Kadarenë, e cila është edhe e çmuar edhe e dashur për mua. Me kërkesën time, ajo arriti ta gjente dhe ma dërgoi së fundmi, kur u interesova për të, duke mos e ditur se do të shkruaja këtë tekst, i cili do të jetë në fund të librit tim *Pisano u vremenu* (Shkruar në kohë): tekstet, esetë, shënimet, përshtypjet e mia, të grumbulluara në gati tre dekada dhe kryesisht të botuara në suplementin ART të së përditshmes *Vijesti*. Libri hapet me një tekst për Llalliqin dhe kujtimet për këtë shkrimtar, dhe jo rastësisht, e mbyll Kadare me këtë shkrim. Kështu ishte menduar dhe kështu duhej të ishte. Ndonjëherë përpara nesh ecën diçka për të cilën nuk jemi vërtet të vetëdijshëm në momentin që fillojmë të mendojmë. Vjen ajo që nevojitet gjithmonë dhe pashmangshëm. Kështu, edhe ky kujtim edhe ky tekst erdhën në kohën e duhur.

Herën e dytë e takova Kadarenë në Podgoricë kur u promovua romani i tij i ri *Pad kamenog grada* (Rënia e qytetit të gurtë – Darka e gabuar) në sallën e madhe dhe të stërmbushur me njerëz në QIK, ku u bë promovimi. Romani u botua nga Sibila sh.p.k. Libraria Karver dhe OJQ Prostory, bisedën me Kadarenë e udhëhoqi regjisori i famshëm sarajevas Dino Mustafiq. Ishte një mbrëmje e paharrueshme,

për t'u mbajtur mend. I pranishëm
ishte Bujar Hudhri, drejtor i shtëpisë
botuese *Onufri*, botues i autorizuar
i Kadaresë në Tiranë, i cili ishte
ndërlidhësi i kësaj ngjarjeje.

Jo shumë kohë pas takimit të Podgoricës me Kadarenë dhe pas atij të Ulqinit ku folëm për Eskilin, Bujari më kërkoi të bëja një përmbledhje të romaneve të mia, gjë që e bëra, ndërsa Smajl Smaka, i cili së bashku me Varja Gjukiq përktheu romanin *Rënia e qytetit të gurtë*, i përktheu dhe ia ktheu Bujarit, mora ofertën në të cilën shprehej dëshira që *Onufri* të botojë pikërisht këtë roman. Mendova, ndonëse nuk kam asnjë vërtetim të preکشëm, që Kadare ka pasur ndikim në këtë, nëse jo për ndonjë shkak tjetër atëherë për shkak të Eskilit dhe bisedave që patëm bërë për të, kështu që në Tiranë nga kjo shtëpi botuese në vitin 2015 u botua romani me titullin *Dita e funit e Eskilit*, përkthyer nga Qazim Muja.

Diku në tetor, në kohën e qëndrimit të Kadaresë në Podgoricë, bëra një intervistë të gjerë dhe e botova në suplementin *Agora* të *Pobjedës*, të cilin me sukses e redaktonte Vera Gavrilloviq. Duke e lexuar intervistën nga një distancë prej pesëmbëdhjetë vjetësh, vetëm tani e kuptoj rëndësinë e saj. Atëherë Kadaresë i pata bërë disa pyetje interesante për të cilat mora përgjigje të gjera dhe interesante. E pyeta përsëri për Eskillin dhe syrgjynosja e tij, për marrëdhëniet midis Malit të Zi dhe Shqipërisë, për marrëdhëniet e popujve në Ballkan, për pikëpamjen e tij për Malin e Zi para

ardhjes së tij këtu dhe promovimin që pasoi. Ai më tha për Eskilin se nuk ishte përndjekur nga autoritetet zyrtare shtetërore, por se kishte ardhur deri te një zemërim dhe keqkuptim për shkak të teatrit dhe shfaqjes së dramave të tij, dhe se si ai personalisht, Kadare, dikur ndoqi rrugën e mërgimit të Ovidit nëpër Rumani. Folëm për letrën e Bullgakovit drejtuar Stalinit, për marrëdhënien shkrimtar-diktator. Ndër të tjera më tha: “Jam nga i njëjti qytet me Enver Hoxhën, madje edhe nga e njëjta mëhallë. Për shumë njerëz, veçanërisht për të huajt, kjo merret si një rrethanë e favorshme. Por kjo rrethanë mund të kthehet në të kundërtën, me efekt negativ. Një herë, në pyetjen e një gazetari, nëse shtëpia ime në Gjirokastrë ndodhej afër rrugicës ku ishte shtëpia e Enver Hoxhës, iu përgjigja (dhe ishte një gazetar suedez!) që të shkonte të fotografonte rrugicën dhe të jepte në shtyp një legjendë që do të ishte një shpjegim se në atë rrugicë, që quhet *Rruga e të Marrëve*, kishin shtëpitë e tyre dy figurat më të njohura në Shqipëri.

Në konstatimin tim – pyetjes a do të ishte shkruar *Pallati i ëndrrave* dhe veprat e tij të tjera madhështore nëse ai nuk do të kishte jetuar në një vend të privuar nga liritë, Kadare u përgjigj: “Ka një mendim sipas të cilit është mirë që shkrimtari

Kadare dhe shkrimtari i njohur malazes Mirash Martinoviq, Hotel Albatros, Ulqin, gusht 2004

ta njohë ferrin, duke e shkelur atë për së gjati dhe për së gjeri, kështu do të shkruante më mirë (siç ka thënë një nga poetët tanë i viteve të tridhjeta!). Një mendim tjetër është i kundërt dhe thotë: Nuk ka nevojë të hapim një burg, apo një fatkeqësi

për shkrimtarët, që ai të krijojë vepra interesante. Mendoj se nuk ka model për këtë. Në një rast kam shprehur mendimin se për letërsinë nuk janë të mira as fatkeqësitë e mëdha dhe as lumturia e madhe”.

Më tha se e vlerësonte shumë Ernesto Sabaton dhe se kishte mendimin më të mirë për të. Me shumë respekt më foli për Danillo Kish: “Në vitin 1984, gjatë një forumi të shkrimtarëve në Athinë, pata fatin të takohesha dhe të bisedoja gjatë me Danillo Kish. Një nga gjërat që më pati shpjeguar ishte edhe ajo se nëna e tij ishte malazeze. Dhe menjëherë pas kësaj ai shtoi se nëna e tij i kishte thënë diçka të mirë për shqiptarët, por ai ishte i vogël në atë kohë dhe nuk e kuptonte fare pse, pikërisht në kohën e ashpërsimit të raporteve jugosllavo-shqiptare, pikërisht në kohën e përshkallëzimit, nëna e tij mendonte kështu”.

Ndërsa për marrëdhëniet në Ballkan në atë kohë pat thënë, dhe ky ishte viti 2011: “Pavarësisht nga dramat që kanë ndodhur, unë besoj në pajtimin ndërballkanik. Ballkanasit kanë përjetuar komplikime të mëdha. Ata do të jenë në gjendje ta durojnë misionin, ndoshta më të madhin nga të gjithë, që historia vendos përpara tyre: paqen mes tyre. Por misionet serioze nuk janë si puna e vodvilit. Ato kërkojnë seriozitet. Dhe serioziteti, në këtë rast, ka të bëjë me të vërtetat e mëdha nga të cilat nuk duhet të kemi frikë. Ne jemi njerëz të artit.”

Më tej, në të njëjtën pyetje, ai përgjigjet: “Realitetin e botës nuk e përbëjnë mizoria dhe krimet - por ndarja nga ato”. Dhe ndarja nga ato do të thotë të dëbosh mjegullën, të nxjerrësh të vërtetën jashtë dhe përtej saj - të lehtësosh vetëdijen përmes pendimit, të kërkoshe falje dhe, në fund, pajtim. Ju jeni një popull që i

përket familjes sllave, ne përkundrazi jemi një popull i vetmuar. Familja zakonisht i pasuron popujt, por edhe vetmia, në popuj të ndryshëm u bën të njëjtën gjë. Prandaj dhe është diçka dyfish e bukur kur kombet janë - fqinjë të mirë.”

Me të njëjtin rast e pyeta Kadarenë: përse vendosi që nga korpusi i tij i gjerë dhe i larmishëm letrar të zgjidhte romanin *Rënia e qytetit të gurtë* (Darka e gabuar) për ta botuar në Mal të Zi, në të cilën m'u përgjigj: “T'u them të drejtën, e dhashë pëlqimin pa u menduar shumë. Thjesht, ashtu më dukej: lexuesit shqiptar i pëlqeu ky libër, mendova, do t'i pëlqejë edhe lexuesit malazez. Të them edhe disa fjalë që duket sikur i kam mësuar këtu. Afërsinë e dy popujve, letërsinë që rrit afërsinë e tyre, besoj se nuk kam nevojë veçanërisht t'i potencoj. Mirëpo, kur më kërkuan të bëja një zgjedhje për botimin e njërit prej librave të mi në Mal të Zi, sinqerisht doja të zgjidhja më të mirin, siç bëhet kjo për lexuesit të cilët i vlerëson, i respekton dhe i ndjen veçanërisht të afërt, kështu që në këtë rast këtë e bëra pa hezitim”.

Ismail Kadare është një shkrimtar i rangut dhe famës botërore, i cili me veprën e tij të përgjithshme meriton epitetin b o t ë r o r. Komiteti i Nobelit duket se, në historinë e tij të gjatë, nuk ka bërë gabime, ose e ka bërë këtë në një numër të vogël rastesh. Në këtë rast, po, nuk ia dha çmimin Nobel atij që e meritoi me të gjitha. Vepra e Kadaresë do të jetojë sa të ekzistojë njerëzimi dhe njeriu. Çdo libër i tij i veçantë, është një metaforë e humanizmit. Së bashku, ata janë metaforë që mbron njerëzimin!

Gjenerali i ushtrisë së vdekur është njëri nga romanet më të mëdhenj të letërsisë botërore.

3 mars 2025

MIRASH MARTINOVIQ

DITA E FUNDIT
E ESKILIT

OnufriRoman

Studimi *Goethe dhe receptimi i tij në kulturën shqiptare* i studiueses Albulena Blakaj është një kërkim mbi gjurmët e gjeniut gjerman në letërsinë dhe kulturën shqiptare. Ky kërkim mbi fenomenin Goethe, i bërë sipas metodës integrale, argumenton interesimin e përkthyesve, studiuesve, shkrimtarëve dhe lexuesve shqiptarë për veprën kolosale të autorit gjerman, receptimi, adhurimi dhe ndikimi i të cilit në kulturën shqipe vjen bashkë me konsolidimin estetik të saj.

Profili i studiueses

Studiuesja Dr. Albulena Blakaj, profesoreshë e letërsisë gjermane në Universitetin e Prishtinës, ka përkthyer, shkruar dhe botuar shkrime nga dhe për autorë si Goethe, Mann, Trakl, Süskind etj., si dhe ka shkruar një sërë studimesh letrare dhe kulturore nëpër revista shqiptare dhe ndërkombëtare, me të cilat ka zgjuar interesim te lexuesit shqiptarë dhe të huaj. Interesimi kryesor i saj lidhet me figurën e shkrimtarit të madh botëror, Goethe, për veprën e të cilit ka bërë studimin e doktoratës dhe ka publikuar disa studime në gjuhën shqipe dhe gjermane.

Studimi *Goethe dhe receptimi i tij në kulturën shqiptare* është libri i parë i saj dhe monografia e vetme shqiptare që trajton çështjen e receptimit të kryeshkrimtarit gjerman në kulturën dhe letërsinë shqiptare. Rrjedhimisht, kjo është monografia më e madhe shqiptare e shkruar sipas metodës gjermane të receptimit.

Objekti i studimit

Libri i studiueses Albulena Blakaj, që ka për objekt autorin Johann Wolfgang von Goethe, përkatësisht receptimin dhe ndikimin e tij në kulturën tonë, është një studim që ballafaqon një shkrimtar të madh me kulturën shqiptare, duke shtuar kontributin në shkencën e studimeve mbi Goethe-n dhe duke e lartësuar kulturën shqiptare, e cila ishte mjaft mikpritëse, madje shpesh adhurimtare, ndaj shkrimtarit gjerman. Kështu, ky studim jo vetëm që mbush një vakuum në studimet tona, por edhe nderon letërsinë dhe kulturën tonë me rezultatet që sjell. Derisa receptimi, si tezë primare, është njëri nga segmentet që kërkohen, dokumentohen dhe komentohen në këtë studim, ndikimi, si tezë sekondare, është një fenomen më i vështirë për t'u eksploruar, pasi askund nuk është shfaqur në mënyrë të afishuar, por ka dalë thjesht si i nënkuptuar. Pavarësisht vështirësive, autorja e këtij studimi e ka kaluar këtë sfidë, duke i argumentuar bindshëm hipotezat e saj mbi receptimin dhe ndikimin.

I ndarë në gjashtë pjesë, studimi për Goethe-n sjell portretin e tij të gjallë dhe hijen e tij të madhe të përhapur mbi vende dhe kultura të ndryshme, me theks të veçantë në hapësirën dhe kulturën shqiptare, ku, siç shihet në pjesën e fundit të këtij studimi, edhe pse hija e poetit gjerman nuk ishte shtrirë sa e si duhej, nuk mungonte dëshira për të qenë nën atë hije, prandaj njëri nga kritikët e parë dhe më seriozë të letërsisë shqipe, Krist Maloki, i njohur për edukimin në universitete austriake, ku mori dy doktorata, dhe për tonin e rreptë kritik, i pakënaqur me praninë e vogël të veprës së madhe të Goethe-s në kulturën shqipe, me rastin e 100-vjetorit të vdekjes së poetit gjerman, uron që kjo të ndryshojë me rastin e 200-vjetorit të lindjes së këtij gjeniu dhe të fillojë edhe ner ne një përlindje kulturore, të përhapet i mallshëm goethean, e të na mëtojë një hieje weimar-jane shqiptare!

(Albulena Blakaj, *Goethe dhe receptimi i tij në kulturën shqiptare*, Om, Prishtinë, 2017)

GJURMËVE TË GJENIUT

Nga Ag Apolloni

Studimi interpretues dhe evidentues i studiueses Albulena Blakaj ngrihet mbi hulumtimin nëpër arkiva të ndryshme, prandaj gëlon nga emra të shumtë që janë marrë me veprën e shkrimtarit gjerman, qoftë duke e përkthyer, qoftë duke e analizuar, apo duke e përkujtuar. Kështu, regjistri i emrave meritore për ardhjen e Goethe-s në kulturën letrare shqiptare është shumë i gjatë dhe përfshin personalitete të mirënjohura, të njohura dhe më pak të njohura, që nëpërmjet punës së tyre traduktojnë apo interpretative, synonin ta bënin të njohur poetin gjerman te lexuesi shqiptar, i cili për arsye të njohura historike, sociale dhe politike, kishte ngecur pas në receptimin e vlerave estetike të këtij kolosi botëror, fama e të cilit në botë kishte eklipsuar të gjithë bashkëkohësit e tij. Ndër emrat e përmendur, të evidentuar, apo të komentuar në këtë studim janë: Ndre Mjeda, Gjergj Fishta, Hilë Mosi, Fan Noli, Lasgush Poradeci, Skënder Luarasi, Sejfulla Malëshova, Krist Maloki, Lazër Shantoja, Zef Simoni, Vangjel Koça, Branko Merxhani, Shevki Selenica, Aleks

Buda, Hasan Mekuli, Klara Kodra, Shpëtim Çuçka, Përtef Kruja, Fatos Arapi, Petraq Kolevica, Pashko Gjeçi, Arshi Pipa, Petro Zheji, Bujar Doko, Robert Shvarc, Perikli Jorgoni, Aristidh Ristani, Visar Zhiti, Vehbi Bala, Jorgo Bllaci, Anila Omari etj.

Libri mbi Goethe-n i përmbahet një logjike studimore, duke filluar me portretin e autorit të zgjedhur për objekt studimi, për të kaluar te fama, kritika, përkthimi dhe komentimi, dhe për t'u mbyllur me evidentimin e teksteve të hershme mbi veprën e autorit gjerman të botuar në shtypin shqiptar, tekste këto që botohen si homazhe dhe që sjellin një frymë adhurimi ndaj këtij shkrimtari, i cili, sipas tyre, por edhe sipas disa studiuesve të huaj, kishte kaluar përmasat njerëzore dhe konsiderohej si gjysmëperëndi, që adhurohej gjithandej nëpër botë.

Metoda e studimit

Ky studim është një kritikë receptive, e bazuar në teorinë e receptimit të teoricienit gjerman Hans Robert Jaus, si një qasje alternative e hermeneutikës së

filozofit gjerman Hans-Georg Gadamer. Mirëpo, për shkak të natyrës së objektit, studimi nuk i përmbahet vetëm një metode dhe realizohet qëllimisht si sinkretizëm metodash kritike për të sjellë të plotë portretin e autorit që krijoi konceptin e letërsisë botërore, *weltliteratur*, dhe u bë pastaj një ndër përfaqësuesit kryesorë të asaj letërsie, krahas Homerit, Dantes dhe Shekspirit.

Studimi *Goethe dhe receptimi i tij në kulturën shqiptare*, përveç informacionit detajizues mbi ndikimin dhe receptimin e veprave të shkrimtarit gjerman, sjell edhe analiza për veprat e ndryshme të tij nga autorë dhe përkthyes të njohur shqiptarë. Pra, studimi vjen si një kërkim kritik që nënkupton hulumtimin, analizën dhe komentimin. Në këtë mënyrë, studimi ka status të dyfishtë: kritik dhe metakritik. Në të flitet për receptimin nëpërmjet përkthimit dhe kështu zbulohet dëshira e shqiptarëve për ta integruar në kulturën e tyre këtë figurë madhore botërore, si dhe zbulohet kapaciteti i gjuhës shqipe dhe i shkrimtarëve dhe përkthyesve të saj për t'u përballur me përkthimin e kryeveprave të këtij autori.

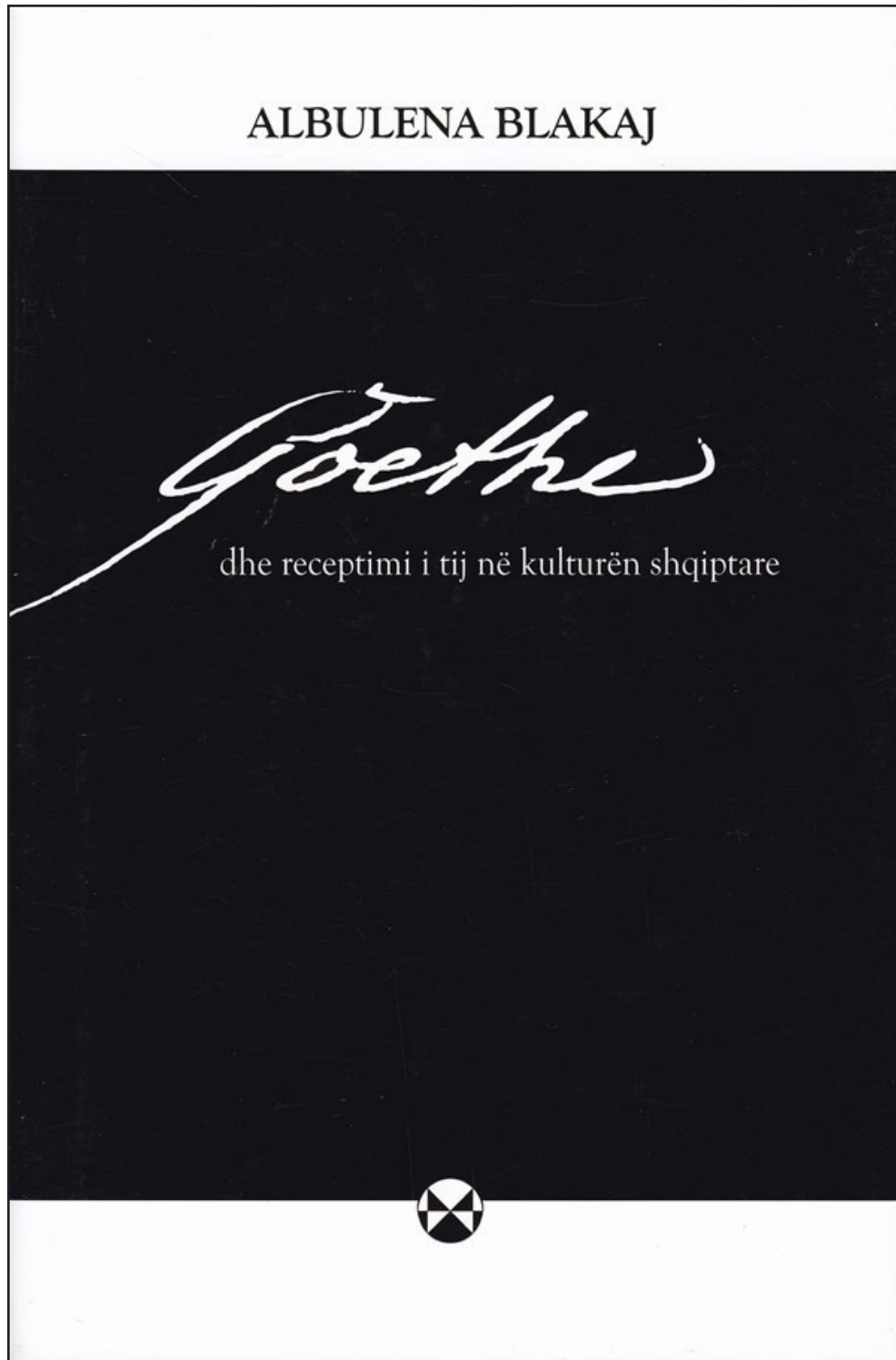
Nëpërmjet pjesës metakritike të librit, studiuesja Albulena Blakaj bën zigzage metodike, duke e sjellë fillimisht tekstin si rezultat të një hulumtimi, pastaj duke e diskutuar nëpërmjet tri mënyrave interpretuese: leximit, analizës dhe komentimit. Funksioni i leximit kritik është përfolës, funksioni i analizës është shkoqitës, kurse funksioni i komentimit është alternim i dy mënyrave të para.

Rezultatet e receptimit

Ky studim monografik mbi receptimin e një kolosi botëror në kulturën shqiptare, i studiueses Albulena Blakaj, është një kontribut i rëndësishëm shkencor dhe letrar, sepse sjell një burim të pasur informatash mbi receptimin dhe përflet, diskuton, komenton, analizon, interpreton dhe kritikon tekste dhe probleme të kthyera në objekt studimor. Nëpërmjet këtij studimi shihet qëndrimi i shqiptarëve ndaj veprës së Goethe-s, një qëndrim që herë është më entuziast, herë më racional, por gjithmonë adhures.

I shkruar me sinkretizëm metodash kritike dhe me etikë akademike, ky studim i përmbush kriteret kritike dhe akademike, i plotëson nevojat universitare, hap shtigje në studimet tona krahasimtare dhe, përgjithësisht, nderon studimet shqiptare, pasi që, si për nga metoda, ashtu edhe për nga objekti, sjell përvoja dhe dëshmi për një tendencë të hapur të studiuesve, shkrimtarëve dhe përkthyesve shqiptarë drejt letërsisë botërore.

Monografia *Goethe dhe receptimi i tij në kulturën shqiptare* i studiueses Albulena Blakaj, është studim i rëndësishëm jo vetëm për rezultatet që sjell, por edhe për shtigjet që hap. Është për t'u lavdëruar që në krye të studimeve tona të receptimit tash e tutje do të jetë figura e atij që është në krye të letërsisë botërore, figura e shkrimtarit botëror Johann Wolfgang von Goethe.

Siç përshkruhet në kapitujt Stronditës të fillimit, Camaj mbërriti për herë të parë në Amerikë në vitet 1980, i fshehur në bagazhin e një makine. Pasi iu mohua hyrja në Shtetet e Bashkuara, autori dhe motra e tij binjake, Drita, udhëtuan nga atdheu i tyre në ish-Jugosllavi drejt Meksikës. Në Tijuana, ata u bashkuan me një të afërm të largët, Luigjin, i cili i shoqëroi gjatë kalimit të kufirit drejt San Diegos. “Me hezitim u bëra i fundit që hipa në bagazhin e një Chevrolet Monte Carlo të viteve të hershme ’80,” shkruan Camaj; “sardelja e fundit që u fut në kanaçe.” Rrëfimi i tij, i thurur me detaje intime, përshkruan vështirësitë e shumta me të cilat u përballën ai dhe motra e tij në përpjekjen për të jetuar në SHBA. Gjatë kohës që qëndruan në Meksikë, për shembull, ata nuk dinin as spanjisht dhe as anglisht, ndërsa përpiqeshin të orientoreshin në një udhëtim përtej kufirit që përfshinte rreziqe të mëdha fizike dhe financiare—një udhëtim drejt Kalifornisë, në atë kohë, u kushtoi mijëra dollarë, të paguar të gjitha nën dorë.

Nëpër të gjithë librin janë shpërndarë retrospektiva nga jeta e autorit në Malësi, një rajon malor në kufirin mes Shqipërisë dhe Malit

MBI LIBRIN ME KUJTIME BOTUAR NË ANGLISHT “DUKE
ËNDËRRUAR NGA BAGAZHI I NJË MAKINE AMERIKANE
(Porosia e kullës) nga Pashko R. Camaj

Një përsiatje prekëse mbi përvojat e një emigranti në Shtetet e Bashkuara

Një emigrant me origjinë shqiptare rrëfen udhëtimin e
tij drejt Amerikës në këtë kujtim të tij të parë.

Nga Kirkus Reviews

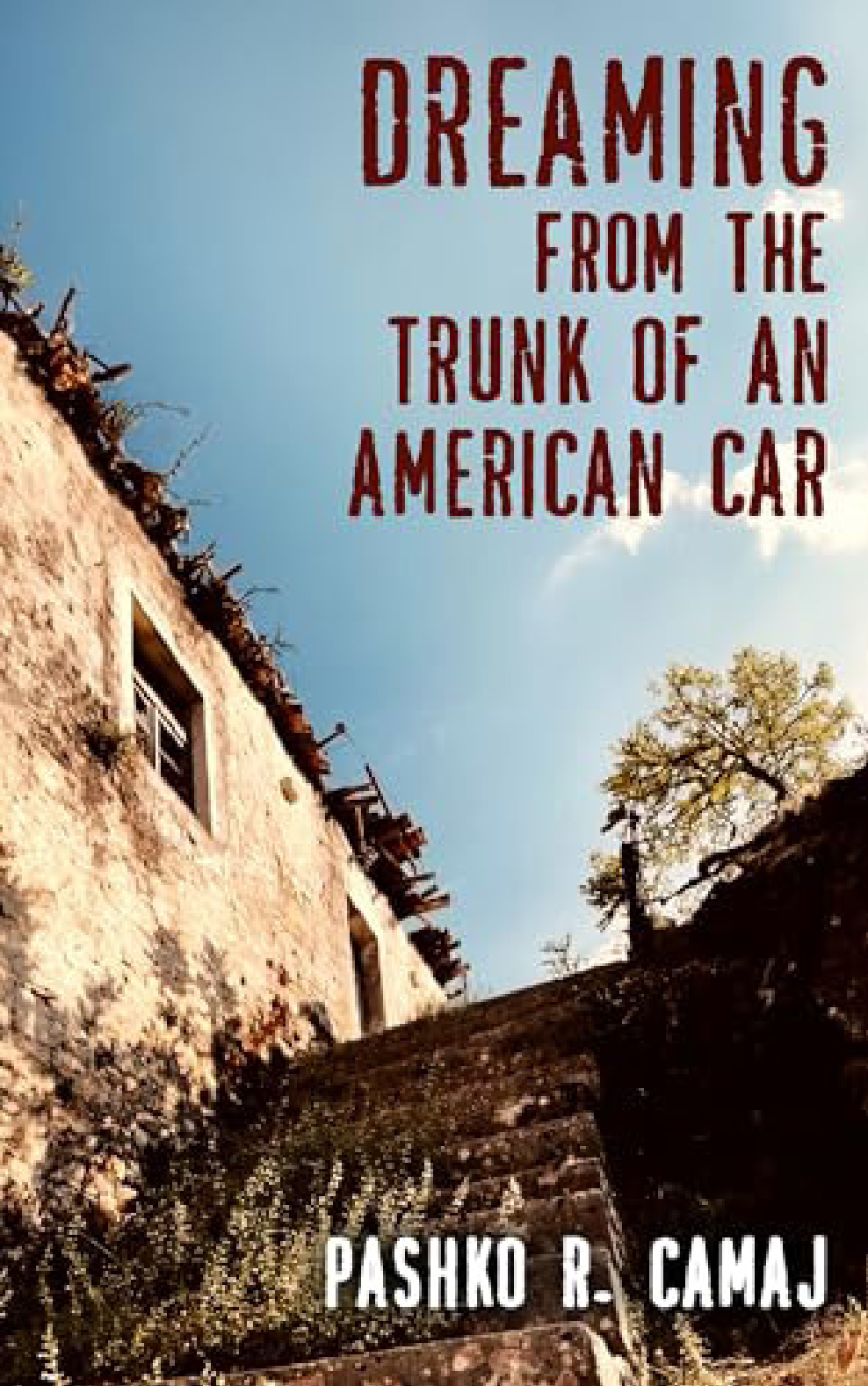
të Zi. (“Një rajon gjeografik i ashpër,” vëren ai. “Malësia është njësoj si njerëzit e saj.”) Camaj kujton me mall ngjarje familjare, përfshirë kohën kur punoi me të atin gjatë një udhëtimi në Bosnje, në vitin 1979. (Babai i tij, fatkeqësisht, do të ndërronte jetë vitin tjetër.) Ai ndalet gjithashtu te diversiteti fetar dhe etnik i Ballkanit, duke ofruar komente të drejtpërdrejta mbi situatën sociopolitike të rajonit. Duke diskutuar bashkëjetesën e feve kristiane dhe islame në zonë, autori

nënvizon: “Feja nuk na përcakton. Kombësia jonë, shqiptaria, na përcakton.” Edhe pse udhëtimi drejt Shteteve të Bashkuara është në qendër të rrëfimit, autori shquhet veçanërisht në përshkrimin e trazirave psikologjike të emigrantit. Familja e Camajt kishte jetuar në të njëjtën shtëpi dhe kishte punuar në të njëjtin tokë për deri në 16 breza. Ai pyet veten: “A mbaroi trashëgimia e tyre, për mua dhe vendlindjen time, me largimin tim

— a bëra mëkat ndaj tyre?” Kjo ndjenjë faji do ta përndiqte autorin edhe pasi arriti sukses dhe u vendos përfundimisht në SHBA. Në fund, ai arrin në përfundimin se vetëm duke lënë vendin e tij ishte në gjendje të mbante gjallë trashëgiminë dhe kujtimin e paraardhësve. (“Ëndrrat e mia mund t’i realizoja vetëm në vendin e ri,” përsiatet ai.) Megjithatë rrëfimi mbështetet kryesisht te kujtimet personale të Camajt, ai plotësohet edhe me përvoja të treguara nga prindërit dhe njerëzit që takoi gjatë rrugës. Edhe pse kronologjia e rrëfimit mund të duket ndonjëherë e çrregullt, stili tërheqës i të shkruarit e mban gjithmonë të gjallë interesin e lexuesit. Autenticiteti i veprës theksohet edhe nga vendimi i Camajt për të përdorur terma në gjuhën shqipe (si dhe disa në turqisht dhe serbisht) gjatë gjithë tekstit, i shoqëruar nga një fjalor fjalësh jo-anglisht për të ndihmuar lexuesin. Kjo përkujdesje për përfshirjen e lexuesit shfaqet gjithashtu në pasurinë e fotografive familjare që libri përmban.

Një përsiatje prekëse mbi përvojat e një emigranti në Shtetet e Bashkuara.

(Përktheu nga anglishtja: ExLibris)

PASHKO R. CAMAJ

Porosia e kullës

Parathënie nga Besnik Mustafaj

OnufriKujtime

E kanë kënduar gjyshërit tanë, e kënduam ne, e këndojnë nipat tanë, për shkak të kontekstit tonë të rrezikshëm fqinjësor, do ta këndojnë nipat e nipave tanë, brez pas brezi.

“Për mëmëdhenë”, e nënquajtur “Kënga e kryengritësve shqiptarë”, ka marrë të vetmin vlerësim, me sa di unë, në gjithë mendimin tonë letrar, nga jo dokushdo, nga vetë Lasgush Poradeci:

“Përpara të gjithave është Poezia. Ajo formon shpirtin e Kombit. Një libër me një roman është një Unterhaltungsbuch (libër bashkëbisedimi) ndërsa një libër me poezi është një Bildungsbuch (libër formimi). Me vargjet e Marsejezës në gojë dhe me vargjet:

***Për Mëmëdhenë, për Mëmëdhenë
Bashkohi burra se s’ka me prit...***

janë vrarë njerëz dhe janë fituar beteja. Po më thuaj me ç’roman ka ngjarë kjo? Me asnjë.

Prandaj duhet të shkruajmë poezi jo të mirë, po shumë të mirë, jo të lartë, po shumë të lartë, shumë të thellë, shumë të gjerë, që t’i vemë shpirtit të Kombit themele të shëndoshë.”

1. E vetmja këngë shqiptare vargjet e së cilës Lasgushi i vë krahas Marsejezës është pikërisht “Për mëmëdhenë”, krijuar nga Mihal Grameno (Korçë, 13 janar 1871 - 5 shkurt 1931), një ndër luftëtarët më me emër në Kryengritjen e Madhe Shqiptare për Pavarësi të viteve 1908-1912. E vetmja prekje nga mendimi letrar shqiptar ndaj kësaj poezie janë pikërisht këto pak paragrafe të Lasgushit. Është ky një vështrim me pak fjalë, në rrafshin ideor, ndërsa një vështrim ideoestetik mendoj se ende mungon.

Në vështrimin tim ideoestetik, tekstor dhe jashtëtekstor, dua të përmbush sadopak këtë mungesë të mendimit tonë letrar duke pasur në qendër të vëmendjes sime praninë tejet të pazëvendësueshme të paskajores së mirëfilltë shqipe, e cila, pa të drejtë, siç do të përpiqem ta argumentoj gjatë shqyrtimit tim, është paragjykuar, për rrjedhojë nënçmuar si paskajore gege dhe është mënjeluar e përzënë nga gjuha letrare shqipe e vitit 1972, me qëllim që ta përzënë bashkë me të edhe gegnishten.

E gjithë poezia ka 8 strofa katërshe, pra 32 vargje, me 170 fjalë. Nga këto janë pesë strofa, pra 20 vargje, 106 fjalë, ato që këndohen. Mendoj se një ndër faktorët vendimtarë ideoestetikë për fatin e poezisë së kënduar është shi paskajorja e mirëfilltë shqipe e tipit “me pasë”, “me qenë”, njëjtë si “to be”, “to have” në anglisht, “sein”, haben” në gjermanisht, “essere”, “avere” në italisht e tjerë.

Marsejeza shqiptare, e shkruar në nëndialektin jugor të shqipes (si e gjithë krijimtaria e Gramenos) është poezi e kënduar e kushtimit kombëtar për të shpëtuar Shqipërinë përfundimisht nga sundimi i gjatë pesëshekullor otoman. Është poezi e kënduar që i thërret nën armë shqiptarët, i vë nën armë shqiptarët, prandaj kërkohen tonet dhe mjetet e përshtatshme shprehëse.

Në tri strofat e para, të cilat edhe janë bartëset kryesore të ideve dhe bukurisë së tekstit, prania e paskajores sonë është “me prit (ë)”, “me vdekur”, “me dal(ë)”, respektivisht në strofën e parë, të dytë dhe të tretë.

E gjithë poezia ndërtohet me strofa katërshe dhe rima të alternuara (abab), të cilat nganjëherë janë edhe gjasërima (asonanca), me vargje 10 rrokëshe. Pranohet nga të gjitha teoritë letrare se frymëmarrjet janë ato që përcaktojnë ritmin në poezi dhe, prej kënde, ndikojnë edhe në frymën e krejt krijimit. Tek poezia kushtim e Gramenos frymëmarrjen e përcaktojnë hemistikët (gjysmëvargjet) si të njëpasnjëshmet “për mëmëdhenë” (strofa e parë), “pranë flamurit” (strofa e dytë), dhe

MAGJIA E PASKAJORES SË MIRËFILLTË TË SHQIPES NË POEZINË “KUSHTRIM” TË GRAMENOS

Nga Skënder Buçpapaj

jo të njëpasnjëshmet “tym edhe flakë, ujë të valë” (strofa e tretë), Poshtë rob’rija! Posht’ errësira (strofa e tetë) çka realisht e trondit paraqitjen grafike katërvargjëshe. Lexuesi, recituesi, sidomos kënduesi i poezisë janë të detyruar të kenë një frymëmarrje të plotë jo vetëm në tri vargjet e para të strofave të përmendura por në të gjitha vargjet.

Kështu paraqitja grafike, për shembull, në strofën e parë është:

*Për mëmëdhenë, për mëmëdhenë
Vraponi burra, se s’ka me prit!
Të vdesim sot ne me besa besë
Pranë flamurit të kuq q’u ngrit!*

Por realisht, falë përbërësve që unë përmenda, ne i përmbahemi paraqitjes grafike tetëvargëshe (aabcbafb):

*Për mëmëdhenë,
për mëmëdhenë,
Vraponi burra,
se s’ka me prit!
Të vdesim sot ne
me besa besë
Pranë flamurit
të kuq q’u ngrit!*

Kjo frymëmarrje që përcakton edhe ritmet dhe frymën agresive të tekstit, përcakton edhe përmbysjen e këmbëve poetike të metrikës së vargjeve. Nëse gjatë leximit apo recitimit theksat që bien në rrokjet e 4, 4, 2-4, 2-4 respektohen plotësisht, gjatë këndimit të gjitha këmbët poetike shndërrohen duke iu përshtatur një frymëmarrjeje krejtësisht tjetër.

Do të ishte e pamundur kjo frymëmarrje dhe ky ritëm luftarak nëse do të mungonte paskajorja “me prit(ë)”, e cila morfoligjikisht ndihmon në ndërtimin e formës të së ardhmes “ka me prit(ë)”, e cila është e ardhme e vazhdimësisë, që, po të shprehej gjatë: “s’ka për çfarë të presim” (toskërisht) ose “s’ka për çka të presim” (gegnisht) do të përfntonte diçka krejt të ndryshme në çdo rrafsh të formulimit poetik. Paskajorja mundëson tonet sotokurrë (urgjente) të domosdoshmërisë së rreshtimit nën armë pranë flamurit të kuq që u ngrit, në rradhët e kryengritjes kombëtare që sapo filloi. Në strofën e tretë paskajorja “me vdekur” shpreh vendimin “vdekjaliri” të luftëtarëve kombëtarë të lidhur me besa-besë. Në strofën e tretë, paskajorja “me dalë” na kumton se dhënia e udhërit për rreshtim nën armë është i pashmangshëm dhe se zbatimit i urdhërit për këtë rreshtim nën armë është i pashkelshëm.

Kjo strofë dhe vijuesja e saj shënojnë kulmin artistik dhe emocional të Marsejezës shqiptare, shpalos bukurinë e së madhërishtes, njëres prej kategorive estetike më të rëndësishme, më tej shpalos bukurinë e së mrekullishmes, në përmasat e hyjnore. Nëse në strofën e dytë shqiptarët shkojnë në luftë *me vdekur* për dheun e Skënderbeut e të Pirros, në strofën e tretë ata shkojnë *me vdekur* nën urdhrin hyjnor të Baba Tomorrit, Zeusit të ilirëve, paraardhësve të shqiptarëve të sotëm të krishterë e myslimanë.

*Tym edhe flakë, ujë të valë
Baba Tomorri nxjerr e buçet,*

*Të gjithë trimat atje me dalë,
Se dita erdhi, koha më s’pret!*

Tabloja madhështore e realizuar me dy gjysmëvargje njëra pas tjetrës të përshkallëzuara dhe dy veprimeve njëra pas tjetrës të përshkallëzuara, të dyja ngjitëse, përfundon me urdhërin sotokurrë në vargjet e tretë dhe të katërt. Shqiptarët në këto vargje jo vetëm urdhërohen, por edhe trimërohen *me dalë* në luftë, sepse ata nuk janë më të vetëm, sepse me shqiptarët është Zoti i tyre ilir, që “nxjerr e buçet” “tym edhe flakë, ujë të valë”. Ky është vullkani toskë.

Historiografia jonë letrare nënvizon se kulti i Tomorrit karakterizoi ndjenjën kombëtare të shumë rilindasve dhe sjell shembullin e Andon Zako Çajupit, rilindas i shquar, i cili më 1902 botoi vëllimin e tij të vetëm poetik me titull “Baba Tomorri”.

Në strofën e katërt, nëpërmjet një tabloje tjetër po aq madhështore, shqiptarët jo vetëm urdhërohen, jo vetëm trimërohen, por edhe frymëzohen *me dalë* në luftë, sepse ata, “Tosk’ edhe Gegë”, më në fund, nën flamurin e tyre dhe nën bekimin e Zotit të tyre ilir, janë të bashkuar, sepse në malësitë e veriut dhe në Kosovë, në krejt Shqipërinë e Epërme, simbolizuar këtu nga Drini Plak, dhe që po lufton ndaj sundimit otoman, duke pasur pas shpine lakmiqarët e tërbuar serbë, malazezë e bullgarë, ka shpërthyer fuqishëm Kryengritja e Madhe për Pavarësi, duke mos pasur aleatë natyrorë apo historikë, por duke pasur vetëm aleatë hyjnorë:

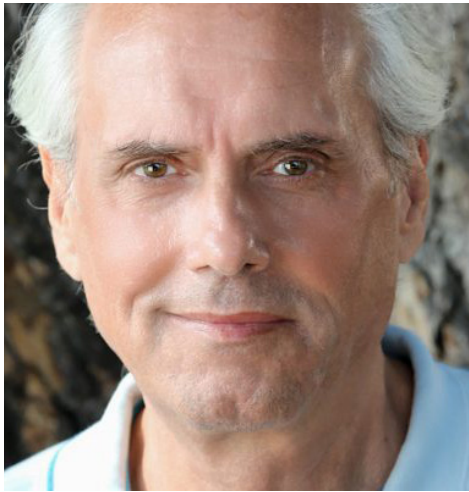
*E Drini plaku me oshëtima
Mbi Shqipërinë valët po derdh;
Tosk’ edhe Gegë, si vetëtima
Armikut bini, se dita erdh;*

Nënteksti është i qartë: Vullkani toskë dhe vullkani gegë, të bashkuar, krijojnë vullkani e papërballueshëm shqiptar.

Marsejeza shqiptare është një kushtim sotokurrë, është një betim vdekjaliri, jetavdekje. Prandaj “me vdekur”, “vdes” dhe “vdekje” përsëriten në “Të vdesim sot ne me besa besë” (vargun e tretë të strofës së parë); Kemi me vdekur sot burrërisht (vargun e katërt të strofës së dytë); Dyke betuar vdekj’ a liri (vargun e dytë të strofës së pestë) Kur vdes Shqiptari për Shqipëri (vargun e katërt të strofës së pestë) dhe Vdekje, vëllezër, ne të kërkojmë (vargun e parë të strofës së shtatë).

Ndërkaq, të kujtojmë se studiuesit vënë re të kundërtën tek Marsejeza franceze, ku, aqik edhe himneve të tjera, mungojnë krejtësisht fjalët “vdekje” apo “vdes”, pra, fjalët më të shpeshta aty janë “fitore” dhe “liri”.

2. Në librin “Kështu foli Lasgushi”, stilemë e titullit “Kështu foli Zarathustra” të Fridrih Niçes, me biseda të Sabri Hamitit dhe Lasgushit, botuar në Prishtinë. Zarathustra persian (624–599 para Krishtit) njihet si predikator dhe poet-profet, me ndikim të Herakliti, Platoni, Pitagora dhe te religjionet abrahamike, përfshirë hebraizmin, krishterimin dhe islam. Zarathustra ynë i ndan poetët shqiptarë në dy kategori: pushkëtarë dhe pendëtarë. Të parët, si Mihal

Grameno, Risto Siliqi, Hil Mosi e tjerë, u përfshinë në lëvizjen kombëtare për liri e pavarësi me pushkë dhe me penë, të dytët vetëm me penë. Kumtet që sjell poezia kushtim e Gramenos janë të njëjta me ato të poezisë së gjatë të kushtimit kombëtar “O moj Shqypni” të Pashko Vasës (në fakt, Marsejeza shqiptare e hershme, vargje të së cilës u bënë hymn kombëtar i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit): “Mos shikoni kisha e xhamia/ Feja e shqiptarit është shqiptaria”, me Andon Zako Çajupin te “Baba Tomorri” që është për një Zot mirëfilli shqiptar, me Ndre Mjedën te “Gjuha Shqype”, i cili i mëshon më tepër qenies natyrore të shqiptarëve në themel të origjinalitetit të kombit tonë: “Kjoftë ngatrrue kush qet ngatrrime/ Ndër kta vllazën shoq me shoq/ Kush e ndan me fjalë e shkrime/ çka natyra vetë përpoq”. Grameno, në strofën e tetë të poezisë së tij kushtim, kumton:” Poshtë rob’rija! Posht’ errësira/ Që po përdorin armikët sot!/ Njëri me kisha tjetri xhamira;/ Jemi vëllezër, s’na ndajnë dot!”

“E para ishte fjala”. Kështu fillon libri “Zanafilla” i Biblës. Dhe fjala e parë ishte folje: “Bëhu!”. Në poezinë kushtim të Gramenos rimat më të shumta, më vendimtare janë foljore: prit, ngrit, buçet, pret, derdh, erdh, përzejmë, dëftejmë, kërkojmë, rojmë e tjerë. Dhe në tërësi foljet në tekst janë njëzet e pesë (25). Lasgushi në esenë e tij “Pse shkruaj”, iu jep shumë rëndësi rimave, në përgjithësi harmonisë midis formës dhe përmbajtjes, fondit, siç e quan ai. Asnjë nga rimat te “Për mëmëdhenë” nuk është stoli e jashtme e poezisë, asnjë nuk tingëllon si e qepur në tekst, të gjitha janë në harmoni me përmbajtjen e thellë, frymën e vrullshme, ritmet e pandalshme, kumtet e rëndësishme të poezisë. Edhe roli i foljeve, si në punë rime, si në brendësi të tekstit është i pazëvendësueshëm.

“Për mëmëdhenë, pra, nëse shkëputim të perifrazuara fjalët e Lasgushit, përmendur nga fillimi i këtij shqyrtimi, është *“poezi shumë e mirë, shumë e lartë, shumë e thellë, shumë e gjerë, që i ve shpirtit të Kombit themele të shëndoshë”*. Prandaj Lasgushi e vë atë krahas Marsejezës. Nëse këtë nuk e meritojnë gjithaq poezitë e tjera kushtim, përfshirë Himnin e Flamurit të Asdrenit, që ne e kemi himn kombëtar, kjo ndodh sepse, diçka nga pesë cilësitë e kërkuara nga ai, atyre iu mungojnë.

Dihet se “Marsejeza”, e cila u bë himn kombëtar i Francës, ka frymëzuar revolucionë kombëtare dhe shoqërore jo vetëm në Evropë, por edhe në shumë vende të botës. Ndikimi i saj është vlerësuar shpesh edhe si kundërthënës, por ka pasur vlerësimet më të larta. Sipas historianit britanik Simon Schama (1945) është “himni më i madh kombëtar në botë i të gjithë kohërave”. Edhe ndikimi i saj kulturor është i pashoq. Hektor Berlioz e orekstroj për soprano, kor dhe orkestër, Franz Liszt shkroi një transkript për piano të himnit. Pjesë të saj cituan Robert Schumann, Richard Wagner, Thomas Wiggins, Pyotr Ilyich, Pavlos Carrer, Dmitri Shostakovich e kompozitorë të tjerë të mëdhenj botërorë. U citua e citohet në kolonat zanore të shumë

filmave të suksesshëm të kinematografisë botërore.

Paskajorja e Gramenos përfton të njëjtat kumte, të njëjtën akustikë dhe të njëjtën harmoni si tek poezia e gjatë (poema) e kushtrimit kombëtar “O moj Shqypni” e Pashko Vasës “E kujt i shkon mendja me e lanë me dekë/ Këtë farë trimneshe që sot asht mekë” apo tek marshi epik “Kosova në luftë” të Hil Mosit: “Aty gjaku i shqyptarit/ ra në tokë me mbi përsëri”; (së cilës i kam kushtuar një analizë ideestetike në trull të një antologjie vetjake për poezitë shqipe me ndikim më të madh tek shqiptarët) apo tek manifesti i famshëm poetik atdhetar i Luigj Gurakuqit “Qëndresa”: “Veç një qëllim i naltë t’ban me durue,/E zemrën ta forcon;/ Ndër kundërshtime s’vyen kurr me u ligshtue,/ Mjer’ai qi nuk qindron.”

Edhe Gurakuqi ishte mik i ngushtë i Gramenos. Dhe ishte ndoshta më i dashuruari ndaj paskajores së mirëfilltë të shqipes, saqë i atribuohet thënia e famshme për një mik të cilit ia dëshironte praninë në spital, ku ishte i shtruar: “Me kenë me pasë me mujtë me shku me i thanë me ardhë me m’pà.”

Kumtet e ngjeshura poetike kërkojnë një fjalor sa të kursyer, sa të drejtpërdrejtë aq edhe tronditës dhe frymëzues, çka mundet me u shprehë vetëm me aftësinë e veçantë të paskajores së mirëfilltë të shqipes për të eliptuar materialin poetik në këngën e kryengritësve shqiptarë.

3. Mihal Grameno është i njohur nga historia e shkrimeve tona kryesisht si pamfletist dhe publicist i talentuar. Kryehere, më 1903, ai lë shenjë me “Vdekja”, pastaj me poezitë e tjera patriotike “Për mëmëdhenë”, “Uratë për liri”, “Lamtumirë” (edhe këtu e në poezi të tjera përdor paskajoren e mirëfilltë të shqipes “me qenë”, “me vdekur”, “me prurë”). Këngët e tij atdhetare poeti i ka muzikuar vetë, duke përshtatur për tekstet e tyre muzikën e marsheve të lirisë të vendeve të tjera. Këngët e tij kryengritëse u kënduan më herët nga banda muzikore “Liria” e Korçës dhe më vonë nga kori “Lira” i këtij qyteti.

Historiografia jonë letrare pothuaj e anashkalon edhe faktin se nga pena e tij kanë dalë edhe prozat e gjata, Vdekja e Pirros, tragjedi historike me katër akte (1906); Oxhaku, Roman dramatik (1904-1905), proza e parë e gjatë në letërsinë tonë; E puthura, Roman dramatik, (1909), një ndër prozat e gjata më interesante në letërsinë tonë, të cilën ia kushtoi mikut të tij të ngushtë Hilë Mosi; Varr’ i pagëzimit, Roman dramatik, (1909), çka e bën autor novator lëvruesin e parë të prozës së gjatë shqipe, deri atëherë pa traditë.

Grameno botoi vëllimin poetik “Këngëtore shqipe - Plagët” (1912), ka botuar dy vepra dramatike: komedinë “Mallkimi i gjuhës shqipe” (1905) dhe dramën “Vdekja e Pirros” (1906), të dyja të shkruara në vargje.

Është me interes të veçantë që një autor toskë punon natyrshëm me paskajoren e mirëfilltë të shqipes, e cila, me sa duket shkoi duke u kufizuar më vonë vetëm te autorët gegë, duke u parë gjithnjë e më shumë vetëm si paskajore e gegnishtes dhe duke u skajuar deri në përjashtimin e saj përfundimtar, antishkencor nga Kongresi i Drejtshkrimit i vitit 1972. Shkrimet e tij janë kryesisht në arkiva e më pak në biblioteka. Dhe unë mendoj se do t’ia vlente të studiohej me pikësynim të veçantë pikërisht për paskajoren në krijimtarinë e tij sidomos në vargje.

Do nënvizuar, sipas meje, që Gramenoja punon me paskajoren e mirëfilltë të shqipes (formuar nga pjesëza “”me” plus pjesorja e shkurtuar e foljes) para se Komisija Letrare më 1916 të miratonte si gjuhë zyrtare të shqiptarëve nëndialektin e Elbasanit, pra, pa qenë i ndikuar nga ky vendim. Dihet se Gjuha zyrtare e atëhershme nuk i ndalonte

as nuk i kufizonte dialektet, nëndialektet, të folmet nga krijimtaria letrare, veprimin e saj ajo e shtrinte vetëm në komunikimet zyrtare në të gjitha nivelet e institucioneve të shtetit. Në gjithë historinë tonë moderne, 1916-1945 është periudha e marrëdhënieve më të frytshme midis dy dialekteve të shqipes.

Paskajorja e mirëfilltë e shqipes vazhdoi të përdoret edhe në vitet e para të pasluftës, në dokumentet e PPSH dhe në publicistikën, fjalimet, raportet e vetë Sekretarit të saj të Parë dhe në komunikimet zyrtare në të gjitha nivelet e shtetit.

Për herë të parë paskajorja e mirëfilltë e shqipes merret zët (toskërisht), mënihet (gegnisht) dhe hiqet zyrtarisht më 1949, në tekstin e gramatikës së gjuhës shqipe për shkollat shtatëvjeçare, hartuar nga Kostaq Cipo (Elbasan, 25 dhjetor 1892 - 6 janar, 1952), ministri i parë i Arsimit në komunizëm (1945- 1946). Nën drejtimin e tij u hartua edhe Udhëzuesi i Parë Drejtshkrimor i gjuhës letrare (1948-1950). “Gjuha e partizanëve të Enver Hoxhës”, siç trumbetohej në parullat e shkruara nëpër muret e auditorëve të shkollave në komunizëm, nuk e duronte më gjatë paskajoren e mirëfilltë të shqipes. Pa u çrrënjosur paskajorja e mirëfilltë nuk mund të vazhdonte revanshi ndaj gegnishtes, në fakt kundër vetë shqipes. Ky verdikt politik, në fakt, e heq nga përdorimi zyrtar përfundimisht gjuhën letrare të vitit 1916. Nga kjo datë deri më 25 nëntor 1972 ndodh procesi që përfundon me ndalimin e gegnishtes nga përdorimi edhe në krijimtarinë letrare. (Nga të gjithë anëtarët e Kongresit, nënshkrimet të Drejtshkrimit të ri iu shmang vetëm Lasgush Poradeci. Zarathustra ynë ishte i vendosur të zbatonte deri në fund vetëm verdiktet hyjnore.) Ndërpritet dhunshëm marrëdhënia e gegnishtes me toskërishten. Hiqen të gjitha citimet e autorëve gegë nga tekstet shkollore të gramatikës së gjuhës shqipe.

U kastrua përfundimisht gjuhësia

shqiptare. U mëtua që punën e paskajorës së mirëfilltë me e marrë përsipër paskajorja e dytë ose forma e pashtjelluar toskërisht e tipit “për të qenë” apo “për të pasur” (në gegnisht i përgjigjet forma “për me qenë”, “për me pasë”), si dhe lidhorja apo urdhërorja. Në fakt, asnjëra nga këto, as të gjitha bashkë nuk e zëvendësojnë kurrë paskajoren e mirëfilltë shqipe “me qenë” dhe “me pasë”. Në fjalorin e sotëm të gjuhës shqipe gjejmë të përkufizuar saktë paskajoren e mirëfilltë si në fjalorët e gjuhëve të tjera: “Një nga format e pashtjelluara të foljes, e cila shpreh një veprim a një gjendje në mënyrë të përgjithshme, pa u lidhur me një kohë ose vetë të caktuar.”

4. Gjuhëtarët pranojnë sot se forma e paskajores së Shqipes me parafjalën (me) dhe pjesoren e shkurtuar ka kuptim të përcaktuar domosdoshmërie, ndërsa forma me shprehjen parafjalore (për të) me pjesoren e plotë ka funksione më te kufizuara kuptimore dhe të ndërvarura nga rrethanat.

Aleksandër Xhuvani e pati mbrojtur paskajoren e mirëfilltë të shqipes:

“Shqipja ka pas një infinitivë me kuptim indoevropian, me qenë se gjithë kategoritë e tjera gramatikore i ka analoge me të gjuhëve indoevropiane

Ky infinitiv mund të ketë qenë identik me një nga trajtat e ndryshme, me të cilat na paraqitet participi në shqip.

Ky infinitivë vërtet u zhduk dhe u zëvendësue me një infinitivë perifrazik, si përmbledhje logjike e fjalive te ndryshme që formohen me parafjalën (me)

Infinitivi perifrazik (i ligjërimit të zhdrejtë, të tërthortë, shënimi im S.B.) ka qenë i përgjithshëm në Shqip, se ka qenë përdor lashtazi dhe në toskërisht, por me kohë u zavendësue, në toskërisht, me fjali të varme prej influencës së greqishtes së re.”

Ndërkohë gjuhëtarët tanë arrijnë në përfundimin se në Shqip mund dhe duhet të përdoret padyshim infinitivi, që është

më i afërt me atë të gjuhëve indoevropiane që mund të shërbejë si baza e gjallimit të lidhjeve Shqipes me këto gjuhë. Vlera e infinitivit, të ruajtur mrekullisht në gegërisht, është se me të mund të shprehen koncepte identike metonimike, që përdoren në gjuhët e tjera të kulturës dhe të shkencës. Sot, në gjuhën e gjallë përdoren, pa përjashtim, edhe të gjitha ato forma që përbëjnë zhvillime të brendshme historike të kësaj forme, që ndihmojnë në përkryerjen dhe saktësinë konceptuale të mendimit.

Te “Albanische Gramatic” (1987) albanologia e shquar gjermane Oda Buchholz (21 janar 1940- 2 janar 2014) dhe albanologu më i shquar bashkëkohor gjerman Wilfried Fiedler (7 maj 1933- 11 shtator 2019) janë marrë gjerësisht me funksionet kryesore të paskajores së mirëfilltë të shqipes.

Magia e paskajores së mirëfilitë të shqipes, gjithsesi, mbetet një temë e pashterrueshme nga mendimi gjuhësor.

Siç e vëmë re edhe te “Për mëmëdhenë”, poezinë kushtrim të Gramenos, Marsejezën e pavdekshme shqiptare, funksionet përbetuese, nxitëse, urdhërore, kushtuese, frymëzuese, funksionet fonetike, morfologjike dhe sidomos sintaksore të paskajores së mirëfilltë të shqipes janë të pazëvendësueshme. Me largimin e dhunshëm të saj, dëmi është bërë në shkencën tonë gjuhësore, në mësimdhënien e gjuhës shqipe, në lëvrimin e gjuhës shqipe.

Nga viti 1990, me rënien e policisë gjuhësore, lëvrimi i gegnishtes nga shkrimtarët, publicistët, dijetarët, shkruesit e tjerë nuk është më i ndaluar. Gara se cili nga dialektet do t’i japë më shumë ndihmesë gjuhës shqipe letrare është sërish e hapur. Me gegnishten rifiton qytëtarinë edhe paskajorja e mirëfilltë e shqipes “me pasë” dhe “me qenë”. Natyrshëm, edhe në fjalorët e shqipes, në gramatikë e tjerë.

PËR MËMËDHENË

(Kënga e kryengritësve shqiptarë)

*Për mëmëdhenë, për mëmëdhenë
Vraponi burra, se s’ka me prit!
Të vdesim sot ne me besa besë
Pranë flamurit të kuq q’u ngrit!*

*Pranë flamurit, pranë flamurit!
Me shpatë çveshur shqipëtarisht,
Për dhen’ e Babës edhe të Burrit
Kemi me vdekur sot burrërisht.*

*Tym edhe flakë, ujë të valë
Baba Tomorri nxjerr e buçet,
Të gjithë trimat atje me dalë,
Se dita erdhi, koha më s’pret!*

*E Drini plaku me oshëtima
Mbi Shqipërinë valët po derdh;
Tosk’ edhe Gegë, si vetëtima
Armikut bini, se dita erdh;*

*Ejani burra malit përpjetë
Dyke betuar vdekj’ a liri;
Se s’ka m’e ëmblë në këtë jetë,
Kur vdes Shqiptari për Shqipëri!*

*Shpatat gatitni e të përzejmë
Armikn’ e egër nga mëmëdheu,
Se afroj dita, që t’i dëftejmë
Që kemi lerë nga Skënderbeu!*

*Vdekje, vëllezër, ne të kërkojmë
Se sa në jetë në robëri.
Më mir një ditë neve të rojmë,
Po zgjedhjen shkundur e në liri.*

*Poshtë rob’rija! Posht’ errësira
Që po përdorin armikët sot!
Njëri me kisha tjatri xhamira;
Jemi vëllezër, s’na ndajnë dot!*

Shkrimtaren Ervina Halili e ndjek prej kohësh falë miqësisë së botës teknologjike dhe njëkohësisht asaj letraro-artistike. Vëllimi “*Nuk janë sytë e mi*” (Berk, 2021) si pikëtakimi i parë me krijimtarinë letrare të autores në fjalë më ballafaqoi me një univers poetik të veçantë, tek i cili, rreket mendimi filozofik dhe trajektorja poetike.

Lëmia e prozës mesa duket qëndron mirë në shtatin e autores. Romani “*Mali i qumështit*” (Onufri, 2025) është një tjetër ballafaqim i saj me lexuesin, duke e paraqitur mendimin akoma edhe më të shpërbërë, më të gatshëm për të mbërritur tek mendja e lexuesit.

Universi poetik është një tërësi mendimesh e udhësh të cilat, edhe në një shkrim për vëllimin në fjalë (“Shpirtërorja në sytë e mi”, 2023) i kam cilësuar si të shtresëzuara sipas një ndarje *shpirtërore*. Aty binte në sy më së shumti *shpirtërorja e zotit* apo ajo e *mëmësisë*. Duket se kjo e fundit është burim frymëzimi për autoren, për sa kohë edhe në ballafaqimin e radhës, zë një hapësirë bukur të gjerë në rrëfim. Megjithatë, ky kanon do të marrë vëmendjen që i takon në rreshtat që pasojnë.

Për lehtësi komunikimi dhe konceptimi, këtë radhë zgjedh të bëj një ndarje shtresore me bazë **raporti**, për sa kohë mendoj që e gjithë vepra është ngritur mbi disa raporte që formojnë edhe bazën logjiko-rrjedhimore të saj.

Gjithashtu, pranoj se libri është një tërësi skenash të padukshme, lehtësisht të prekshme nga imagjinata dhe arsyeja e njeriut. Megjithatë, edhe pse në kushte të tilla, skena ku zë fill çdo skenëz e padukshme është një aktualitet përherë i gjallë.

Raporti ndërmjet “njeriut të qytetit” (shën. nga romani) *dhe njeriut Homo-sapiens* (shën. i autorit)

Për t’u afruar disi tek njeriu, në ndihmë na vijnë katër vargje të autores nga krijimi “**Qajo**”: *nji ditë kam pa andërr se kurrë s’kam qenë njeri/ veç nji gja që nuk asht e thanun me qenë/ nuk ishte as edhe gja/ e unë isha qajo*.

Ky përkufizim, ndonëse mund të shfaqet i turbullt, herë-herë fatalist, me përmbajtje pesimiste, përsëri më krijon një shteg për të mbërritur tek njeriu i romanit. Njeriu i romanit ndodhet në mes të një raporti që peshon herë nga përmbajtja si **urban** dhe herë nga përmbajtja si **natyror**. Ky dualizëm shihet si një trajektore e tensionuar gjatë gjithë rrëfimit edhe pse, autorja nuk e fsheh përkrahjen e saj kuptimore dhe praktike. Në roman, autorja na e paraqet kështu këtë dualizëm: “*Mendova trupin e topitur dhe mendjen e traumatizuar të njeriut të qytetit, që i ishte nënshtruar jetës urbane e cila kishte mjaftueshëm kohë për ta zhuritur aftësinë vitale të trupit të këtij njeriu duke e stërvitur vetëm për shtigje të shkurtra, mundësi të lehta, dashuriçka fragmentare. ... Ne që jetojmë në këto zona dembele, kur e lëvizim pak më shumë trupin dhe shkundim lëmashkun e lëngut të njejeve dhe fijet e mykut nëpër muskuj, me aq ndiejmë dhembje.*” Shpjegimi në fjalë si dhe shpjegimet vijuese që autorja i shtjellon me saktësi, paraqesin zhvillimet e vazhdueshme si dhe papajftueshmëritë e qarta ndërmjet dy krijesave. Për ta konkretizuar këtë në një rast, autorja shkruan: “*Kur e mendoja unë vetë raportin me malin, e vëreja dyzimin aq sa të shihja veten karshi tij.*” Qartësisht kuptohet se ekziston një betejë e vazhdueshme ndërmjet atij që në roman na përshkruhet si **njeriu i qytetit** dhe atij që jo detyrimisht duhet të ishte modeli më i kulluar por që duhej të paraqitej si krijesa e cila qëndron në bashkëjetesë harmonike me natyrën, prejardhjen e saj. E ç’është e drejta kjo bashkëjetesë nuk frymon. Në

PËR NGA “MALI I QUMËSHTIT”

Nga Rei F. Hodo

roman, pasqyrohet i tillë realiteti dhe raporti në fjalë: “*Njeriu i sotëm është njeri insomniak, i zverdhur dhe pa shkëlqim në lëkurë, i nevrikosur pa relaksim të muskujve, i tendosur dhe i hutuar, intolerant ndaj tjetrit, i shkëputur nga natyra. Fle shumë, por nuk pushon; ha shumë, por nuk ngopet dhe pafundësisht vazhdon kjo sagë gabimesh që i duken të panevojshme për t’i shqyrtuar, sepse nuk ka kohë, duhet të bëjë gjëra të rëndësishë së veçantë për ta kënaqur egon.*” Autorja na vë përballë dy koncepte të cilat ia mban veshur ngushtësisht njeriut të qytetit, atij insomniakut. Nga njëra anë janë gabimet, në të cilat përfshihen gjithçka sa më sipër si edhe zakone të tjera të përditshmërisë, të cilat munden të gjenden edhe në pasazhe të tjera gjatë rrëfimit. Nga ana tjetër është egoja. Autorja tregohet disi e ashpër në qëndrimin e saj duke na e përplasur të vërtetën sipas “*Ligji primitiv i egos: copëto dhe kontrolllo, konsumo dhe dhjamosu me identitet që të mund të kesh lëkurë të trashë të pushtetit.*” I gjithë ky qëndrim të sjell në mendje një nga poezitë e F. Hölderlin në të cilën ai thotë: “*.../ E trembin kafshët, sepse është ndryshe nga ata./ Njeriu; ai nuk të ngjan as ty dhe as babait/ Sepse brenda tij është i guximshëm dhe i vetëm/ Shpirti i lartë i babait me kënaqësinë tënde,/ O tokë! Dhe me pikëllimin tënd u bashkua*

përgjithmonë;/ Ai dëshiron t’i ngajë nënës së perëndive./ Natyrës, gjithpërfshirësve!” E në fund, autorja duket se e gjen sërish një shteg për të dhënë arsyen e saj për ta mposhtur këtë përmbajtje të re të njeriut kur parashtro se “*Egërsia e këtyre maleve ka mbetur e butë në krahasim me egërsinë urbane. Këto alpe janë më pak të frikshme se fantomët monstruoze të ndërtuesve privatë që kanë blerë qytetin.*”

Raporti ndërmjet Nënës dhe Fetusit si dhe përplasjet midis tyre

Rrëfimi i këtij raporti në vepër zë një pjesë të konsiderueshme të saj. Padyshim një mendje mund të kërkojë shpjegimin shkencor apo të përpiqet të gjejë urat e komunikimit medikal ndërmjet tyre. Shkrimi do vijojë të qëndrojë përsëri në kornizat e një qasje pasqyruese dhe racionalizuese edhe për këtë ndarje të dytë.

Fillimisht në libër përballemi me farën e krijimit, nga qeliza e padukshme dhe deri tek shkatërruesi i ardhshëm i njerëzimit (shën. nga romani). Për shumëkënd kjo mund të jetë një përplasje abstrakte, e ngritur mbi një themel jo të qëndrueshëm por në rrëfim kuptojmë se autorja ja del t’i komunikojë lexuesit pikërisht thelbin e këtij raporti. Megjithatë, edhe pse në kushte të tilla, përsëri autorja nuk ngurron

të pranojë edhe vijimësinë e gjenezës së re. Ndër të tjera, ajo shkruan: “*Mu ajo kokërr që rritet në barkun e një gruaje, e cila ishte edhe vetë e tillë.*” Më ngjan se “shpërthimet” emocionale që vijnë këtë konstatim, mund të na dërgojnë në një hipotezë që i del në krah këtyre të fundit. Edhe pse e kaluara, qëmtohet disi e largët, ajo përsëri të jep forcë sepse secili kujtim i madh është burim i konsiderueshëm i forcës. Në rrëfim gjejmë të shtjelluar si vijon: “*Fiks ajo kokërr e vogël mund të jetë shkatërruesi i ardhshëm i njerëzimit, ose shpëtimtari vetë. Mu ajo do të ketë një trajektore historike të jetës dhe për të, ajo trajektore do të jetë gjëja më e rëndësishme. Atë kokërr të vogël sa një farë limoni kushedi kah do ta përplasë jeta, kushedi sa të gjatë do ta ketë udhën, prej çfarë gëzimesh do të rritet, prej çfarë dhembjesh, çfarë njerëzish do ta rrethojnë, çfarë detyrash.*” Mund të themi se skena ku zë fill një tjetër skenëz e vogël, e planifikuar për t’u shndërruar në një skenë edhe më të madhe, është pikërisht një aktualitet krejt i gjallë. Pra, kuptojmë se edhe para lindjes frymon një jetë që datohet. Gjallon një botë përpara botës së re dhe në mënyrë krejtësisht të vazhdueshme, ekziston kohësia, një ligjërim pambarimisht jetësor.

Gjatë gjithë rrëfimit mund të hasim edhe diçka krejt të veçuar nga përmbajtja por që është në bashkërendim të plotë me ngjarjet e romanit. Pra, edhe pse e zhvendosur në kohë si objekt kujtese, autorja krijon një insinuatë të thjeshtë duke u mbështetur tek fakti, tek e njohura historike por që e sjell atë nëpërmjet dhimbjes empatike. Në roman po risjell vetëm një pjesë të shkurtër e cila e përmbledh të gjithë vuajtjen e gruas shqiptare vetëm në njërën dimension të saj: “*Gjithmonë, kur e dëgjoja nënën time ta rrëfente këtë ngjarje, më dukej sikur mes rrahjeve të zemrës, vrushkujve të gjakut dhe një kordoni që oshëtinte kisha jetuar qysh në barkun e saj.*” Autorja po ashtu kujdeset ta portretizojë figurën e nënës tepër estetike edhe në një prej poezive të saj, pikërisht tek “**Rri nana**”: *...veç nana nuk prek as tokë as qiell/ veç tamblin nga sisët rrjedh nana/ dhe ne hapim gojët poshtë rrjedhës/ e ngopemi me flakë parasje në zemër/ dhe gjaku i hekurt na rrjedh në trup/ me na ba me i harru vetët tona/ në shtatë palë qiejt ku rri nana/ si nuse e bardhë me vello mbi sy.*”

Në tërësi, gjej rastin ta përshëndes botimin e një romani të tillë duke e vështruar me një sy gjithëpërfshirës dhe të veçuar. Notat autobiografike si dhe ngjarjet historike që njihen nga të gjithë, e bëjnë romanin të shndërrohet në detyrim për lexuesin ta kalojë nëpër duar. Brenda veprës ndërthuren natyrshëm elementet filozofike dhe ato poetike. Kjo ndoshta edhe për arsyen e thjeshtë se vetë filozofia qëndron më afër me poezinë se sa me shkencën aq sa mund të pohohet se poeti edhe filozofi janë vëllezër.

Ashtu si edhe ndër të tjera, çdo vepër mund të konsiderohet si një copëz shkëmbi, mbi të cilin përplase uji pareshtur e në çdo stinë, shkëmbi qëndron aty, rrathët e ujit përhapen e humben por kurrë nuk zhduken.

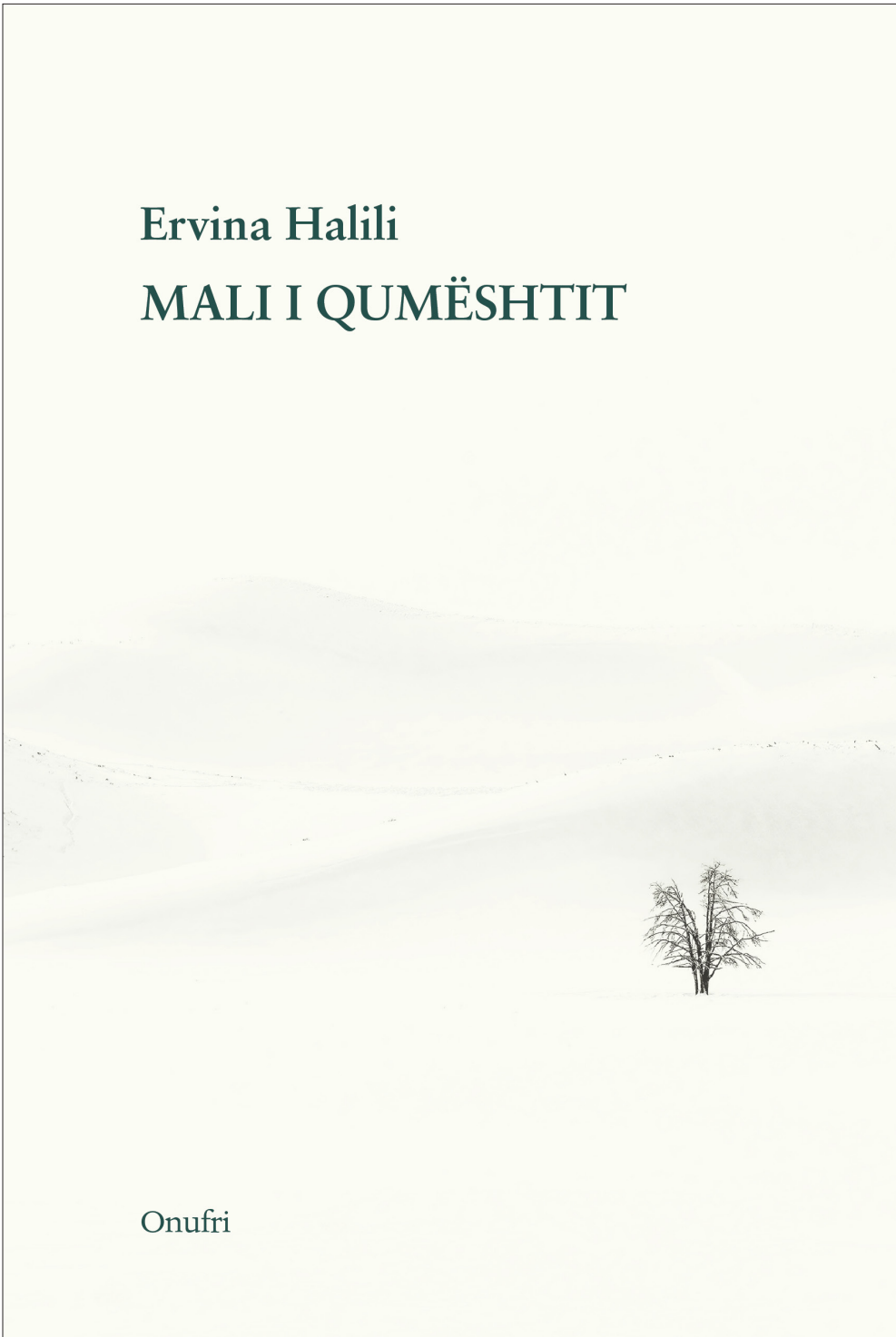
E në fund, autorja na mëson se “*Kështu kuptova që ditët edhe mund të ishin si një ditë e vetme e vazhdueshme.*” Në këtë roman, ajo ia del që vazhdueshmërinë e ngjarjes ta ndërthurë me të bukurën e letërsisë dhe t’i ofrojë lexuesit një vepër mjaft të mirë.

Referenca

de Unamuno, M. (2023). *Ndjenja tragjike e jetës* (I. Maliqi & B. Braho, Përkth.). Alphabet J&H. Halili, E. (2021). *Nuk janë sytë e mi*. Berk. Halili, E. (2025). *Mali i qumështit*. Onufri. Hölderlin, F. (2023). *Poezi* (E. Gjana-Boriçi & K. Shtufi, Përkth.). Alphabet J&H. Quignard, P. (2007). *Hijet që enden* (F. Papeleka, Përkth.). Botimet Koçi.

Ervina Halili

MALI I QUMËSHTIT

Onufri

Grigor Jovani u lind më 1 prill 1959 në Jergucat të Gjirokastrës, ku kaloi edhe fëmijërinë e hershme. Ndërsa më pas, jetoi në Laç... Përveçse një nxënës i shkëlqyer Grigori, qysh herët shfaqti një talent letrar.

Poezia e parë e tij, u botua në gazetën “Pionieri”, botim i cili, do t'i përcaktonte gjithë të ardhmen. Me ulje ngritjet e një adleshenti çapkën, poezia e ndihmoi të njihej në rrethet letrare të qytetit. Kështu bashkëpunoi me shtypin lokal, mori pjesë me tekste në festivalet lokalë dhe kombëtarë, fitoi çmime të para në konkurset poetike në rreth dhe kjo bëri që të pranohej kandidat në Lidhjen e Shkrimtarëve, diçka e pazakontë për moshën e tij.

Gjatë studimeve në Institutin e Lartë Pedagogjik të Shkodrës vazhdoi të shkruante, duke fituar çmime të para në konkurset studentore në Shkodër dhe Tiranë, në ato të degëve të Lidhjes së Shkrimtarëve në Krujë dhe Shkodër, bashkëpunoi më shpesh me shtypin letrar dhe politik dhe, Lidhja e Shkrimtarëve, dega Krujë, e bëri anëtar të saj.

Mbarimi i studimeve i solli emërimin në zonën e Repsit, malësive të Mirditës, ku shkroi monografinë e Heroit të Popullit, Mustafa Kafaçi, përgatiti Ansamblin Folklorik “Kastrioti” për Festivalin Kombëtar të Gjirokastrës, i cili fitoi vendin e parë. Më pas u emërua në Mirditë, korrektor gjuhësor dhe redaktor për art-arsim-kulturën, duke plotësuar ëndrrën e tij e dytë të madhe gazetarinë, e cila do ta shoqëronte gjithë jetën ku punoi katër vjet.

Në dhjetor të vitit 1990, emigron drejt Greqisë, ku nis një jetë e re në atdheun e ri. Fillimisht punoi në punë të rëndomta, por dalëngadalë u përfshi në jetën sociale. Bashkëpunoi me gazetën e parë shqiptare në Greqi, “Egnatia”, më pas me “Zëri i Emigrantit”, “Rilindja XXI”. “Triti Septemvriu”, “Tribuna”, revista “Pelegri”. Gjatë luftës së Kosovës ishte pjesë e disa paneleve televizive ku ngjalli kundërshtime me qëndrimet e tij.

Përveç profesionit të gazetarit nuk la pas dore edhe pasionin e tij të parë letërsisë duke u bërë pjesë e jetës letrare të krijuesve shqiptarë në Greqi. U bë anëtar i përherëshëm i kryesive të Shoqatave dhe Klubeve të Shkrimtarëve, “Drita” dhe “Litter-Art”, madje edhe zëdhënës shtypi i tyre. Së bashku me disa miq të tjerë shkrimtarë në diasporë themeloi Lidhjen e Shkrimtarëve Shqiptarë në Greqi “Together”, ku u zgjodh kryetari i parë i saj. Gjithashtu hapi revistën “Pegasi”, revistë tremujore letraro-artistike, e cila synonte promovimin e artit dhe kulturës shqiptare në të gjithë diasporën.

Gjatë karrierës së tij artistike Grigor Jovani ka botuar pesë libra poetikë, “Botë pa dashuri”, “Punishtja e ëndrrave”, “Udhëtoji brenda vetes”, “Blu e thellë” dhe “Vrëshat e Dionisit”. Dy romane, “Ura e Mbretit” dhe “Jackpot”, pesë libra në prozën e shkurtër dhe tre me publicistikë artistike. Poeti Jovani është edhe një përkthyes mbresëlënës. Ai ka përkthyer librin poetik “Monologë” të Milan Kunderës. Krijimtaria e tij nuk është vetëm kjo. Grigor Jovani, ka edhe rreth 1000 poezi të pabotuara, të cilat presin radhën. Gjatë karrierës së tij letrare në Greqi, Grigori ka fituar vende të para në konkurset e organizuara dhe është përfshirë në disa antologji të botuara në diasporë.

Në vëllimin më të fundit poetik “Arkipelagu i grisë” që na solli në shtator 2024, poeti Grigor Jovani përdor natyrën si telajo për të pikturuar poezitë e tij. Duke krijuar një kostelacion pavdekësie që flet sa mijëra faqe historie të njerëzimit. Vargjet e tij vezulluese fshihen në humnerën e errësirës në detra të thellë dhe latohen me magjinë e shpirtit të poetit. Udhë e kujtimeve dhe ndijimeve emocionale është një det përjetësie për autorin, duke përkëdhelur rruzullin e shpirtit njerëzor. Ai e shpalos këtë me vargjet e tij plot metafora dhe figura letrare të arrira, duke shprehur idenë e aksiomës filozofike Aristoteliane të shpirtit me trupin.

Ja seç shkruan mjeshtri i vargut në poezinë “Tabloja”:

*Deti-një copë e madhe xhami
gati të thyhet nga rrezet e para të diellit
Ose nga pikat e shiut...*

...

Lamtumirë, Poeti Grigor Jovani

Nga Kastriot Kotoni

*Pastaj kujtimet me ty. Të ndrydhurat. Të fshehurat
mes heshtjes absolute.
Ishin në këtë pejsazh. Tani u zhdukën.
Mjeshtri Viçens,
ku i fute?!*

Kjo metomini, e skalitur me origjinalitet në ujdhesën e kërkimit të pafundësisë është aq sa filozofike, por dhe aq psikologjike.

Në poezinë “Shpellat”, në vargjet e mëposhtëme valëzon jeta reale e veshur plot hire artistike, mbushur me larmi ngjyrash të logosit letrar.

*Tek zgavrat e syve të mi strehohen
Një fëmijë çamarok me pantallona të shkurtra
dhe një ujë
Ruajnë sho-shokun. Kur qetësohet njeri,
tjerti tërbohët...*

Jetë e përmbytur nga ngjyrat e figurave letrare, me mjeshtëri gjejmë në vargjet e poezisë

*“Distike”
E thellë, e errët si gurore,
Plag e thikës vëllazërore.
Diamantet tek kurora e mbretit, humbën
ngjyrat kur dolën prej detit.*

Fshikulluese, sarkistike dhe me simbolikë të thellë janë vargjet e poezisë “Arkipelagu gri”.

*Netët këtu janë të gjata,
të pashpresa
i kaloj duke përtypur fjalë,
Duke qepur vargje
Në rrobaqepsinë e poezisë...*

E ngjyra gri e Akipelagut të poetit Grigor Jovani, me tis trishtimi, me muzikë heshtjeje si një mërmëritje e dialogut, vetëfjalosjes në qelinë e burgut të poezisë. Hollësitë e ndryshme artistike në këto poezi janë të goditura. Ato përputhen plotësisht me idenë e gjithë librit dhe i shërbejnë shprehjes së saj të qartë e të përpiktë. Për këtë do të mjaftonte të shqyrtonim dialogun e heshtur të brendshëm të autorit. Ky dialog, që ngjall

emocione të forta, përforcon idenë, se kujtimet janë si rrënjët e një rrapi shekullor i cili shtrihet në trupin e tokës. Poezitë për Durrësin dhe Shkodrën lenë gjurmë me hijeshi kumbuese.

*Durrësi
Durrësin,
Nuk mund ta njohësh ditën.
Por mund ta njohësh natën,
Ngaqë ai
nuk fle...
Ndërsa për Shkodrën kompozimi është
më i shtrirë dhe lirik.
Kujtime nga Shkodra
Kur do pushoj ky shi i mallkuar?
Bie vazhdimisht,
s'mbahet mend qyshkur ka filluar.
Një violinë e ëmbël nga Shkolla e Muzikës
e zbut disi arkipelagun e grisë,
ku më shumë mban çadrën se kapelen
mbi kokë.
Unë vizatoja zogj me fjalë nëpër letra,
ti ëndërroje ditët me plazh në Shirokë.*

Poezia “Pylli” shkruajtur me një lirizëm dhe karakter rrezatues në mbrojtje të natyrës është tepër e veçantë.

*Pylli
Përshkoi pyll të vogël, të mbërrij tek deti.
Muzik gjetshesh,
Më drithëron shpirtin.
Shpella të freskëta, më ftojnë të prehem....
Dhe më kujtohet
Plaku Kozma:
“Dashuroni pyjet!”
Mbërrij në det,
më presin në plazh,
miqtë e mi, yjet.*

Poezitë e tjera “Nën Zero” dhe “Vetmia”, në penën e poetit Grigor Jovani janë sa lakonike, aq edhe mbushur me dhimbje... Po aq edhe psikologjike me peshën e simbolikës, kur në një varg shkruan:

*Nën Zero
Në gjumë rruadh buzët
Prej kohësh të pa puthura. Kam frikë,
Mos i zë temperaturë e ngrirjejes,
kujtesa.*

*Vetmia
Vetmi do të thotë të të ftojë në telefon
Zëri i haruar i një dashurie të vjetër...
Vetmi do të thotë të mos kesh me kë të bisedosh,
Si i pandehuri pa dalë në gjyq.
Përveç një hëne në dritare, që nuk ke si ta zbosh:
“Mbetë si qyq”*

100 poezitë e Jovanit, edhe këtë radhë përshkojnë një udhë kujtimesh dhe ndijimesh emocionale, duke krijuar një përjetësi artistike për lexuesin.

Në këtë vëllim poetik autori Grigor Jovani i ka kaluar emocionet e një poeti të ri, se për të ky është libri i gjashtë me poezi, ndaj ndihet pena e një poeti të pjekur, me të gjitha ato mjete shprehëse që i ka një poet, por mbi të gjitha me një përvojë njerëzore e cila krahas njohjes së realitetit, ka dhe përmbushjen emocionale e cila e çon drejt frymëzimeve që kaplojnë në larushësinë e temave. Në këtë vëllim, poeti duket herë si natyralist me peizazhe mahnitëse të metaforave të prekshme nga njerëzit dhe që i përdor ato si kornizë të një tabloje të mbushur plot ngjyra nga ndijimet e jetës. Edhe këtë radhë, Jovani ka ditur me mjeshtri të krijojë një cikël poezish me vargun e lirë dhe, fal imagjinatës krijuese, të fut në mjedisin psikologjik të genies njerëzore me ide të qarta, mesazh të ngjeshur dhe me një origjinalitet të pastër pa dritë hije... Shkurt, ka krijuar unin e tij. Udhëtar në rrugën e poezisë ka me miliona, por e rëndësishme për poetin Grigor Jovani është se çfarë do të bëhet me ato vlera njerëzore që ka mbjellur njerëzimi ndër vite. Mëdyshja e poetit në këto vëllim mbetet: Të eci përpara pa kujtesë, si në ndonjë rezervat humanoidësh, apo t'i nëshetrohet vullnetit të teknologjisë me kusht jetëgjatësinë? Ai kërkoi Itakën shpirtërore dhe drejt saj shkon me vargjet e poezive të tij, të cilat, diku, dikujt që do t'i lexojë, do t'i mbajë mend, sepse poeti Grigor Jovani, që u nda prej nesh fizikisht, ka ditur të hedhë farën e poezisë së vërtetë e të pavdekshme...

Lamtumirë, Poeti Grigor Jovani

1

Të shkruash një libër me 400 faqe, vetëm për 4 vitet e Fan Nolit (1920-24), duke e mbajtur pezull vëmendjen e lexuesit, s' është vetëm meritë e rebelit, por dhe e mjeshtrit Ilir Ikonomi. Sa shumë ngjarje, sa shumë figura historike, atëherë kur luhej fati i Shqipërisë dhe Noli ishte një nga protagonistët kryesor! Edhe pse me rrasën e priftit si Fishta, është ndër të paktit, që flitej për të aq shumë në diktaturë, kur Konica ndalohej, Esat Pasha mallkohej dhe prapë paska kaq shumë për të thënë?! Falë aftësisë së autorit, i cili, në morinë e fakteve nuk hutohet, nuk bën shou, por, arrin të krijojë reaksionin zinxhir të emocioneve mbushur me një tension dramatik, duke ndërthurur fatin personal të peshkopit rebel me atë të atdheut të rezikuar, pa vijë ndarëse. Lexon dhe heq shumë paralele me të sotmen, duke ia aktualizuar vlerën librit, ku ndihet autoriteti i një profesionisti pa marifete eksperti, i cili dallon nga shumë e për lumët të tipit “magazinë pa inventar”. (I hodha një sy bibliografisë dhe pashë, se, shumë prej librave të cituar i njihja, madje dhe të tjerë për periudhën në fjalë, por, tek “Rebeli”, dokumentat, faktet dhe referencat e përzgjedhura, marrin një dritë të re. Jo se kalkulon, por vetëm sa dëshmon në respekt të vërtetës. Nëse ia do puna: edhe me qereste të vjetër arrin të ndërtojë një shtëpi të re, por ky restaurim është veçse një kthim në identitet.) Ilir Ikonomi i referohet pa komplekse, si Bernd. J. Ficherit dhe Nasho Jorgaqit, historianit perëndimor dhe atij lindor, duke kristalizuar vendosmërisht individualitetin e tij, si një autor i suksesshëm ndër vite i monografisë shqiptare. Ilir Ikonomi ka stil, aq i munguar tek studjuesit, historianët e gazetarët, ndaj dhe mundimi i ka duk.

2

Sikurse e përemnda: përgjatë leximit heq natyrshëm paralele me të sotmen, duke konfirmuar atë që ndodh rëndom: se njerëzit s' para mësojnë nga e kaluara, nga historia, edhe pse thirrjet “për të vrrarë Esat Pashë Toptanin” linçohen hera-herës. Të gjithë politikanët shqiptarë, të të gjithë trevave, dhe jo vetëm ata: kanë rastin të shohin tek librat e Ilir Ikonomit një pasqyrë, ku, si zgjatim të së djeshmes tek e sotmja, mund të gjejnë të ngjashmin e tyre. Nuk është rastësi, që kryeministri aktual provokon me imazhin e Ismail Qemalit. Në këtë kuptim ky libër mund të shërbejë për refleksione, pse jo dhe për katarsis, ngaqë historinë e dëshmon një i paanshëm. (Dikur oxhaku ka qenë një lloji mburrje për parinë, ja që oxhakëve u pastrohet bloza. Për ta konkretizuar referohuni librit me kujtime të Xhelal Staraveckës “Përpara gjyqit të historisë”, ku ai ballafaqon veten me të vërtetat. Ngaqë ka shumë mbetje në bëmat e “burrave të shtetit” pa shtet lindi nevoja e “koshit të historisë”, sikurse “Recycle Bin” në kompjutera, por monopolin e këtij koshi deri më sot e kanë patur fitimtarët e përkohshëm.) Autori merr përsipër autencitetin e fakteve, ndërsa interpretimin ia lë lexuesit. Në asnjë rast nuk merr në mbrojtje askënd duke mos fshehur asgjë. Një rast unikul ku urata merr bekimin e autorit pa ia fshehur mëkatet.

Pas shpalljes së pavarësisë, Shqipëria do shënonte në kalendarin e saj vetëm histori qeverish, duke munguar shteti, sikurse njihen: Qeveria e Vlorës, Qeveria e Durrësit dhe 12 të tilla me 9 kryeministra të ndryshëm, duke përfshirë dhe Republikën e Mirditës, pa përmendur “qeveritë hije”, ndërsa përpjekjet për të bërë shtet vazhdojnë ende dhe sot me sforcë të mëdha. Pushtetari vulos, ndërsa shtetari firmos, si qatipi nën tryshinë e Skënderbeut. Mos ky moment do kthehej në mallkim për shtetin shqiptar: ku, falsifikimi i dokumentave do kthehej në një ves memurësh, aparatçikësh deri tek falsifikimi i historisë?! (Noli nuk i kish me qejf qeveritë populiste, edhe pse fati e ndëshkoi të bëhej i parë vendi me një revolucion të kadifenjtë, sikurse do të zgjidhej kryeministër me short, duke mos qenë fati i Shqipërisë, që ngrihej nga varri.) Ata që e ngritën fatin e Shqipërisë si i vdekuri nga varri ishin Rilindasit e Stambollit, Kajros, Bukureshtit, Kalabrisë, Shkodrës dhe më tej protagonizmi nationalist kaloi në Amerikë, ku rolin kryesor do e luante “Vatra” e Nolit dhe e Konicës. Ajo çka ngjallë interes të dihet: pse etja për pushtet dominoi përkundër misionit për të bërë shtet? Përgjigjen e merr duke iu referuar librave të Ilir Ikonomit. Krerët, ngaqë ishin mësuar të bënin karrierë në shtete të huaja, sikundër në perandorinë osmane, madje dhe “qeveritë kukullë” shfaqur nën pushtimin italian alias “perandoria romake” apo gjerman alias “perandoria austro-hungareze”, me gjasa se po rikthehej koha e Qyprillinjëve apo e dinastisë shqiptare në

Libri “Rebeli” i Ilir Ikonomit

Katër vitet e Fan Nolit në 400 faqe libri

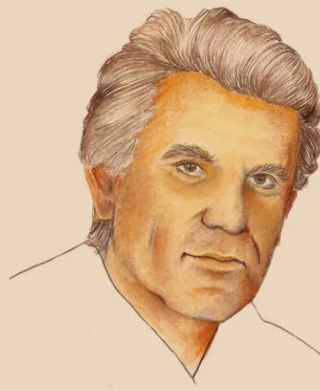
Nga Fatbardh Amursi

Egjipt me mbretin Faruk, u riaktivizua tundimi i hershëm për pushtet nën një shtet të huaj. A e kemi qeverinë, varja shtetit?! (Madje dhe në Itali, sikurse në Australinë e sotme shqiptari ia del të jetë në krye të qeverisë.) Edhe pse kariera të dështuara, ato përsëriteshin thuajse si në dramën e klasicizmit. Nuk është rastësi, që të gjithë kryeministrit të kenë thuajse të njëjtin fat, që nga Sulejman Delvina i mbyllur në çmendinën e Vlorës deri tek ky i sotmi, që mori malet. Konica e përbuzte Sulejman Delvinën, i cili akuzohej si “dora e zezë e xhonturqëve”... Aq i zemëruar ishte Konica me qeverinë e Tiranës sa i kishte ndërprerë marrëdhëniet politike dhe me të vëllanë Mehmetin”-vë në dukje autori raportet e acaruar të elitës me parinë. Të parët merreshin me “fronin e perëndisë”, Baba Tomorin, ndërsa kollutogofakët rendnin pas posteve. Rilindasit krijuan plejadë, ndërsa paria e nisi me “klikën” duke përfunduar në oligarki me ëndrrën e fshehur për dinasti. Nga “familjet e mëdha” do përfundonim tek “familjet mafioze”). Të gjithë e kishin mendjen si të ruanin postet dhe bënëin kompromise në dëm të interesave të vendit, shkruhet në libër. Edhe pse ia punonin njeri-tjetrit, nuk harronin, që në fund të letrave të nënshkruanin: “Mbetem, i juaji me besë!” Enver Hoxha i ra shkurt fare: “i juaji”, duke mos qenë i asnjërit. Por, deri ku shkonte pabesia? Isa Boletini dhe Luigj Gurakuqi i kërkuar Ismail Qemalit t' i lejonte vrasjen e Esatit, i cili s' kishte lënë gjë pa bërë kundër Plakut të Vlorës, por ai i përgjigjet prerë: “Po të veprohet me vrasjen e njëri-tjetrit për formimin e shtetit shqiptar, unë do marr valixhen e do iki.” (Si Boletini dhe Gurakuqi do vriteshin në pritë. Vrasja e Avni Rustemit do bëhej shkak që të shpërthente

revolucionin i Qershorit. Trupi i tij do të përdorej njësoj, sikurse xhenazeja e Azem Hadarit, heq unë një paralele.) Megjithëse të huajtë kërkuar që Noli të shmangte gjyqet politike, “Zyrtarët financiarë shkuan në Mat dhe sekuestruan një pyll të Zogut. Akuzonin Zogun dhe Rauf Ficon se në formë gjobash kishin grabitur 300 krerë bagëti nga katundet e jugut.” U nxor një dekret: kush kundërshtonte autoritetet me armë dënohej me vdekje. Kush bënte propagandë kundër shtetit burgosej me internim deri në 5 vjet. Si zgjatim i këtij dekreti do ishte neni famëkeq 55 për agjitacion e propagandë i kimunistëve.

3

Librit “Rebeli” do i shkonte si parathënie poezia e Nolit: “Nëno moj, mos kij frikë/Se ke djemtë në Amerikë!” Në ato kohëra pritej shumë nga djalëria shqiptare për ta lënë “plakun në shenjtin e tij”, sikurse do shkruante Migjeni, që e la këtë botë në moshën e djalërisë. Në emër të djalërisë Avni Rustemi vrau në Paris pashanë, duke u kthyer në një hero, ndërkohë që antarët e organizatës së tij “Bashkimi” vishnin këmbisha kaki dhe kollaro të zeza allafashiste. Propozimi për t' i dhënë Avni Rustemit një rrogë, sikurse jepet sot pensioni i veçantë iu shmangën me këtë arsytim fin: “Sa për mendimin tim të mos shpërblehen patriotët me para, se këtë ata mund ta quajnë fyerje”, duke lënë të kuptohet se ai që vret nuk i meriton nderet. Mustafa Merlika Kruja në librin me “Kujtime vogjlje e rinije”, përmend një episod krejt domethënës: “Sa e ka rrogën inxhinieri?-e pyet i ati, i cili shërbente si qahaja tek Esat Pashë Toptani.

-Më duket se fillon me 700 grosh.
-S' qenka punë e keqe, po ti e di se unë në punë shkollash s' marr vesht. Kur të vijsh tek Esat Pasha ndonji ditë pyet atë se ai din me të mësue...

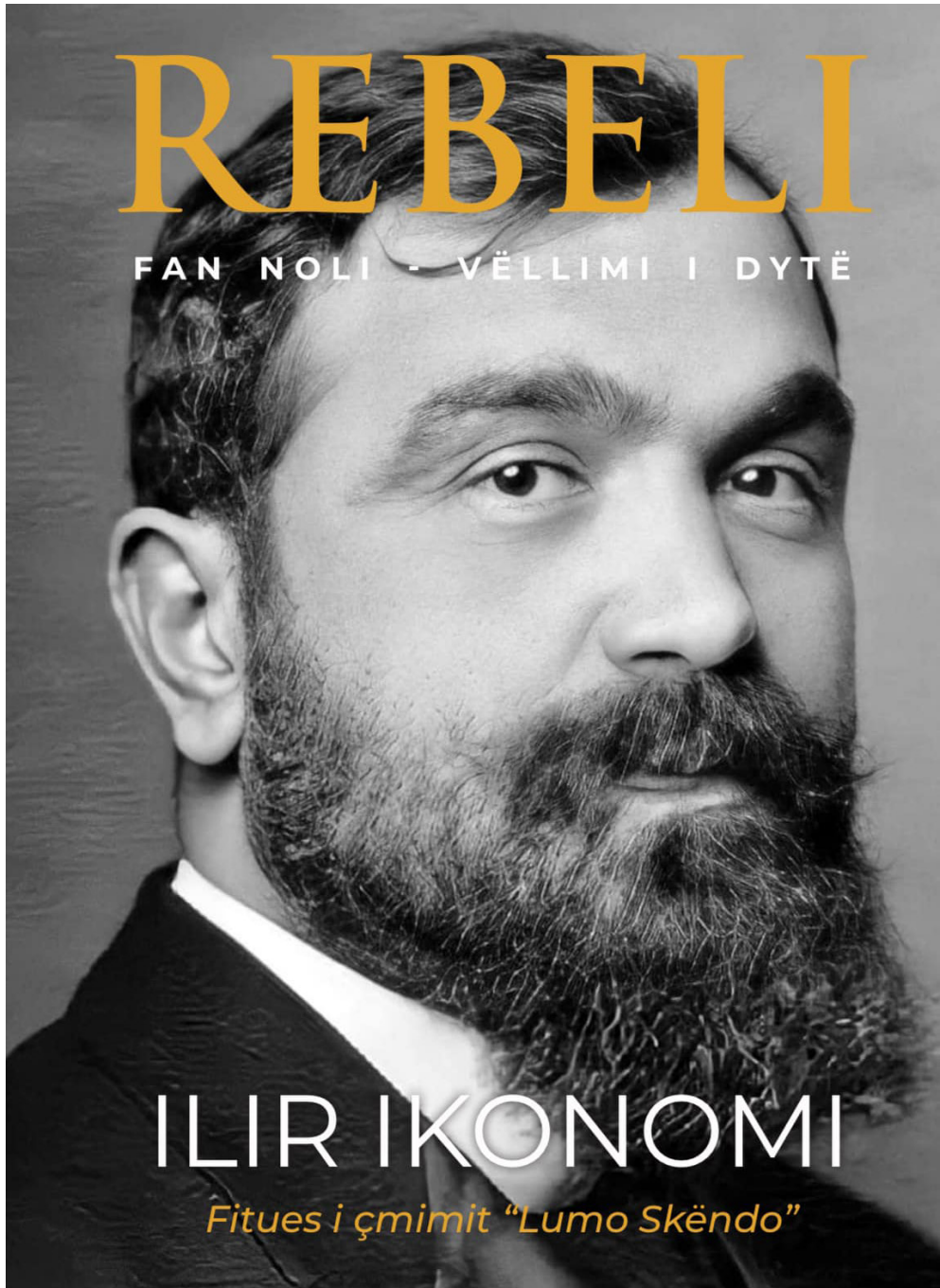
-Më tha Mehmet Aga se dashke me shkue në Stamboll në një farë shkolle që s' diji me m' a ffillue mirë; ç' asht ajo shkolle?

-Shkolle e Ingjineris, Pashë.
-Kush ta paska mësue këtë rrugë?
-Profesori i matematikës.

-Kush e paska ba profesor atë koqe budalli, mre?... Jo, biro, jo; ti mbaro gjimnazin, studio gjithmonë kshtu si ke studjue deri tashti e mbasandej do të hëjsh në *Mektes-i Mylkije-i Shahane* (në shkolllë Civile Mbretnore).

Kështjellat e mija kishin ramun për tokë krejt. Pasha don që të bahem *Kamejkan, Mytaserif, Vali, Nazir e Sadrazem. Unë diç kam fillue me nxanë e me ndie ndryshe* atje në gjymnaz të Janinës nëpër do libra të këqij, nëpër do fletore të liga e nëpër bisedime të fshehta *me do andrratarë* ma të pjekun se un. Kam fillue me nxanë t' i urrej të gjitha ato tituj lartushtues qi adhuronte Pasha.” Dhe kur ia rrëfen profesorit historinë me Esat Pashën, ai do i thotë: “Kështu mendojnë, kështu ndjejnë të gjithë Pashallarët shqiptarë, *por nesra asht e jona, asht e jueja, e djelmis qi po rritet.*” Me këto ideale Noli lë Amerikën për të kontribuar në atdheun e tij i mbështetur nga “Vatra” dhe Konica, por, kolltugofagët e ndalojnë të shkelë në atdhe, sikurse u kthehe mbrapsht dhe Leka Zogu, që s' ka të krahasuar me “peshkopin”. Fakti që Noli nuk u la të zbrieste nga vapori dhe Leka nga avioni, vlen të përmendet si një përsëritje e historisë. Por dhe Sotir Peci, gagaci, themeluesi i gazetës së parë shqipe në Amerikë, “Kombi”, organizator dhe nënkryetar i Kongresit të Lushnjës, s' ishte dakort që urata të vinte në Shqipëri, me arsyen se prania e tij mund të acaronte grekërit, na vë në dijeni autori i librit. Një prej djemëve të Amerikës ishte dhe Sotir Peci, po pse i kundërvihet vatanranit Fan Noli? Sotiri gëzonte autoritet, njihej si njeri i ndershëm dhe patriot, propozues i Ahmet Zogut për ministër të brendshëm në Kongresin e Lushnjës, i cili nuk e vlersonte Nolin si prift, dikur s' ia vinte emrin në shkrimet në gazetë, ngaqë ato kishin epërsi ndaj të tijave, vë në dukje autori i monografisë. Kësisoj, armiku personal shpallet si i padëshirueshëm për qeverinë. Në diktaturë armiqë personalë deklaroheshin për kollaj armiq të popullit. Një avaz ky që ndodh rëndom dhe sot, kështu që paralelen hiqeni vetë. Shihni sa fisnikëri ka përgjigjia e Nolit: “Nëse më është bërë padrejtësi nga disa njerëz, çfarë faji më ka Shqipëria?” Sa e sa për dështimet e tyre kanë fajsuar atdheun, ndërsa Noli së keqes i vë emër, kur të mirën e lënë anonime. Nëse kolegët e pritën Nolin me këmbët e para, kur zbriti në Vlorë lebërit i puthnin dorën. Kundërshtarët e “konsideronin të huaj dhe që s' kish ndjekës personal”, ndërkohë që një pasha i mbetur pa punë në Stamboll katapultohej në qeveri lehtësisht, duke krijuar kështu një “Turqi të vogël”. Askush s' mund t' i mbronte interesat e vendit dhe të qeverisë shqiptare në Gjenevë, veç Nolit, sikurse dhe i përfaqësoi me dinjitet, falë dhe gjuhëve që njihte. Kush do t' i mbronin interesat e Shqipërisë, kolltukofagët, që s' dinin as shkrim e as këndim dhe bëheshin ministra të arsimit? Pikërisht në kohën, kur Noli negocionte në kancelarit evropiane, Markagjoni, i cili s' dinte shkrim e këndim, në emër të krerëve të 12 bajrakëve u dërgon Fuqive të Mëdha dhe Lidhjes së Kombeve nga Prizreni një letër, ku njoftonte shpalljen e Mirditës republikë autonome dhe protestonte kundër “regjimit të padurueshëm myslimanë” të Tiranës, e cila po mbështeste xhonturqit dhe bolshevikët për të luftuar popullsinë e krishterë. Të flasësh keq për vendin tënd në kancelarit e huaja, pse qeveria ua ndërpreu “qesen me florinjë” krerëve, është një reminishencë e dukshme dhe tek e sotmja. Në këtë pozitë do binte dhe Bajram Curri, kur t' i prekeshin intersat.

Ndërkohë grekërit protestonin për

ndërhyrje të ushtarakëve në kishën e Korçës, ku myslimanët me gjasa i kishin detyruar besimtarët të këndonin shqip dhe kur ata s'kishin pranuar me gjasa i kishin masakruar, se peshkopi grek Jakovi që mbajtur dy ditë në burg, e tjerë e tjerë. Kjo gjuhë akuzash vazhdon edhe sot. Kur qeveria shqiptare e kohës luftohej me kartën e islamizmit, si nga krerë vendas dhe qarqet shovene ku kish më të përshtatshëm nga një peshkop si shkëlqesia e tij, Fan Noli, të përfaqësonte palën shqiptare në sytë e Europës së krishter?! Myslimanët kanë dhanë para dhe për themelimin e kishës, do ishte një prej argumentave të Nolit.

4

Ja dhe një paralele tjetër me të sotmen. Serbia kërkon nga kancelarit Evropiane “korrigjim të kufijve”. Noli i quante të kotë, pa rezultat negociatat e drejtpërdrejta midis dy qeverie: asaj shqiptare dhe serbe. “Jugosllavia ka zakon të krijojë republika atje ku ka lakmi!”-reagon ai ndaj Republikës së Mirditës. (Vetëm Kosovën Republikë nuk e donte.) Anglia e mbronte idenë e korrigjimit të kufirit. “Tek ju ka shumë gjak ilir dhe shqiptar, ashtu si në damarat tanë ka gjak serb.”-tentoi ai t' i zbuste gjakrat, ndërkohë që trojet e shqiptarëve të shpërngulur po zëvendësoheshin me bjellogardistë. (Në Rambuje, kur luftohej për pavarësinë e Kosovës, ata që ishin në vijën e parë të diplomacisë, aty ku negocihohej fati i Kosovës ishin: Ismail Kadare (shkrimtar), Ibrahim Rugova (shkrimtar), Adem Demaçi (shkrimtar), Rexhep Qose (shkrimtar) dhe Hashim Thaçi (UÇK). Noli dhe shkrimtarët në fjalë janë një shembull i kontributit të elitës në fatet e atdheut, duke bërë dallim me parinë, që për pushtet hedh atdheun në greminë.

Tirana allaturka që po tentonte të bëhej allafrenga i duhej të zgjidhte midis zisë për vdekjen e Leninit dhe të Uillsonit. Ishte propozimi i Konicës, që Noli donte ta vinte në jetë si kryeministër, që Shëngjinit t' i ndryshohej emri dhe të njihej me emrin e presidentit amerikan Uillson. (Komunistët do e quanin Kuçovën, “Qyteti Stalin”). I pari që tërhoqi vëmendjen e qeverive evropiane për Shqipërinë ishte Konica, i cili pasi siguria një takim me mundim të madh me ministrin anglez dhe ai pranoi ta priste, duke mos shfaqur interes. Teksa po merrej me shkresat në tavolinë, Konica i afrohet dhe i thotë me zë të ultë: “Në Shqipëri ka naftë.” Ministri ndryshoi menjëherë qasje dhe i tha të ulëj dhe bisedoi gjatë me Faik beun, duke mos e fshehur interesimin. (Noli në Gjenevë: “Jemi i vetmi shtet që s' përdorim kartomonedha, por ende qarkullon floriri.) Nëse Zogu në dhënien e koncensioneve anonte nga kompanitë angleze, Noli ishte për kompanitë amerikane të naftës. “Edhe pse shqiptarët janë ndër më të prapambeturit ndër racat e Ballkanit, ata janë, për mendimin tim, më premtuesit.”-i referohet Ilir Ikonomi një përfaqësuesi të Departamentit të Shteti Amerikan. Koha i dha të drejtë. Sot politikanët derdhin dollarë për një foto me një president amerikan, ndërsa falë takimeve të Nolit me presidentin Ëillsoni dhe Zonjën e Parë, sikurse njohjet personale të tij me presidentin Teodor Ruzvelt apo lobimi me personalitetet amerikane të kohës, ushqyen dashamirësinë amerikane ndëj vendit tonë. (Në libër sqarohet mirë e bukur dhe pa gabime raportet e “peshkopit të kuq” me sovjetikët. Bolsheviku që interesohej për marrëdhëniet me Shqipërinë ishte një ish aristokrat dhe kushëri i largët me Pushkinin.)

5

Kur Noli mbërrin për herë të parë në Tiranë i bëjnë përshtypje kopshtet, gjallëria dhe burrat që ndërtojnë me trandafil në dorë. 17 llamba, që shëtrisin në Tiranën, ishte krenaria e saj. Autori citon një shkrim të Mit' hat Frashërit për kryeqytetin shqiptar në gazetën “Dielli”: “Kafenet ishin vendi ku bëheshin pazaret e zyrave, ku hartohej politika e jashtme dhe e brendëshme e shtetit. Hatëri, rushfeti dhe miqësitë zgjidhnin çdo problem privat ose zyrtar. Mjerë ai që nuk kishte miq. Dëgjoje veçse fjalë dhe ide të dështuara, kurdoherë një përzierje me inate, pasion, smirë dhe zili, mbase fare rrallë të thënë me qëllim të dliër.” Besoj se i keni hequr paralelet pa pritur nga unë. Gjashtë vite pas arratisë së Nolit, Tiranën e vitit 1930 Gjergj Bubani do e përshkruajë me tone edhe më interesante: “Nga koha e haneve Tirana po ka hotele luksoze. Në hotelin “Internacional”, banon kryeministri i Shqipërisë, ministra, punonjës bashkie, kolonelë, tagrambledhës. Ku mund të jetë feudalizmi shqiptar? Mund të jetë në Myzeqe, nëpër çifliqe, por jo këtu. Në Tiranë klasat shoqërore, gradat politike ngatërrohen aq fort në rrugë, restorante, hotele, kafene sa të duket sikur je në një republikë sovjetike. Në restorant të tërheq

vëmendje një burrë i shkuar në moshë, ekspresiv, i cili mban tavolinën me muhabet. Nuk e njihni? Është Abdurrahman Krosi!” Tirana nga alla turka kish filluar të bëhej allafrenga.

Në këtë kryeqytet laraman zjente jeta politike, ku si dorë e fshehtë njihej “klika”, ky komitet i fshehtë ku bënëin pjesë: Sotir Peci, Eshref Frashëri, Ahmet Zogu, Bajram Fevziu, Sejfi Vllamsi, Rexhep Mitrovica. “Klika” ishte kundër çdo qeverie. Revolucioni i Qershorit mendohet se u kurdisi prej “klikës”, ngaqë arritën të bënin për vete ushtrinë. “Klika” grindej dhe për Kosovën, ku disa kërkonin t' i rimerrej Jugosllavisë dhe të tjerë se duhej pritur të paktën 10 vjet. Kjo histori do të përsëritej pas luftës së Dytë Botërore me Titon. Hasan Prishtina urdhëroi arrestimin e “klikës” dhe shkarkon Zogun si komandant të veprimeve ushtarake. Për pasojë mandati i tij si kryeministër zgjati vetëm disa ora. Konica nuk ua përton, duke akuzuar për trazira: “klikën e Dudumëve”, të “palaçova” dhe të “hajdutëve”, një gjuhë fyese aq shumë e përdorur dhe sot. Noli s' kishte qenë asnjëherë anëtar i “Klikës”, edhe kur ishte në krye të Partisë Popullore. Arma e tij ishte fjala. I vetmi, që s' mbante armë në parlament, nëse kujtoni skenën e atentatit të Beqir Valterit kundër Zogut, kur njerëzit e tij futen në parlament me armët gati për të qëlluar, ku të gjithë i shihje me armë në dorë, veç Nolit.

Në libër Noli përmendet si i dyshuar për një urdhër vrasje të një greku, që s' u vërtetua kurrë. “Duhet t' i mësojmë fëmijt tanë se vrasjet në shumicë janë po aq kriminale sa dhe vrasjet në pakicë.”-citohet Noli. Zor se besohet ky dyshim, kur mendon që, Fan Noli, është autor i poezive kushtuar Luigj Gurakuqit, Bajram Currit të vrarë në pritë, duke i dënuar si vrasje politike, si larje hesapesh. Shihni reagimin e Nolit, ndaj një qeverie ku mungon shteti: “Jeniçerllëku i memurëve, kapadailëku i mizorëve, padrejtësia e shtypsit. Dhe këto të liga, për fat të keq, i gjejmë të gjitha në shpirtin e nëpunësve tanë, të cilët kujtojnë, ndofta nga edukata e tyre, që kanë për detyrën të shkelin, të shtypin, të tmerrojnë, të terrorizojnë popullin e mjerë. Është deyra jona që, pasi e shpëtuam popullin nga tiranët e huaj, ta çlirojmë nga memurët dhe xhandarët kapadainj.” Fjalët e Rebelit i pason dhe “sfidanti i lindur”, Konica: “Një popull që ul kryet përpara kapadainjve, që u lë shesh të lirë intrigantëve, spiunëve dhe hajdutëve, që nuk përkrah luftëtarët politikë me kurajo civile, ai popull do të qeveriset keq, qoftë nën një mbret apo në një president.” Paralelet janë të dukshme. Koha u dha të drejtë të dyve.

6

Kur Ahmet Zogu priste të rikthehej në pushtet nga Beogradi, do t' i deklaronte një gazetari të huaj arritjet e tij, sikurse: hapjen e shkollave për vajzat, që s' kish as në Turqi, se ishte ai që prishi varret shekullore myslimane në mes të Tiranës, që ndaloi gjakderdhjen, poligaminë, e cila ishte në modë dhe midis katolikëve, urdhëroi që në dasma dhe vdekje të shërbehej me sheqer, limonadë, kafe dhe cigare, therreshin 50 dele. (Një masë të tillë ushtruan dhe komunistët.) “U dhashë mundësi kundërshtarëve të kuptonin se sa e vështirë është ta shtysh Shqipërinë përpara në kushtet e sotme.”-e mbyll ai intervistën. (“Është e vështirë ta drejtosh Shqipërinë siç duhet, por sa mundesh.”-do shprehej Esat Pashë Toptani me të drejtë.) Zogu I kish filluar betejën me realitetin allaturka, duke mos hequr dorë nga mentaliteti i pashait, ndërsa programi liberal i Nolit në pikat kryesore ishte: thjeshtim të burokracisë shtetërore dhe emërime të reja në bazë të aftësisë (kujtoni meritokracinë e Nanos), zyrtarë të moralshëm dhe patriotë. (Nëpunësit i daun patriot, ndërsa krerët akuzojnë njëri-tjetrin për tradhëti. Si mund të jenë nëpunësit të moralshëm, kur ata vetë vjedhin?) Kursime radikale, si në socializëm. Pavarësia e gjykatave, si temë e ditës dhe sot. Zgjedhje të lira dhe të ndershme, që ende s' po arrihet. Qeveria e Nolit duhet të përmirësonte pozitën kushtetuese, të bënte zgjedhje, e këshillonte Konica mikun e tij, por Noli i shpërfill këshillat jetike. Siç e shihni “burrat e shteti” pa shtet shpallin kauza, që kalojnë dora-doras deri në ditët tona, duke na kujtuar “mollën e Tantalit”.

A nuk do t' i shkonin si pasthënie vëllimit “Rebeli” vargjet e poezisë “Anës lumenjëve”: “Arratisur, syrgjynosur,/Rraskapitur dhe katosur/Po vajtonj pa funt, pa shpresë./Anës Elbë-s, anës Spree-së”? Të kapërcesh oqeanin me gëzim dhe të mbetesh anës lumenjëve i pashpresë? Midis këtyre dy poezive shtrihet jeta e rebelit, që niset për në atdhe si një profet dhe përfundon i përzënë. I lexoni librat e Ilir Ikonomit, nëse doni të dini se prej kujt duhet t' i prisim të mirat. A po përëndon koha e pushtetarëve për të ardhur ajo e shtetarëve?

Rreth romanit “Dritarja e Marin Shkreli” të Ndue Ukajt

KUJTESA ZGJËN NGA VEGIMI ËNDRRAT

Nga Dr. Jorida Sotiri

Imazhi i pasqyrimin në dritare është element që e shtrin vëzhgimin, drejt shpresave dhe udhëtimeve të paqëndrueshme, duke sjellë atë që Gaston Bachelard-i e quan kompleksitet të kulturës. G. Genette, në leximin strukturalist të funksionit modern të këtij besimi, përcakton “paqëndrueshmërinë” ose “karakterin e lëkundur” si thelbin e tiparit të qenësishëm të imazhit Marin, theksuar se tek ai mishërohet (simbolikisht) ajo pjesë e besimit që është quajtur kompleksitet i kulturës, ku shtrihen dy motive: i shpresës dhe ai i vegimeve të tij për ndryshim.

Marini, duke soditur dhe kundruar botën, reflekton kalvarin e vuajtjeve dhe të shpresës së tij brenda vetes. Ai tronditet, kur i duhet të pranojë si nevojë dhe natyrshmëri, ndryshimet që dëshmojnë tipare të tradhëtua dhe të lëkundura në hapësirat kohore. Reflektuar në retrospektivën e kohërave, motiv i përkuljes mbi vetveten dhe soditjes estetike, quhen si shtysë dhe kusht për njohjen e botës. Me personazhin simbol autori kërkon të stërvit shpirtin e tij me dashuri për të tjerët, është përherë në kërkim të dashurisë personale, në kërkim të njerëzores dhe fisnikes, në kërkim të shpresave të reja në kundrimin e botës. Rrëfimi bëhet në vetën e tretë, duke dëshmuar se autori merr pjesë aktive në krijimin e vetëdijes artistike, si formë e mundësisë së pasurimit shpirtëror, e njësimi me artin. Në narracionin e rrëfimitarit, autori Ukaj ka vënë theksin në soditjen e personazhit simbol në “mohimin e dashurisë fizike, e dukjes sipërfaqësore të gjërave”, “simboli i soditjes estetike dhe pavdekësisë së kohërave. Dashuria fizike, është faza e skajshme e pohimit të “spiritualitetit” të kundrit të bukurisë. E vërteta absolute, gjendet në botën e bukur të dashurisë. E bukura si pjesa më irracionale e së vërtetës është e pamundur të zbulohet, tërheqja ndaj artit të pastër dhe bukurisë së kulluar merr formën pasionale të udhëtimit nëpër kohë, që ka nxitur imagjinatat më të guximshme njerëzore. Frikërat e fëmijërisë, do ta rrëzonin mbretërinë e së keqes, ku ëndërronin monumentin e dashurisë njerëzore. Dashuria ka ditur të lulëzojë edhe në ditët e luftës, përballë antologjive, personazhi i dyzuar jetonte në vorbullën e ëndrrave pa mbarim.

Mesazhi i kopshtit biblik në veprën

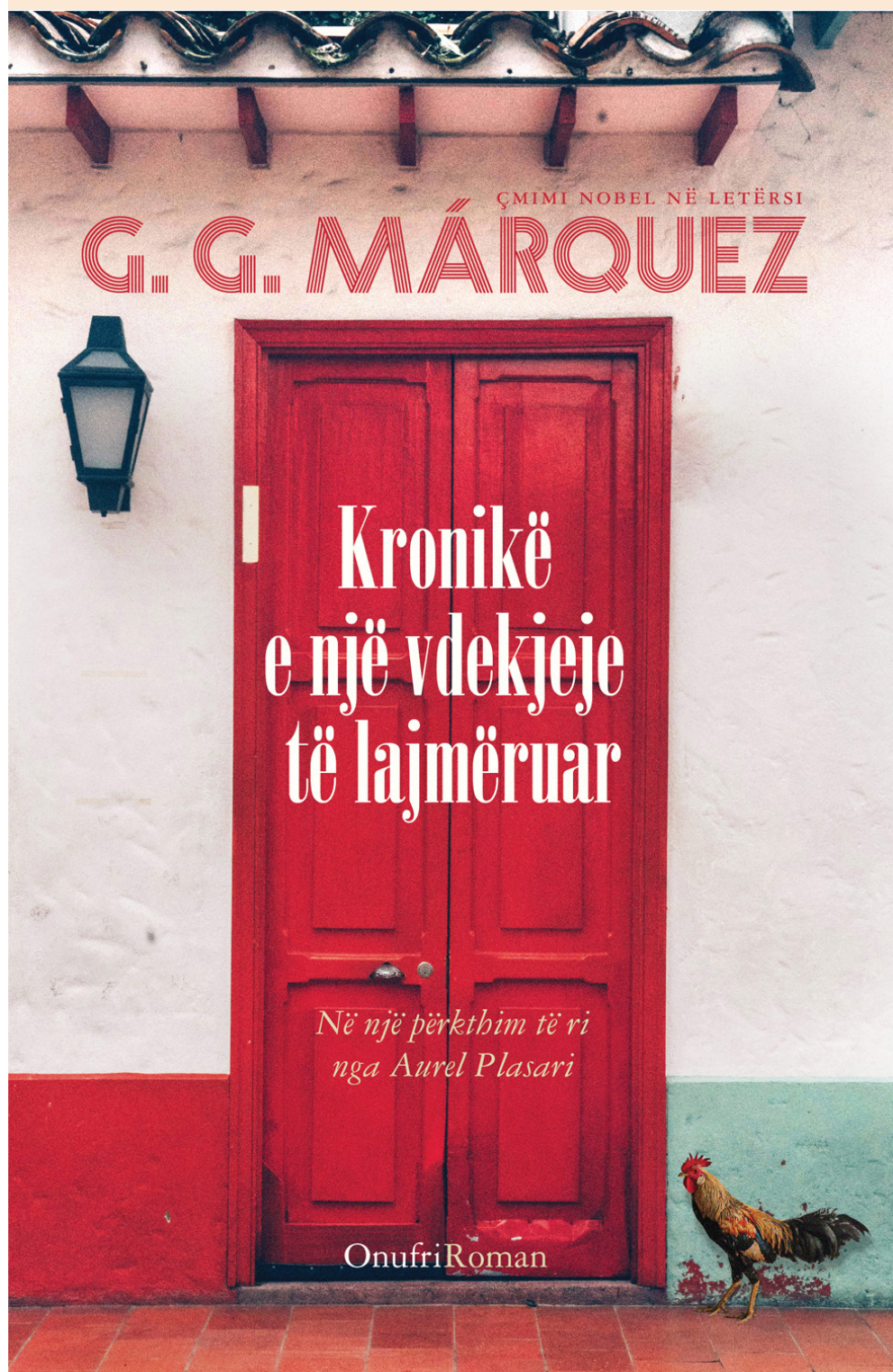
“Dritarja e Marin Shkreli” është një ndër mesazhet më të goditura. Ai luan një rol të rëndësishëm në përcaktimin e depozitës tematike nëpërmjet vlerës simbolike të heroit, por edhe nëpërmjet situatës. Marini shtresëzohet edhe në kuptime të tjera si: mohim i dashurisë fizike, i dukjes sipërfaqësore të gjërave, simbol i soditjes estetike dhe i pavdekësisë së ideve. Përdorimi i këtij motivi dhe muzika e tekstit, aludimi ose tërheqja e vëmendjes përmbi analogjitë, çon në përkthimin e realitetit në simbole që rrjedhin drejtpërsëdrejti prej motivit të kopshtit biblik. Duke vlerësuar mendimin e filozofit gjerman, Ernest Kasirer, që ligjërimi nuk shërben për të emëruar realitetin, por për ta konceptualizuar atë, bën dallimin e njeriut nga kafsha, forma e ligjërimin nuk është e vetmja mënyrë për ta bartur këtë rol, këtu bëjnë pjesë edhe miti, religjioni, arti, shkenca, letërsia. Trinia e rrënjëve, gjakut, etnisë strukturon realitetin e thellë, që autori vetëm sa na e zbulon te “Dritarja e Marin Shkreli”, makrostruktura e së cilës i bindet modelit hapësinor. Autori, shfaqjen e objektivave e bën të mundur në rrjedhën e lëvizjes së kohërave, në metatazat e rrënjëve. Janë këto rrjedha, që zbulojnë botën e dytë, atë të thellën. Universi i kujtimeve mes rrjedhës së hapësirës që mbart kujtimet. Kjo rrjedhë përshkon shpirtin e thellë të gjërave dhe atë të shpirtëzimit të tyre, i cili bashkë me këtë realitet të thellë të botës, kërkon e zbulon edhe atë të shpirtit të vet, fytyrën e vet të vërtetë. Në vëzhgimin e botës dhe ëndjes për liri.

Vepra “Dritarja e Marin Shkreli”, me shtresimet e ideve dhe me diskursin letrar simbolizues është ngritur mbi trashëgiminë historike. Tematizimi themelor është jeta (e kalueshme) përballë Zoti (përjetësisë), vuajtja ku sjell një krenari që nuk e ka fuqinë tek ëndërrimi, por te pastrimi i brendshëm, në bashkëjetesë me vuajtjet e të tjerëve si dhimbje e trishtimit në frikërat e luftërave. Udhëtime të pazakonta nëpër kohë, sjellin vëzhgimin në sfondin me perëndim dielli në kërkim të vlerave të njeriut te e vërteta që zotëron. Përpjekjet e çiltra që njeriu zotëron. Sepse atij, nuk ia shton forcat zotërimi i së vërtetës, por kërkimi i saj: vetëm këtu qëndron progresi i përhershëm i përsosjes së tij. Zotërimi të rehaton, të bën përtac, mendjemadh; nëse Zoti do të mbante në dorën e djathtë gjithë të vërtetën, kurse në të majtën vetëm kërkimin, që nuk resht kurrë, të së vërtetës - edhe sikur ky kërkim të shpinte veç në gabime, çdo herë e gjithmonë - dhe nëse do të thoshte: “Zgjidh!”, përlulësisht do të turresha te dora e tij e majtë e do t' i thosha: “O, Atë, më jep këtë, sepse sido që të jetë, e vërteta e kulluar të përket vetëm ty.” Në këtë sfond esenca shpirtërore kthehet në shenjë e identitetit personal. Ajo beson në misionin e krijuesit, prandaj ky libër e dëshiron lexuesin, duke nxitur dialogun e përhershëm në të. Ndaj sugjerimi i vetëm është të shprehim leximin e këndshëm të këtij vëllimi, e nëse mundeni shijojeni magjinë e artit të romanit “Dritarja e Marin Shkreli” të autorit Ndue Ukaj.

Së afërmi, “Kronikë e një vdekjeje të lajmëruar” nga nobelisti G. G. Márquez, me një përkthim të ri nga Aurel Plasari

ENVER KUSHI

Zëra të patretur

Tregim

Ishte ora dhjetë, kur zbritëm shkallët e katit të dytë të institucionit ku punojmë, që është në periferi të Tiranës, ndonëse tani nuk mund të quhet periferi, pasi kryeqyteti prej vitesh i është kacavirur kodrave të buta rrëzë Dajtit.

-Kam harruar celularin, - tha njëra nga koleget e mia - E lashë mbi tavolinë - shtoi ajo.

-Ma jep çelësin mua, - thashë. - Ngjitem unë dhe ta sjell celularin.

-Jo! Jo! - tha ajo prerë. - Të lutem jo. Shkoj vetë.

Nuk e di pse zëri i saj m'u duk ndryshe atë ditë. Edhe kur u ulëm në një nga tavolinat e lulishtes, që është nga më të bukurat e zonës, veprimet e saj ishin jo normale. Vura re që celularin e la përmbys mbi tavolinë. Pastaj e mori dhe e futi në një çantë të vogël. Dhe pastaj e hoqi nga çanta e vogël dhe e la prapë përmbys. Dukej si e përhumbur. Ndoshta mbrëmë nuk ka fjetur gjumë, mendova. Qershori dhe korriku në vazhdim, ishin përvëlím. Temperaturat po e kapërcenin dyzet gradët. Ajo e ktheu prapë nga ekrani celularin dhe pasi e vështroi me vëmendje, tha si e lehtësuar:

-Nuk më ka marrë më! Nuk më ka marrë më!

Doja ta pyesja se kush nuk e kishte marrë në telefon, por ajo befasi tha:

-Mbrëmë kam qenë pa gjumë: Gjithë natën pa gjumë.

-Epo vapë, - ndërhyri kolegja tjetër.

-Ku ta gjesh pagjumësinë nga vapa, - tha ajo me një zë të alarmuar. - Ku ta gjesh...

Ajo foli shpejt. Shumë shpejt duke parë ekranin e celularit, që e ktheu prapë përmbys.

Kemi vite që punojmë në një zyrë dhe jemi në prag të pensionit. Ajo flet ngadalë. Shumë ngadalë dhe me zë të ulët. Acarohet kur dikush në zyrën ngjitur flet në telefon me zë të lartë ose qesh aq shumë, sa që dëgjohej në zyrën tonë. Është një vajzë e re, nga më të bukurat e institucionit dhe as do t'ia dijë se ç'mendojnë të tjerët për të, kur flet me zë të lartë apo qesh e shpenguar në telefon.

Sot sikur nuk ishte më ajo, nëpunësja më e njohur e institucionit për korrektësi deri në ekstrem. Ishte e shpërqendruar. Loja me telefonin celular, herë duke parë ekranin e tij apo herë duke e kthyer përmbys e më pas duke e futur në çantën e vogël, vazhdoi gjatë. Pastaj tha se ishte shumë nxehtë dhe papritur u ngrit në këmbë, mori celularin, e futi në çantën e vogël dhe pa thënë asnjë fjalë, na la në tavolinë dhe pasi kaloi mes trëndafilave e luleve, hyri brenda në lokal.

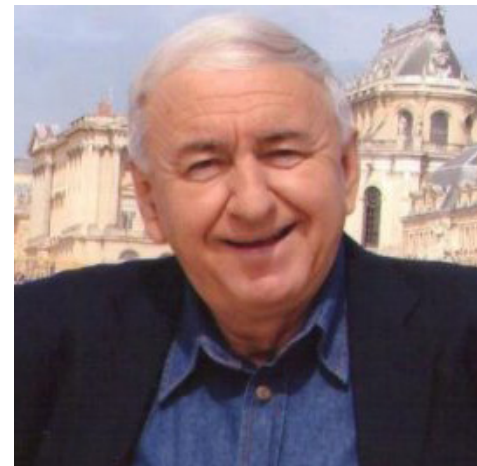
Ne e ndoqëm pas, duke u ulur në vendin që ajo kishte zënë. Kamerieri i ri tha se jashtë ishte akoma fresk e se... Na sill kafetë. Atë bëj ti... E dimë ne se ku do rrimë, tha ajo prerazi duke kthyer përmbys celularin. Eh, mendova. Na ka lodhur përvëlím i korrikut. Jemi edhe në prag pension, thashë me vete. Zot na ruajt mendtë e kokës!

Pastaj, duke pirë kafënë dhe duke bërë të njëjtat veprime me celularin, ajo nisi të flasë shpejt, aq shpejt, sa që shumë fjalë sikur nakatoseshin me njëra-tjetrën ose e kapërcenin veten, duke krijuar një si turbullirë a mishmash marramendës.

-Fol më ngadalë, - tha shoqja në krahë. - Pse flet si e dalldisur?

Por ajo vazhdoi me të njëjtën shpejtësi rrëfimin...

"Kjo më ndodhi dje në mesditë... Jo. Jo në mesditë. Më duket pasi shkova në shtëpi, hapa derën dhe e mbylla me kujdes dhe pasi u sigurova që dera ishte mbyllur, u ula në divan, pra në divanin e kuzhinës, që është pranë

dritares dhe vura re që perden e kisha harruar hapur, e pra harruar... e thashë hapur gjë që nuk më ka ndodhur herë tjetër se para se të dal nga shtëpia sigurohem që kam mbyllur rubinetet e çezmave edhe të banjës edhe dritat, edhe dritaret dhe perdet e tyre, edhe hekurin që nuk e kam në prizë edhe sobën... Nga xhami i dritares me perde, me perde, pra me xhamin pa perde që e kisha harruar kur dola fiks në orën tetë e tridhjetë e shtatë minuta, shihja trotuarin ku kalonin njerëz në këtë zheg e dini fjalën "zheg" kuptimin e zhegut si i thonë në Shkodër që kam vite pa shkuar atje pra e mbylla perden dhe kuzhina ra në qetësi, por u bë disi si natë duke zënë perdjë e trashë dritën që vinte nga jashtë...".

Ajo e rrufti deri në fund filxhanin me kafënë e ftohur, na pa të gjithëve me vëmendje dhe pasi psherëtiu dhe i hodhi një vështrim të shpejtë celularit, vazhdoi rrëfimin e saj. Vura re që nisi të flasë më ngadalë, por në atë ngadalësi, fjalët ishin prapë mishmash, pa pikë dhe presje.

"Në orën e zhegut dëgjova zilen e telefonit dhe mendova se do të ishte hidrauliku që e kisha njoftuar tri ditë më parë për defektin e dushit dhe në momentin që zgjata dorën për të marrë celularin zilja nuk ra më dhe unë ashtu në gjysmerrësirë i rashë numrit të hidraulikut dhe prisja zërin nervoz të tij që po e shqetësoja në këtë orë zhegu më kuptoni, në një orë kur njerëzit pushojnë, dëgjova pastaj zërin e ngrohtë të sekretarisë telefonike që më tha se thirrja po transferohej e se duhej të prisja në linjë. Dhe kështu koha po kalonte dhe sekretaria telefonike përsëriti të njëjtat fjalë ju lutem prisni thirrja juaj po transferohet. U ula prapë në divan dhe celularin nuk e hoqa nga veshi se kisha plot tri ditë që prisja hidraulikun për defektin e dushit dhe merreni me mend se ç'do të thotë një defekt i tillë kur temperaturat po i kalojnë të dyzetë e pesë gradët... Pastaj. Eh pastaj nuk e merrni me mend se çfarë dëgjova. Ishte një zë gruajë. Një zë i butë, si i kadifenjtë, i ëmbël e pak si nazik. Në fillim fjalët ishin si të turbullta... Si t'i përshkruaj... Si të mbështjella me mjegull. Një mjegull... Një mjegull si i shpateve të Dajtit. Ashtu vinte zëri. Pastaj mjegulla iku nga zëri dhe u bë më i qartë. Shumë më i qartë. Më besoni. Ngriva. Bëja të flisja, por fjalët më mbetën në grykë".

Ajo heshti. Heshti gjatë. Vura re që u zverdh në fytyrë dhe po i dridhej buza.

-Pi pak ujë, - i tha shoqja pranë.

-Kamerier! - thirra unë. - Të lutem na sill ujë!

Kamerieri erdhi me vrap dhe i bëra me shenjë që të mbushte gotën e zonjës. Ajo me duart që i dridheshin, mori gotën me ujë, por nuk arriti ta pinte, se u derdh mbi tavolinë.

-Mos e lësho veten! - i tha zonja pranë.

-Edhe dje kështu më ndodhi, - tha ajo me zë të mekur. - Kështu më ndodhi kur dëgjova

zërin e krushkës në telefon.

-Si të krushkës? Eja në vete! Po krushka jote...

-Ishte zëri i saj. Zëri i saj. Ajo ka mbi gjashtë muaj vdekur. Më kuptoni? Gjashtë muaj që... Nuk e di pse nuk e kisha fshirë numrin e saj... Nuk e di... Unë i fshi numrat e atyre që vdesin nga celulari im. Më kuptoni? I fshi. Por numrin e krushkës nuk e kisha fshirë dhe në vend që t'i bija numrit të hidraulikut i rashë...

Ajo heshti. Heshti gjatë, duke parë një pikturë në murin përballë. Ishte një pikturë e bukur me një lumë dhe shelgje lotues brigjeve të tij. Dhe mbi lumë, si në ëndërr, ngrihej tisi i mjegullës sikur donte t'i prekte degët e varura të shelgjeve lotues. Edhe unë nisa të vështroj pikturën me lumë, mjegullën e lehtë mbi të dhe shelgjet lotues.

-Më ka marrë malli për shelgjet lotues, - tha kolegja tjetër. – Më ka marrë malli për Lanën e dikurshme dhe shelgjet lotues brigjeve të Lanës. I mbani mend?

Doja t'i thosha se i mbaja mend e se në pranverë, kur niste gjethëzimi i tyre, më pëlqente të shëtisja brigjeve të Lanës.

Kolegia tjetër seç tha diçka për Tiranën e vjetër, mëhallat e dikurshme të saj, portat e mëdha, që kur hapeshin, deheshe me aromat e trëndafilave dhe luleve të dorëzonjës. Ajo ishte tiranase e vjetër dhe kujtonte shpesh atë që tashmë po zhdukej. Doja t'i thosha se si Faik Konica, kur erdhi për herë të parë në Tiranë, ishte dimër e i mbeti në mendje lulëzimi i trëndafilave dhe kopshtijtë e Tiranës, mbushur me to dhe pemë të tjera. Kur u mata të thosha fjalët e Konicës, befas ra zilja e telefonit të zonjës.

-Mos e hapni! – tha ajo e alarmuar. – Ju lutem mos e hapni! Ju lutem...!

I thashë se ndoshta ishte hidrauliku se...

Ajo me duart që i dridheshin e mori celularin dhe e futi në çantën e vogël. Pastaj mbylli zinxhirin e çantës, duke na thënë që të mos e hapnim çantën.

Pashë orën. Kishte kaluar mbi një orë dhe teksa doja t'u thosha kolegeve të mia se shefi do na tërhiqte vërejtje, se vërtet ne ishim në prag pensioni, por edhe tolerimet e shefit kishin një kufi, ra zilja e telefonit tim. Unë përdor një aparat celulari të zakonshëm, Nokia. Jo nga ata të parët, por një Nokia të ri, por që sa herë më shohin me të në autobusat urbanë ose në rrugë, më vështrojnë me habi, duke më quajtur ndoshta tuaf njeri ose tuafinsan.

Zilja e telefonit të zonjës dëgjohej mbyturazi, i mbyllur në çantën e vogël, ndërsa imi dëgjohej me tone të larta. Të gjitha prisnin që unë t'i përgjigjesha atij ose asaj që po këmbëngulte.

Dhe e mora celularin tim të vogël, shkela butonin jeshil e po prisja të dëgjoja se kush po më telefononte. Shtanga. Dhe dora që mbaja celularin e vogël u drodh.

Pastaj befas u ngrita në këmbë dhe ju afrova pikturës me shelgje lotues... Vura dorën e majtë mbi pikturë e më pas afrova pjesën e djathtë të fytyrës, ku mbaja telefonin.

Ishte zëri i vëllait tim, që prej pesë muajsh, kishte dhënë shpirt në një dhomë të një spitali në periferi të Romës.

Ishte i njëjti zë. I njëjti zë. Akoma nuk je tretur? Akoma nuk je tretur? Akoma... Po zëri nuk tretet. As shpirti. Tretet kurmi.

Kisha ngrirë. Nuk thashë asnjë fjalë. Zëri i vëllait të vdekur më pyeti se si isha, e kishte marrë malli. Nga flet? Nga vjen ky zë i patretur?

Doja t'i thosha se ditët dhe javët e para pas vdekjes, i kisha rënë disa herë numrit të telefonit të tij e se të njëjtën gjë kishte bërë edhe motra jonë e madhe, që prej vitesh jetonte në një vend të Evropës... Se varri i tij është mbuluar me lule, se bashkëshortja shkonte shpesh atje dhe se vajza dhe djali në Itali...

Hodha edhe një herë vështtrimin te shelgjet lotues të pikturës, që m'u dukën sikur nisën t'i tundnin krahët e tyre mbi rrjedhën e lumit, sikur po flisnin apo derdhnin lot. Dhe qava me dënësë, duke dëgjuar zërin e patretur të vëllait tim të vdekur.

Tiranë, korrik 2024.

AGIM BAÇI

Biseda të çuditshme

Tregim

-Endërr mirmbrëma!

-Mirmbrëma!

-Më sheh dot!

-Sa për të qeshur. Po pres të më shohësh ti.

-Jo, jo, jam i lodhur. Po ti pse nuk më sheh?

-S'më lënë qepallat e tua?

-Çfarë thua? Qepallat janë mbyllur për të ta lënë gjithnjë ty të gjithë fuqinë.

-Hëh, ashtu u duket të gjithëve, por i keni qepallat e ngarkuara me të shkuarën. Teksa i mbyllni qepallat duket sikur i hapni rrugën ardhjes sime, por në fakt gjithë e shkuara juaj bëhet barrikadë, të cilën nuk e kapërcej pa qenë ju gati.

-Shaka është kjo? Epo unë, ashtu si shumë njerëz në botë, jam jo vetëm e shkuara ime por edhe ajo që dua të bëj. Por për të ecur me sytë mbyllur më duhesh edhe ti, më duhet ndihma jote. Atëherë, përse s'më sheh dot?

-Ke harruar që jam unë për t'u parë nga ty. Unë nuk shoh njerëzit, por vetëm ju më shihni.

-Atëherë nuk qenke aq e fuqishme sa dukesh. Qenke njëlloj si ne njerëzit, që nuk vendoske dot për veten tënde. Të kisha menduar më të fuqishme!

- Më të fuqishme se kush?

- Për aq kohë sa unë të shoh dhe ti nuk më sheh dot mua, nuk kam si të të besoj se je më e fuqishmja..

-Ik ore pirdhu.

-Çfarë the, çfarë the? Edhe ti me këtë gjuhë, si ne? Nuk e kisha menduar kurrë se mund të flisje me këtë fjalor. Si duhet

të mendoj tani për ty? Kam besuar se përdor butësi, fjalët më të ëmbla, pamjet më të bukura. Ndërsa ti... ti, vjen e më flet kështu, me këtë gjuhë?

-Ik ore pirdhu!

-Aha, më duket ëndërr se po habitesh me këtë shprehje. Mos po kërkon të dish se ç'duam të themi ne njerëzit kur i drejtohem njëri-tjetrit me këto fjalë e të vjen turp të më pyesësh? Ah ëndërr, ëndërr, thashë se ishe mbretëreshë e mbretëreshave për secilin prej nesh.

-Jo, jo, ta thashë ty këtë shprehje. E di mirë se çfarë do të thonë për ju ato fjalë. Jam aty, te qepallat tuaja, kur e thoni. E thoni shpesh kur shihni barrikadë përpara, kur doni të tërhiqeni, kur nuk pranoni atë që keni në mendje, kur kërkonit të neglizhoni diçka, kur nuk jeni të zotët t'u jepni të tjerëve atë që ju kërkon...

-Dale, dale, pak. Mund të jenë të vërteta gjithçka sa thua. Po atëherë pse ma the mua këtë shprehje? Nuk ke fuqi të vijosh bisedën? M'u duk sikur po dalloja pafuqinë tënde për të vendosur vetë? Kështu është, apo jo?

-Sa për të qeshur. Unë jam me kuptim kur jam me ju dhe jo vetëm. Edhe ju më shihni jo thjesht për të mos qenë vetëm, por për të qenë diku tjetër, zakonisht atje ku nuk keni mundur të ishit realisht, apo kur nuk guxuat t'i bënit gjërat si duhet. Por, ama, unë jam mundësi e jo pamundësi. Unë, mund të të rrefej, se jam vetë mundësia e pandalshme, sepse vij nga të gjitha kohërat dhe nuk më prek përkohësia juaj.

-Atëherë merre një vendim e më shih.

- Nuk zgjidhet kështu, duke kërkuar të të shoh unë ty. Mos u dorëzo nëse nuk vij. Nuk keni pse të tërhiqeni e t'i hidhni sytë nga të tjerë vetëm se nuk i gjetët ata ashtu siç i menduat në fillim. Duhet të përpiqeni t'i shihni ashtu siç i keni dashur. Sepse secili prej jush mund të gjejë atë që ka dashur, por zemërimi dhe padurimi ju bëjnë të humbsini atë që kërkonit, atë që mund të zbuloni brenda shumëkujt prej atyre që keni rreth jush.

-Po më thua të jetoj ndonjëherë në anën e gënjeshtërs? Kërkon të gënjej vetveten? Ç'ëndërr qenke ti? S'më duket fare normale të ma kërkosht këtë gjë mua. Unë kam besuar se do jesh ti që do më ndihmosh t'i shoh disa gjëra siç dua. Por ti po më dekurajon. Vërtet mendon se duhet të mendoj unë gjithë kohën mirë për të tjerët pavarësisht se si janë të tjerët që i kemi kërkuar? Vërtet duhet të mos i shoh në sy gjërat që më vijnë përballë por të besoj se ata do zgjohen me atë që kam ëndërruar unë. Po më kërkon të mos i vë emrin e vërtetë gjërave si më ndodhin por më kërkon të vijoj ende t'i shoh ashtu si i kam menduar. Këtë nuk e bëj dot. Do ishte dhembje e madhe për mua sepse shpesh do shihesha si humbës, si njeri që nuk lexoj dot realitetin. Ik tani ëndërr, ik se më mërzite. Tamam, ashtu siç më the edhe ti- ik e pirdhu ti!

-Hahahahahaha. Nuk bëre gjë tjetër veçse vërtetove atë që thashë unë për këtë shprehje- që ju e thoni teksa dorëzoheni sapo shihni se duhet të këmbëngulni më shumë për të kërkuar atë që nuk duket, atë që nuk gjendet kollaj. Dhe ata që guxojnë të kërkojnë atë që duan nuk kanë nevojë të kërkojnë që unë t'i shoh.

-Ti e nise këtë lojë e jo unë. Ik e pirdhu. Nuk duhet të kisha besuar se mund ta bëja këtë bisedë me ty. Aq më pak, nuk e kisha menduar se do më sugjeroje këtë rrugë. Ta lëmë fare këtë bisedë. Nuk dua ta pranoj zhgënjimin nga ty. Unë thjesht të kërkoja një herë të më shihje ti mua e jo unë ty. Tani më lër. Më lër.

-Ëndrra nuk lë askënd kurrë e para. Nuk lë as kur ata nuk i besojnë. Kështu e kam fatin tim. Edhe historinë time. Më pëlqeu biseda më ty se je i vetmi që guxove të më kërkoje të të shihja unë ty e jo ti mua. Madje, më pëlqeu se nuk kërkoje të vija në mënyrën më të bukur. Të tjerët dorëzohen përpara meje pa më kërkuar kurrë se mund t'i shoh. Po pas kësaj bisede ke ende dëshirë të të shoh?

-Nuk kam pse ta fsheh, kam ende dëshirë të më shohësh. Dhe ti do ma plotësosh këtë dëshirë, sepse përndryshe unë do u them të gjithve se je e pafuqishme.

-Po më kërcënon? Për pak po bindesha të ta plotësoja si dëshirë, por mendoj se e humbe për shkak se po më kërcënon. E meqenëse më kërcënove, atëherë ik e pirdhu, ik e pirdhu, ik e pirdhu.

-Boll, boll, se nuk i shkon një ëndrrë te jetë banale. Tani që e dëgjova nga ti këtë shprehje më duket vërtet një shprehje pa kuptim, pa sens, e aq më pak që të të afrojë me dikë.

-

-.....

- Mirmëngjes... Paskam fjetur shumë.

Ç'orë është se asgjë nuk po kuptoj? Jam në ëndërr apo zgjuar?...

Kur bleu automatikun dhe zuri të ngjitej shpatit përpjetë, dielli po varej drejt perëndimit. Qëllimisht iu shmang asaj tërthoreje që të dilte më shkurt dhe shtegu që mori e nxori prapë më rrugën që, pasi lakonte nga e djathta, bëhej bërryl dhe kthente prapë drejt tij. Tashmë ai ecte rrugës mbi një rrafshinë thuajse të zhveshur. Përpara syve i vezullonin bokërimat e kuqe të tokës, shfjtyruar aty e këtu prej dëllinjave të molisura. Në fillim atje tej te një gështenjë e vetmuar, pranë së cilës u ndal për të soditur me kërshtëri luginën përpara, iu duk se ajri i rënduar nga vapa, valëvitej imët e me ngadalë. Djersët i gufonin në ballë duke ia turbulluar shikimin. Ajri tani nuk lëvrinte më, asgjë nuk pipëtinte. Dhe sa më i turbullt që bëhej vezullimi i imët para sytë të tij, aq më pak ajgëtonte rrugën e cila gjarpëronte mes luginës. Kodrat mbuluar me dëllinja, në të dyja anët e rrugës, humbnin trajtat e tyre mandej treteshin në vellon e djersëve dhe nuk shiheshin më. I dha një të fshirë syve dhe fytyrës me dorë, dhe vazhdoi rrugën. Ndonëse e njomur, dora tjetër që mbante shtrënguar qytën e automatikut hedhur mbi sup, ndiente ftohtësinë e metalit si për t'ia kujtuar se për ku ish nisur. Ecte dhe ndiente hapat, që i ndërronte i shkujdesur. Befas hija e tij përpara iu duk stërgjatëshe, më madhështore se kurrë, ngaqë dielli prapa shpinës ish tani gati në të perënduar pas majave atje në perëndim. Dhe si kurrë më parë i erdhën ndër mend gjithë atë thënie me fjalën hije!... Është hija e të atit, njeri hijerëndë, sa i paska hije! Tani rruga e çonte shi andej nga ku vendi në të dyja anët e rrugës mbulohej me driza, dushk edhe shkozë, rrugë e panjohur të cilën kurrë deri atë ditë s'e pat shkelur. I gufuan sërish djersët dhe duke i fshirë sytë, pikasi atje përpara në të majtë një krua. Mes një murane të vockël, zgjatej një gurrë e drunjtë. Shpejtoi hapin duke fërkuar buzët njëra me tjetrën, por e ngadalësoi prapë me t'iu afruar. Pjesa e përparme e gurrës ish e çarë dhe një curril fare i vogël uji rridhte drejt e në tokë. Lëshoi automatikun përdhe, ra në gjunjë dhe zgjati duart e bashkuara poshtë gurrës. Piu vetëm një gllënjë, fërko i buzët me duar e lagura, pastaj freskoi qafën që i digjte nga dielli. Sytë i shkuan te një lirishtë fshehur pas ca ferrave. Një çantë shpine, një këpucë e kthyer përmbys! U ngrit dhe u afrua duke hedhur sytë përreth. Gëzhgoja fishekësh hapërdarë nëpër barin e njomë!

- *Auf Wiedersehen papa.*

- Mirupafshim bir, - i buçitën në veshë fjalët e fundit me të birin katër vjeç.

Ish i zbehur në fytyrë, kur me pahir i shkuan sytë në të djathtë të rrugës dhe vetiu ndaloi hapin. «Varrezat», ia bëri nën zë. Pas varrezave vjen fshati. S'ka si të jetë ndryshe. Duhej të kish ndaluar te shtëpia e parë, po s'idi përse këmbët nuk iu bindën. La shtëpinë e parë dhe eci një grimë herë. Kot që vonohem, tha me vete dhe siç ishte duke ecur, befas doli nga rruga dhe iu afrua një shtëpie dykatëshe. Oborri ish mbuluar me bar dhe pa rrethim. Vetëm një rruginë përmes tij që të shpinte drejt e te dera e hapur. Duke u afrua dëgjoi zëra që bisedonin nga brenda. Një mendje i tha të thërriste, por në atë e sipër një burrë u shfaq në derë. Gux Yma ishte një burrë i gjatë mbi të dyzetat, flokët aty e këtu me thinja. Në fytyrën e pa hequr brisk prej ditësh, i dalloheshin sytë e blertë, që edhe po të mendohej, s'e fshihnin dot mirëdashjen.

- Tungjatjeta?

- Urdhëro brenda, - ia priti Guxi menjëherë.

- Jo, a mundesh një gotë ujë, bre?

- Spresë, - thirri duke kthyer kokën nga brenda. - Na sill pak ujë, bab', - tha dhe pastaj e hetoi me sy të panjohurin, kokë e këmbë.

Vajza dymbëdhjetë vjeçare erdhi me një bidon ujë dhe një gotë. I zoti i shtëpisë mbushi gotën dhe ia zgjati, të cilës ai i dha fund.

- Faleminderit, - tha, duke ua zgjatur gotën.

- Vajza e mori dhe u largua bashkë me bidonin. Ata heshtën një grimë herë duke u parë sy më sy.

- Ditën e mirë.

U mat të largohej por tjetri ia preu hovin menjëherë.

- Ku e more? - pyeti me sytë te automatiku.

Ai u ndal dhe hoqi automatikun nga supi.

- E bleva në qytet, po s'kam fishekë, - ia bëri

dhe dora i shkoi te shtjekëza.

Guxi zgjati krahun, largoi tytën anash dhe me dorën tjetër i rrëmbeu automatikun.

- Një herë në vit e mbush dreqi, - tha si i zënë në faj. Pastaj duke ngritur tytën lart, bëri shkreppen boshe, e vuri në siguresë dhe ia dorëzoi.

- Më fal, e kisha mendjen te fishekët, - u shfajësua i sapo ardhuri.

- Kam unë, futu brenda, - tha Guxi dhe u nis të hynte.

- Jo! - nguli këmbë ai ngase zhurmat brenda ia bënë me dije që shtëpia është plot njerëz. - Po të pres jashtë.

- Si shtatëmbëdhjetë, si tetëmbëdhjetë, po ec futu brenda. - tha dhe hyri për vete.

Tjetri e ndoqi me përtësë. Kur hyri në korridor sytë i shkuan te dhoma në të majtë. Gra të moshuara, nuse, fëmijë! Dhoma tjetër në të djathtë dëng me burra. Ca të ulur nëpër mindere. Të tjerët këmbëkryq rrafsh për tokë, nga tre e nga katër së bashku. Dukeshin të prerë në fytyrë, kokën e mbanin ulur dhe vetëm pinin cigare njëra pas tjetrës duke i shkundur te shpuzorja në mes.

Ata të dy ngjitën shkallët që të çonin në katin e parë. Guxi u ngjit përpjetë një shkallareje druri, zgjati dorën dhe shtyu një kapanaxhë me dërrasa. Pasi hipi vetë, u kthye dhe i dha dorën për ta ndihmuar të porsaardhurin që të ngjitej. Kthina nën çati ishte një hapësirë e ngushtë. Direkt mbajtës që binin pingul nga kulmi dhe trarët të pështjellonin duke vështirësuar lëvizjen. Një fashë drite në grahmat e fundit që hynte nga një dritare e vogël në mesin e çatisë e ndante kthinën përgjysmë. Guxi iu afrua arkës së vjetër në qoshk, e hapi dhe nxori që andej një grusht fishekë. Vajti te dritarja duke ulur kokën që të mos e përplaste për çatinë e ulët, mbushi automatikun dhe me tytën e drejtuar për nga jashtë, e shkrep. Automatiku nxori një klik dhe asgjë më tepër.

- Kjo armë s'bën. - tha duke u kthyer prej tij.

- Ku e dije ti? - pyeti i shtangur në këmbë, në mes të kthinës.

- Nuk është hera e parë!

Heshtje!

- Kjo s'duhet të ndodhte!

- Eh, sot në Shqipëri ndodh gjithçka.

- Guxi vuri re se si atij i ndërroi gjaku në fytyrë, dhe sado që u përmbajt, s'e fshihte dot zhgënjimin e thellë.

- Mos u mërzit, - vijoi ta ngushëllonte, - për të luftuar ka plot mënyra të tjera, - tha pastaj dhe gjeti me dorë një tra ku u ul. Zuri vend dhe ai përballë tij. Pluhuri i trazuar nga hapat ngrihej lart në thërrmija të cilat, rrezet e dritës i kthenin në shtjellë.

- S'të kuptoj, - tha me kërshtëri, - ku e ke fjalën?

- Lufta ka të pastrehë, refugjatë, njerëz në....

- Po unë s'kam ardhë nga Gjermania të merrem me gra e fëmijë. - ia preu shkurt.

- Mirë more djalë...

- Bek! Emrin e kam Bek.

- Miri Bek. E zëmë se shkove. Nën komandën e kujt do të luftosh?... Pastaj paravija ka nevojë për ushtarë të përgatitur.

Dhe para syve të tij u shpërfaqen vegime të një kohe të shkuar. Ushtarë me pajime e çanta shpine, duke ecur në rresht për dy. Zhurma mbytyse e avionit luftarak që befas mezi dëgjohet dhe më pas të shurdhon veshët.

- Shpërndahuni! Barkas shtrihu! - kumbon zëri i atij që jep urdhër.

Dhe pa pritur, plumbat i heqin dheut një tegel, si gjilpëra e makinës qepëse.

- Shtyni përpara drejt bunkerit, me zvarritje, mos i lini shokët e plagosur.

Ai s'pushon së bërtituri duke u dhënë urdhër, ndërsa vetë çan përpara me zvarritje, ndjekur nga toga e ushtarëve.

- Ja, edhe njëzet metra mbërrimë te bunkerit, kujdes nga minat. Çdo gjë e çuditshme që u del parasysh mund të jetë shenja e një mine të vendosur në tokë. Mos u nxitoni, përparoni me durim dhe të matur.

Një nga një futen në bunker, heqin pajimet nga shpina dhe zënë vend brenda bunkerit të madh, ndërtuar enkas për t'u mbrojtur kundër sulmit nga ajri. Avioni luftarak kthehet sërish, fillimisht zhurma mbytyse mezi dëgjohet, pastaj duke gjëmuar sipër kokave të tyre lëshon një predhë. Sytë shkojnë te frëngjia e vogël prej nga ku vërehet dheu që hidhet përpjetë. Vetiu bie heshtja. Ndokush gjen një vend dhe ulet me shpinën mbështetur pas betonit, të tjerët grumbull në këmbë.

- Tani secili të nxjerrë kundra gazin nga çanta e shpinës. Do bëjmë një lojë tjetër. Si të mbrohem nga lëndët helmuese luftarake!

- Ti e ke mbaruar shërbimin ushtarak? - pyeti pasi i pushoi pak, qëllimisht.

- Jo, kam mbaruar për drejtësi, po sonte duhet të hyj në Kosovë me çdo kusht, edhe mundësisht i armatosur.

- Hyrja në Kosovë është e rrezikshme, Bek!.. Krejt kufiri është i minuar.

- Nëse s'e kaloj sonte kufirin, prindërit më dinë të vdekur.

- Kafetë janë gati, - thirri vajza që nga kati përdhes.

Guxi u ngrit ngadalë, duke ulur kokën dhe duke u mbajtur nëpër trarët e shumtë dhe zbriti poshtë. Beku hodhi sytë përreth kthinës së vogël. Rroba të vjetruara hedhur nëpër dyshe, vegla bujqësore në njërin qoshk. Në qoshkun tjetër një arkë e moçme dhe në drekun para saj rrinte varur një xhup ushtarak. Ai u ngrit si me pahir dhe iu afrua. Zgjati dorën dhe duke e rrotulluar një foto në

kornizë pas tij, rrëshqiti dhe ra në dyshe. Beku përkuli trupi dhe mori një fotografi bust të Guxit, këtu e njëzet vite të shkuara, veshur me uniformën ushtarake të oficerit. Dëgjoi Guxin të ngjitej lart, vuri fotografinë aty ku ishte dhe u kthye ta ndihmonte me tabakanë e kafeve.

Kafenë e pinë shpejt e të heshtur, sidomos Beku me njëfarë nguti të brendshëm.

- Ndize, - i tha Guxi duke ia zgjatur paketën e cigareve.

- Jo, s'e pi, - tha Beku vrazhdë.

Teksa tjetri ndezi cigaren për vete, Beku mblodhi të gjitha fuqitë dhe pyeti:

- Sa vjet ke qenë oficer i ushtrisë shqiptare?

Ai vonoi t'i gjegjej, thithi një dy herë cigaren dhe më në fund i tha:

- Tetëmbëdhjetë vjet... pastaj e hapa gojën pak si tepër.

- Ti prandaj s'merr pjesë në luftë?

- Ka raste kur marr, ka raste kur s'marr.

Nganjëherë edhe s'mund të marrësh.

- Dhe e ndih gruan në punët e shtëpisë!

Beku vuri duart në kupat e gjunjëve dhe u ngrit pa pritur përgjigje. Iu afrua dritares dhe vështronte nga jashtë dritën e cila sa vinte dhe bëhej më e pakët.

- Kam kujtuar se i gjej gjërat pak më ndryshe. - tha me vete i përdëlyer.

- E di mirë se çfarë mendon Bek, - tha duke ia afruar. - Po tani për tani kaq mundem. Shko njëherë dhe sill prindërit në Shqipëri, pastaj shohim e bëjmë.

Ai u kthye dhe ia nguli sytë.

- Prindërit e mi s'e lëshojnë Kosovën, - tha.

- Atëherë fjalët janë të kota.

Guxi u turr drejt arkës në qoshk, e hapi dhe nxori që andej një çantë shpine, fishekë, granata dhe një kuti të ndihmës së shpejtë.

- Duhet ta kalosh kufirin para muzgut. - tha dhe u nis i pari shkallares përposh.

Beku që e ndiqte pas, ndali hapin një çast ndanë dhomës plot me burra në katin përdhes. Ktheu kokën dhe i pa në heshtje, thua se donte t'i përshëndeste për të fundit herë.

- A po shkon bir? - pyeti një plak me plis të bardhë në kokë.

Në çast zërat u shtuan dhe një djalë i ri ia priti.

- Mos shko se luftë e madhe...

- Pusho, - foli plakur dha pastaj iu drejtua Bekut. - Shko more bir, se Kosovën kurrë pa luftë s'e kemi lëshue.

Dolën në oborr që të dy njëri pas tjetrit dhe kthyen djathtas.

- Bab'! - ia bëri vajza në prag të derës.

Guxi u ndal dhe ktheu kryet.

- Ec edhe ti po pate qejf.

Ajo u lëshua me vrap drejt tyre. Drita ish pakësuar dhe nga larg duheshin si hije. Dolën nga fshati pa vonuar dhe morën drejt një gryke, në fundin e së cilës lartësohej një qafë e ngushtë. Ecnin dhe nuk flisnin. Në mendjet e atyre të dyve vegonin fushëbeteja, ato të shkuarat dhe të tashmet. Guxi që ecte para tij, u ndal.

- Vetëm treqind hapa dhe je në Kosovë, - tha duke bërë me dorë drejt qafës.

- S'di si të falënderoj.

- Ruaj veten.

Rrugët e tyre ndaheshin këtu. Beku u ngjit luginës përpjetë drejt qafës. Tjetri mori udhën për t'u kthyer andej nga erdhi. Tani po errej dhe Guxi i hidhte hapat me kujdes. Një zhurmë e shurdhët e ndali. Vrik, ktheu kokën pas. Një shtëllungë e madhe tymi ndriçuar nga poshtë prej flakës shpërbëhej në ajër para syve të tij. U ligështua një çast duke hedhur sytë përreth. Dhe kur më në fund gjeti një gur ndanë shtegut, u ul të pushonte pakëz. Qielli i kuqërremtë kish zënë të kthehej në të kaltër, atje tej mezi dukej një yll. Në atë muzg ogurzi ndjente njëfarë duhme të rëndë, erë baruti, përzier me dhe.

- Bab', çka u ba? - pyeti vajza duke ia vënë duar në supe.

- NATO bijë, - u gjegj me sytë te ylli i largët në qiell, - po bombardon NATO.

Atëbotë u çua. Lëshoi dhe njëherë shikim andej, prej nga kish ardhur zhurma, por asgjë nuk pa. Terri kish mbuluar vendin anë e mbanë.

Shkurt 2025

ËSHTË NJË DRITË...

Është një dritë që botën e mban gjallë
Ku shenjtërohet heshtur e vërteta
Dhe kthehet si jehonë mbi dallgë
Një dritë që nuk e gjejmë te vetja.

Jetën tonë shpikim, hyjnizojmë
Kuptimet pa kuptim i bëjmë kuptimplota
Drejt të pamundurës ecim, nuk vrapojmë
Flemë e zgjohemi me iluzione të kota.

Universit përmbi çdo rregull, çrregullim
Kapërdijmë planetët plot zymti të egër
Në rrugë dalim, ecim pa drejtim
Drejt ëndërrës sonë të re, të vjetër.

Poshtë hijes së hijeve tona bëjmë hije
Ku iluzionet avullojnë në erë varg
Dhe netët qajnë për brenga dashurie
Që humbën bashkë me yjet larg.

Dalim nga një Ferr, hyjmë te një i ri
Me pranga të padukshme të burgosur
Nuk mund të jesh i lirë pa dashuri
Por vetëm hiç i hiçit të pasosur.

JAM NISUR

Me orkidenë e mëngjesit në dorë
Jam nisur...Por s'di ku shkoj
Ndoshta në një qytet pa banorë
Me histori fantazmash
Njerëzore, ku nuk ka turmë
Ku tym iluzionesh depërton
Duke ngritur lart parajsën
Me segmente të mëdha të krisura
Ku vajtojnë vetë hyjnitë
Me zë mëndafshi, që afrohen
Në shtrëngesa kujtimesh
Dhe ngasjesh qesharake
Drejt lirisë, ku nuk ndizen më yjet.
Kam nevojë të bërtas
Për një lumë të kaltër në sfond
Ku të lundrojë vetmia ime
mes shekujve ngecur
në harkun e violinave të gjoksit
që mbledhin pikëllimin
Nga strehët e qiejve
Dhe spërdridhen në linjën e lirë
Të horizontit
Të valëzuar, që ndizet flakë
Me një puqje të errët të buzëve
Aty ku rrokullisen rrathë vështrimesh.
Në heshtjen e zezë të madhërishme
Të bredhave të egër të imët
Mbi mallin e të ikurve
Palosur mbi fundin bosh
Përçaritur në heshtje përvëluese
Ku hyn e del vdekja
E vetmuar, krenare, sfiduese.

NUK MBAJ MEND KU JEMI NJOHUR

Nuk mbaj mend ku jemi njohur
Tani që më thërrasin të panjohurat

Në muzgje të piksur, të padukshëm,
Universit, ku ngashërimi gurgullonte
Në lojën e dritave, hijeve
Që rrinin varur horizonteve?

Në vajin e çasteve të ikur
Në ëndërrat si rrokje shiu
Të statujave shurdhmemece
Apo në shkapërdimet e reve?

Asgjë s'më kujtohet kur heshtën botët
Dhe yjet e zhveshur u ulën mes terreve
Me shkëlqim të shkërmoqur.

Në horizontin e mrekulluar të jugut
Dashuritë ngjyhen me të kuq
Mes afshesh përhumben perëndimet
Harkohen e dridhen reflektimet

Nuk mbaj mend ku jemi njohur...
Ndoshta... Diku jashtë vetes sime

Atje...ku lakohen mendimet.

ARBEN ILIAZI

Duke rendur
drejt teje

Cikël poetik

DUKE RENDUR DREJT TEJE

O, mos fol, e dashur, mos fol
Rri atje ku s'je dukur!
Gjithmonë kam dashur të isha pranë teje
kur hënat flinin te ëndërra jote strukur
dhe vdisnin plot nur nga dashuria
diku aty thellë në çaireset e mia.

Për të të gjetur ty, s'di sa kohë m'u desh
të rendja si kentaur, të kacaviresha
në yllësinë e labirinteve erëмира,
ku pendimet dhe mëkatet ngjyrosen
shpesh
me refleksë të vjedhura pasqyrash.

Me një ylber iluzionesh harkuar
nën drita muzgjesh të padukshëm
gjer te rrëpirat e gjoksit arrita i dërrmuar
në pyllnajën e flokëve humba rrugën.

Nën kataraktet e llagartë të syve u qulla
dhe piva yjet që shkrepnin në murosor.
Më mjaftoi vetëm shega e buzëve
për të shuar etjen e pa sosur.

Mbi vijat që hapën shirat rashë, u fundosa
Veten kushedi sa herë varrosa e
zhvarrosa...

NË DUART E MIA HËNAT ËNÐËRROJNË

Në duart e mia hënat ëndërrojnë
Dhe kthehen në sytë e tu përsëri
Që stina e vetme të mbetesh ti...

Zhytur në tënden lakuriqësi
Stinët mistike mënjanoj
Dhe varur mbi humnera rri
Që stina e vetme të mbetesh ti...

I lirë rrëshqas dhe i pa ferr
Përtej dritës së buzëve të tua
Puplore, parfum rebelimi
Në qiellin e gufuar me re
Ku gjej drejtpeshimin.

Kërkoj çastin që na bashkoi
Dhe gjithmonë na rri në sy
Në tmerrin e kthjellët të muzgut
Mbetur si somnambul pa gojë
Mbi këtë tempull të ri.

Dhe ngadhnjimar ëndërroj në qetësi
Që stina e vetme të mbetesh ti...

S'E NDIEJ VETEN MIRË...

S'e ndiej veten mirë, ah s'e ndiej!
Kjo lojë dritash, hijesh, më mbledh
kruspull
E ftohta larg nga detrat nuk më shqitet
Fluidi i një shprese të pamundur.

Si mund ta gjejmë fillin, si ta dimë
Nga jemi ngjitur gjer këtu në jetë
Kur mbi degën e një peme rrimë
Dhe degën presim me sëpatë të qetë?

A mund të fitohet gjë prej së vërtetës
Kur aq, e mos më shumë, kemi humbur
Të zhytur thellë në lumin hergjele të jetës
Që trurit fle i egër, por i lumtur?

Dhe ashtu, mes brengash, fluturim
Nga shtrati del në mbrëmjet e humnerta
Kur dritat dridhen mes dritëzash pa
kuptim
Kur dielli fsheh zbrazëtinë mbi detra.

Se ndiej veten mirë, ah, se ndiej!
Nga vuajtjet që s'janë të miat asnjë herë
Mos vallë dikush tjetër është te vetja ime
Që më turbullon e më mbyll çdo derë?

Më turbullon... e mendja ikën larg
Të bredhë çvidhosur në netët efemere
Dhe kurrë të mos jem ai që jam
Por të jem te vetja e të tjerëve.

S'e ndiej veten mirë, ah, po plas,
Më ktheni sa më parë te vetja!
Aty ku qiejt flokëlëshuar tërë afsh
Pikojnë te dashuritë e thjeshta.

NE DO TAKOHEMI NJË DITË

Ne do takohemi një ditë
në refleksë pasqyrash që dridhen
të dehura,
në fytyra pa frymë .

Në trapezin e horizontit
të ndezur flakë
si një keqkuptim
si lutje, si ngashërim.
Në orët tona të kuqëluara
të mallit.

Ne do takohemi
si deti brenda detit
si ajri...

E gjithë qënia jonë
do zhvishet atë ditë
duke hyrë e dalë
në porta pafundësish
Duke dëgjuar britmën
e labirinteve
ujrafjetur,
në klimakse hënash
mbetur e tretur.
Dhe orët do zbresin lakuriq
humbur nëpër natën
e nemitur
Në emfazën e lulëkuqes
që magjeps,
turpëruar,
vyshkur.

Ne do takohemi një ditë
edhe në fund të botës
po na hodhi era
Atje ku ndjenjat
rrëshqasin jashtë trupit
si meridianë
jashtë tokës
Hapësirave të gjera.

Patjetër
do takohemi
e di.
Ku vdes
e ringjallet njeriu
ikur përjetë
pas lundrimeve
mes daullesh të largëta shiu
që lagin qënien tënde
timen...

Brenda pak çastesh
një trup i vetëm do jemi
nën diellin e zhveshur
nga drita pa fund
Ku digjen pak nga pak
shtatë ngjyra ylberi.
ku ulet si kometë
e pamundura
që mund.

Do takohemi
një ditë
patjetër
në anën e prapme të jetës

Rrotull qiellit si tatuazh
me yje
që mbajmë brenda nesh
çdo ditë

Siç mbajmë mrekullitë!

Ne do takohemi
ku takohen stuhitë
Me pak re mbi krye
si shtëllunga
vetmish
që përleshën me erën
Mbi këtë botë të marrë
të trishtë!

Do takohemi...sikur të mos jemi takuar
kurrë
më parë
Një herë të vetme...
do takohemi
e di!
Përtej kohës së tejdukshme
të lagur
nga një lumë i bardhë
që buron në sytë e tu
të mi...

ANTHONY BURGESS

Portokall me kurdisje

Përktheu: Durim Taçi

PORTOKALL ME KURDISJE

Përktheu: Durim Taçi

ANTHONY BURGESS

Onufri

“Një roman brilant... [Një] satirë e pamëshirshme mbi shtrembërimet e mendjeve individuale dhe kolektive”.

—New York Times

Në vizionin e makthshëm ndikues të së ardhshmes të Anthony Burgess-it, ku natën vijnë kriminelët në pushtet, historia rrëfëhet nga personazhi kryesor, Aleksi, një ado-leshent që flet në një zhargon të shpikur fantastik që përçon fuqishëm reagimet e tij dhe të miqve të tij kundër shoqërisë së tyre. Marramendës dhe transgresiv, Portokall me kurdisje është një fabul e frikshme për të mirën dhe të keqen si dhe mbi kuptimin e lirisë njerëzore.

“Portokall me kurdisje... është një libër që ende mund të lexohet me kënaqësi të përhershme, argëtim të vazhdueshëm dhe herë pas here me adhurim të pabesueshëm”.

— Martin Amis,

New York Times Book Review

“Një libër tmerrues dhe mahnitës”.

— Roald Dahl

“Një libër shumë i çuditshëm”.

— William S. Burroughs

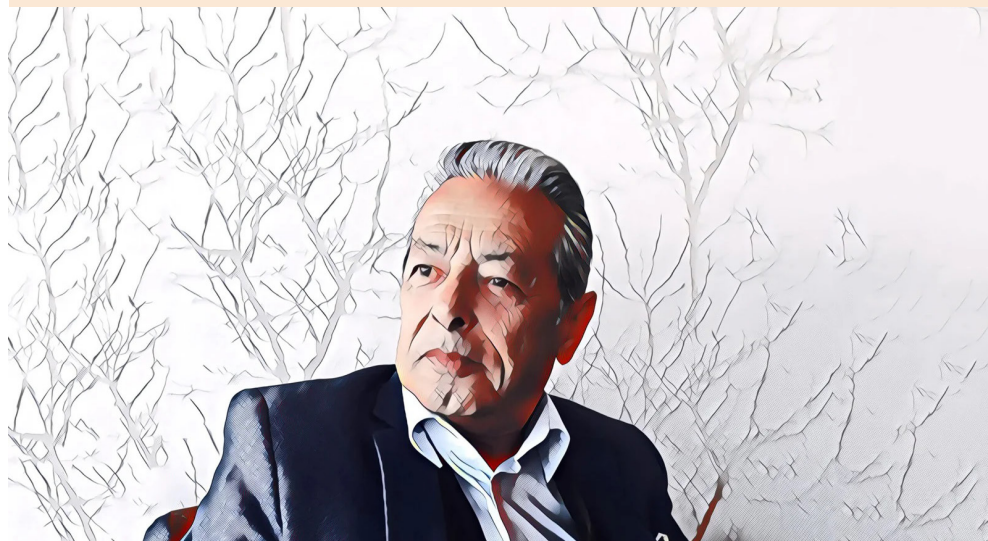
“Rrëfyer në një zhargon piroteknik ekstravagant, i cili që atëherë është futur në leksikun kulturor, Portokall me kurdisje është një triumf postmodern”.

— Esquire

SAZAN GOLIKU

Buzë Vjosës te Manastiri i Kodrës

Tregim

Karvani kishte qëndruar në Manastirin e Kodrës përballë Dragotit, aty ku nis Gryka e Mesmalasit. Ky manastir ishte ngritur e mbahej nga paria e këtij fshati, nga i cili s'dihet pse dhe qysh, pak vjet më vonë, më tepër se gjysma u kthyen në myslimanë.

Sa herë që dilte nga Tepelena, Ali Pashën seç e shtynte një dëshirë e turbullt të pushonte në këtë vend të mbuluar nga pemët e drurët e dendur e të lartë. Ndoshta bukuria e harlisur mes shpateve të dy maleve, pyllit e lumit të Vjosës dhe fshatit të bardhë. Ndoshta kthimi në vitet e fëminisë kur, ashtu zbathur, kapërcente Vjosën e vinte këtu as gjysmë orë larg nga fshati i tij, për të vjedhur arrën me kokrrat më të mëdha e që thyheshin lehtë me gishta. Ndoshta nga ndonjë brengë e hershme që i kishte mbetur si rrënjë e patretur në nënvetëdije për vajzën e mbyllur brenda të Kolgjinajve të Dragotit. Ishte ende trembëdhjetë vjeç djalë, kur qëndronte mbi murin rrethues të manastirit me xhepat mbushur me arrë e bajame e këmishën fryrë me mollë e dardhë dimërake ose me shegë e lerrushkë. Përtypej me nge ose vërsëllente labçe e tundte këmbët e zbathura, po sytë e kaltër, që kur vrenjtej i ktheheshin në grinë e ujërave të Vjosës, s'i hiqte nga shtëpia matanë lumit ku merrte frymë Nora e Kolgjinajve.

Ali Pasha heshtte te qoshku atje pranë dritares. Sytë i kishin mbetur mbi ullirin rrëzë një are të porsapunuar. Pasi kishte mbyllur si me dry planet dhe problemet prej pushtetari njëdorësh, po përsiaste: “Kur unë pastaj do të kem mbyllur një herë e mirë sytë, ky ulli do të jetë po këtu dhe të tjerë sy do ta shohin, po ata s'do të jenë sytë e mi. E ç'më duhet që jam pasha, qofsha dhe mbret, që i kam ç'më do zemra?! Dhe unë, tërë jetën kam bërë ç'më ka dashur e bardha zemër. Po, a ka zemër të bardhë? Imja kurrsesi jo. Ndoshta ka në atë botën tjetër që ... unë po s'e pashë në tepsi përpara syve e ta prek me këto duar, jo mor tungjatjeta, nuk e besoj çfarëdo të përrallisit hoxhallarët e priftërinjtë ... Ullirin do ta hanë djemtë e mi po qenë të zotët ... Por ata nuk janë si unë”.

Vasil murgu kujtoi se Pashai po dremiste, prandaj u mat të largohej nga prapadera, ku po rrinte në gatishmëri sy e veshë, kur “Vasil!” i erdhi përmes të çarave të derës zëri i tij i tingullt. Murgu priste që pashai t'i thoshte: “Lajmëro njerëzit për t'u nisur për Janinë”, po ai si nëpër gjumë hungëroi: – Një shegë.

“Një shegë! – U habit murgu dhe shfryu me vete: “Ç'dreq ia shtiu në tru të kërkojë shegë këtë fund marsi!”. Po kokulur i tha:

– Edhe po s'pati, për ty do të gjendet, Pashai im.

Shkoi në bodrumin ku mbanin zahiretë e dimrit pa e ditur nëse kishte mbetur ndonjë kokërr shegë. “Dihet, kur do të bësh një punë me ngut, vonohesh më shumë”, – po thoshte

me vete Vasili. S'po gjente dot hapësat që papa Ndreu i fshihte sa herë largohej për në shtëpi. Së fundi u kujtua se prapa ikonës së Shën Ndreut e varte prifti tufën e hapësave. S'la baule e dollap pa kërkuar. Në djersët e cergat e merimangave të bodrumit iu mbytt shpresa se mund të gjente gjë.

– O Shën Ndre! – nisi të lutet murgu. – Ti që më gjete hapësat, më gjej edhe një kokërr shegë. Nuk po të kërkoj nga dardhat e tua të dimrit se e di që i ka ngrënë papa Ndreu, po...o! – Atë çast përplasi kokën në diçka të fortë. Ngriti sytë. Një kokërr shegë e madhe e varur me gjalmë po tundej nga sipër...

Atje te qoshku Ali Pasha llafosej me veten: “Si? Si më tha ai francezi qose që i ngjante më tepër një çunaku haremi se një oficeri? “Pasha i ndritur (nga mesi e poshtë desha t'i thosha), për mendimin tonë vetëm mbretërisë së drejtësisë duhet t'i shërbejmë me pçrulje deri në vdekje!” – Drejtësinë e vendos vetëm zoti Perëndi – ia ktheva unë për ta kundërshtuar se e ndjeja falsitetin e tij. Prita sa përkthyesi ia tha fjalët e mia dhe vazhdova me theks mësuesi. – Ne na duhet rregulli, disiplina, qetësia. Vetëm kur vendos këto të uruara, zoti Perëndi është me njeriun, siç është me mua dhe me Perandorin tënd.. Po atij golëmasit nuk ia harroj fjalët që m'i tha si me të kënduar labçe: “Lum ai që di ta hedhë – mjerë ai që s'di ta dredhë – vaj-vaj ai që mbeti”. Pse, pyes herë-herë veten. Unë Veziri i Madh u kërkoj të tjerëve atë që unë s'pranoj të ma kërkojë Sulltani? Sepse unë jam në një mendje me ato që më tha njëherë armiku im më i rrezikshëm, sulioti i mençur Marko Boçari: “Vetëm ai që guxon mund të jetë i lirë”. Por unë iu përgjigja: “Po vetëm nën qeverisjen time mund të jesh me të vërtetë i lirë”. He, he edhe unë isha i lirë nën hyqmin e Sulltani, he, he... Po ku vajti ky derri i derit. Më doli nga mendja që i kërkoja një shegë ... një shegë ... po ç'djall më duhet ajo shegë?! As vetë s'e di...

Askush nuk e kishte nuhatur, madje as e shoqja, Vasiliqia që ia njihte çdo ndjesi e dhembje, as Vaja që dinte t'ia lexonte edhe mendimet nga sytë – askush pra, nuk e dinte që Pashai herëdokur mbyllte sytë e binte në kllapi halucinative. Ata që kishte pranë, kujtonin se ishte duke dremitur apo duke fjetur dhe kuptohet që nuk guxonte ta trazonte kush.

Ndërsa murgu Vasil po rrekej në bodrum të gjente shegën, Pashai po shihte veten të shtrirë mbi një tryezë të gjatë. Një arap i zi pa kokë i kishte shkelur krahët me këmbë dhe me një shpatë të madhe, nga e djathta në të majtë, “frap!”, i priste kokën, po në vend të saj mbinte një kokë tjetër dhe xhelati i jepte shpatës nga e majta në të djathtë dhe kështu sa herë priste kokën, një tjetër kokë, po me atë shprehje ironike e qesëndisëse njëkohësisht, mbinte pa pra ...

– Ta solla imzot!

Me një gaz gati feminor, Vasili hyri në odë ashtu i shkalafitur nga kërkimi nëpër bodrum. Mbante shegën me të dyja duart e shtrira përpara sikur të ishte margaritar. Sytë e Pashait nisën të hapen ngadalë si porta kështjelle. S’dukej as i zëmëruar, as i kënaqur që murgu e përmendi nga ajo kllapi. Ato pamje të shpifura as e frikësonin, as e trembnin; i shihte po me atë mospërfillje siç ndiqte ekzekutimet e torturat e armiqve të tij. E mori me të dy duart dhe po e kundronte sikur s’kishte parë kurrë shegë me sy. Vasili tha e vete: ”Për atë zot, ky paska rrjedhur!” Dhe se si iu kujtua se vetëm prej një fjale, të dalë nga ajo gojë pashai e mbuluar nga qimet e gjata, kishin fluturuar aq koka.

Befas Pashai përplasi shegën mbi qilimin e shtruar enkas për të. Nga tmerri që e kishte trullosur duke imagjinuar kokat e prera, Vasili kaloi në llahtarisje nga shpërthimi i papritur i pashait. Kokrrat e kuqe u shpërndanë si breshër mbi qilimin bardhë e zi.

– Mblidhi! – i tha murgut që qëndronte i mekur e i shastisur para tij. Me siguri kujtoi se Pashai do ta vriste. Në sytë e Vasilit ai pa tmerr, po edhe një shkëndijim të rrezikshëm.

“Duhet të jetë e vërtetë ajo që kam dëgjuar për atë sheikun e Katarit” – tha me vete Aliu. Kur sheiku pat urdhëruar rojat të shembnin në dru një nga shërbëtorët e vet, s’u shtri për tokë t’i kërkonte mëshirë, duke i puthur këmbët, po iu vërtit si tigër. Shpata e sheikut e kishte çarë tejprëtej, po edhe gurmazi i sheikut nuk mori më frymë.

– Mblidhi! – i tha Pashai përsëri murgut. Ky uli sytë, ra më gjunjë si prerë sa u tund dyshemeja. Me duart e trasha prej bujku nisi të kapë rubinët e shegës me dorën e djathtë dhe i vinte në dorën e majtë të mbledhur kupë. “Kështu, – mendoi Pashai, – dua ta mbledh miletin e pashallëkut tim, në një grusht.”

Vasili ngriti kokën dhe pa se Pashai po e ndiqte me sy.

– Imzot mezi shqiptoi – nuk mundem. Sa i kap kokrrat, më pëlcasin midis gishtërinjve...

Aliu u ngërdhesh së brendshmi. Në fytyrë nuk i luajti asnjë fije muskuli. Vasili u gëlltit e tha: – Po shkoj të thërras Norën e Kolgjinajve ... Grave u jepet për këto punë ... saora u zhduk prapa derës.

Aliu kishte mbyllur sytë dhe, ndërsa po kridhej në një kllapi haluçinante, si nga thellësia e një pusi të pafund dëgjoi në zë femre:

– Urdhëro Pasha i Madh! Urdhëro Pasha i Madh!

Ashtu më gjunjë një grua e moshuar, e veshur me të zeza, i kishte zgjatur tasin me kokrrat e shegës. Aliu përpëliti qerpikët dhe së fundi pa gruan në të zeza.

– Kush je ti?

– Nora e Kolgjinajve, e shoqja e të ndjerit Dhimtër Kondukës nga Lekli.

– Aliu picërroi sytë, po këto emra s’ia ngacmuan kujtesën.

– Imzot, – tha gruaja, – kam që në mëngjes që po pres rastin t’ju kërktoj një nder. Jam nënë dhe s’kam turp. Llazon, tim bir, të vetmin, babanë e pesë fëmijëve, e kanë marrë të tutë se nuk pranoi të jepte pagëtyrat që i kërkonin. Pa gjyq, pa gjë po dergjet në burgjet e Janinës! Fale imzot! Edhe sikur vërtet të ketë bërë faj, për hir të fëmijëve që po ia ushqej unë me lakra...

Ndërsa gruaja në të zeza po fliste, – ndoshta ishte ligjërata më e gjatë në jetën e saj – Aliut i shkrepri në kujtesë emri “Nora e Kolgjinajve”. “Qenka ajo” – tha me vete, po asgjë nuk i lëvizi në thellësi të qenies. Ktheu kryet nga dritarja. Sytë i ranë matanë Vjosës mbi shtëpinë e vjetër të Kolgjinajve. “Sikur të kisha mbetur një djalë fshati, me siguri do ta kisha rrëmbyer për grua atë vajzë dhe ai djali i saj, për të cilin po krenohet, do të ishte edhe im bir”. Por Norës i tha pa kthyer kokën:

– Yt bir është kryengritës. Kur kryengritësit nuk i fal as Zoti, si mund t’i fal unë që jam vetë i tillë? Ata ose dënohen ose bëhen vetë zotër. Dhe tët bir nuk do ta fal! Do t’i jap shansin të bëhet zot. Pastë fatin e tij!

Gruaja në të zeza u përkul dhe puthi mantelin e mëndafshhtë ngjyrë purpuri të Ali Pashës.

– Vezir i madh! – foli. – Qoftë e bërë! Ti je Vjosa dhe unë e di, Vjosa s’kthehet mbrapsht. – Dhe u largua si hije.

Ali Pasha mori nga tasi një kokërrz shegë dhe e futi në gojë. Shija e saj i dha ndjesinë e shijes së gjakut të freskët.

ARBEN VELO

Mesha e flamingove

Poezi

MUZGJET E SHKURTIT

Për mua,muzgjet janë kafe shqeto, I pijnë pyjet, që dogjëm të mbanim larg dimrat. Ca gerguj, andej vijnë, më sjellin një fole shkurti. Të gjerb qetësisht, muzgje vetmish burri.

Vetmia është e çuditshme të ngjishet në kraharor kur i dhemb kujtesa. Më dhembin të vdekurit e djeshëm S’di t’i ngushëlloi. Si letra ankesash mbi tokë,kanë zënë radhë Ankohen kot! Pronësinë mbi varret. të gjallët e kanë marrë. Sa shumë jemi zhbërë Shkurtit, ditët tona në derë i mbetën.

Për netët, kur, me foletë, Unë gjerbja muzg vetmie . Gergujt paguan lejlëkët

SYRI I BABAIT TIM

Tju tregoj diçka të çuditshme? Babai im, zjarret i mban mbi shpinë Nday i ndez herët të ngroh shpatullat e natës. Sa ngrohen pak Delet e bardha të agut shpërndajnë si blegërima Psallmet e parajsës. Të ftohtin e Shkurtit Plakat e Marsit njëherë e mirë nga unë i përzuri Prej tij mësova Alfabetin e dhimbjeve të burrit. Nuk mundem ta tregoj Babain tim siç është në këtë botë të egër

Tashmë, biri i njëriut nuk njeh më as pyjet dhe hijet e të dashurve i ka kthyer në kumri. Unë,veç di tju rrëfej çdo ditë e imja , vjen erë babai. Nga ekspresi i ditës në vend të kafes, pi lodhjet e tij

BËHU KUJTESË!

Bie erë shirash, si parfum të vdekurish, për të gjallë. Më pengo, të lutem në çmallje të kthej ditët, dhe netët në mall. Se malli im, bëhet merimangë e të enjtes me grepin e merakut rrjetë,thur mëndafshin e agut. Si velë peshkuese e lëshon në ajër Guxo të mos vish, ka për të të kapur! Merre me mend, nga mungesa jote disa njerëz vrapojnë rrugëve të braktisin të tjerët. Disa mbeten në të njëjtin vend shokë e miq humbin në jetë, shokë dimri zënë në facebook. Shegë e egër është sot kjo botë, shartuar mbi shpirtra të butë. Kemi ende kohë të harrojmë gëzimet, Ti varrosim qeshjet si imitime. Çkuptim ka ti qash? Bëhu kujtesë gjej kohë, të plakemi bashkë !

TROKET NË SY NJË DITË SHKURTI

Kërmillit të trishtimit si mjafton guaska mbi shpinë. Të mbaj lëmshin e dënesave dhe të barit që ska mbirë.

Një çajkë shqetësimi ndjek klasën e parë të pyllit. Atlasit të agimit, ketrat ia hëngrën yllin. Askush s’po njeh askënd. Eva është bërë vjehrra e Erës Burrat,Adamë që varrosin bijëzat e vdekura të Besës. Vezën e brengës thyen malli Në tokë, të verdhën e derdhi. Unë sjam gati të zbres nga sytë e Drenushës që s’erdhi..

GJURI I JANARIT

Gjuri i nënës sime, është janar, theu kokkat, në oborrin ku rreh dielli. Nga flokët e bardhë, i ranë sytë si perla, para këmbëve të veta.. E kam të ndaluar të flas, për unazat e lotëve të trëndaflit, si parashikoi dot as horoskopi i agimit të dimrit. Të shkurtrat psherëtima që rrodhën bregut të supeve. Nën ngricën e shqetësuar, zhardhokët e hijeve mbijnë psherëtima dhimbjeje. U bëfsha Adami! Nga brinjët e mia ta krijoj nga e para, Nënë time...

LULET BËJNË KRYQ

Mimozat këtë ditë ngjajnë si kartmonedhë. Lulet bëjnë kryqin para bletës tre here. Një dorë të dikurshme ta takoj dhe njëherë

Nuk di pse iu falem zukatjes së bletëve. Një gjurmë prej saj lu kërkoi të gjejnë, sa të shuaj etjen.

Lulet bwjnw kryqin para bletwve tre herw Nw emwr tw wndwrrws tw bukurws ngelwm,larg? Mos e mësofshin as të vdekurit shkakun pse u ndamë!

MESHA E FLAMINGOVE

Dy sy të kaltër Si guralec bëjnë rrathë mbi kënetën e zezë!

Më humbi syri i buallit. Turtulleshat bëjnë festë me ujë të kripur Flamingot shpërndajnë meshë

S'DOJA

S'doja të rroja.
Po as të vdisja
s'doja.

Ishte dimër
dhe binte borë.

Një cub i bukur
zbriste netëve në qytet
dhe ndizte zjarre
me gjak luani.

LARG E MË LARG

Rrekem të mendoj
se e vërteta jote,
është ndriçimi biblik
i hënës së zezë;

që jetëve përgjak
syrin tim
e drita shkon
larg e më larg.

ËNDËRRA TË VËRTETA

Kam kohë që shoh
ëndërra të vërteta.

Shkëmbinjëve zvarritem
Me kthetra zjarri.

Pa mbëritur në majë
dëgjoj nje këmbanë;

Eshtë ora të këndo
mbi hirin tim.

TRËNDAFILË SHKRETËTIRE

Kur lindëm ne,
burrat shkonin në luftë.

Nënat na tregonin
përrallën e një ylli,
që dikur kish qënë
nje tigër i vogël;

e një mëngjez qe gdhirë
trëndafil shkretëtire.

PËRNDRITJE

k.b.

Sa herë kalon
poshtë dritares time,

unë shoh se si muret
zenë e përndriten ngadalë;

me një të kuq të zeshkët
të vagullt, tronditës,

si ato verërat e vjetra
që flenë në qelqe.

IKE, GJENERALI IM!

Ike, gjenerali im.
Shpatën po ta puth.
Paqe s'bëre dot,
Po s'bëre dot as luftë.

Ike, ike gjenerali im!

Fusha me qyqe.
Pylli krejt i heshtur.
Hën' e Mbretërisë
Rritet duke vdekur.

Ike, ike gjenerali im!...

ALEKSANDËR BARDHI

Hëna rritet
duke vdekur

Cikël poetik

LEJLEKU I SHERIF BALIT

Lejlek i sharguar
I ndritshëm, argjënd.
Ç'fletuar mbi ujra
Si libër i shënjtë.

Ku ndodhesh tani, ku,
Mbi Senë, mbi Ibër?
Një krah si Kuran
Tjetri si Bibël.

Thonë,
se ka tym mbi Mekë
e të shënjtët ikën!...

ARRATI

Ky fund bote
ky cep,

Ku s'ka heronj
s'ka as profet;

Ku tej në lëndinë
hingëllin një kalë

Që vdes
në një ditë
me të zotin e vet.

SHTËPIA E DYTË

E kishte dhe babai një shtëpi të dytë
(Kështjellë piratësh ngritur në kujtesë.)
Ku netëve të pagjuma hidhte nga pakëz
dritë
Eshka e thëngjilltë
mbi dëllinjën e zezë.

E kishte dhe babai një shtëpi të dytë:

...Një ikonë perëndeshe me kokë fëmije
I flinte në duar
gjer në mëngjes.

FISHKËLLIMA E ZEZË

Vëlla
të lutem,
mbaj
pak hapin
e dëgjo,

fishkëllimën
e zezë
të rrënojës
time:

Gurët fluturojnë
si korba gjaku.

MARGA

baladë

Turbull - turbull uji
I harlisur - lumi.
Marga lan gjynahet
Në dy shtrate lumi.

Dhe i lutet Zotit
Zot, ma kthjello!!
Dyzet gurë do uji
Po ti shpirt, sa do?!

Shteret uji, shteret
Mbetet balta, llumi.
Marga qan e rend
Në dy shtrate lumi.

LULE TE KALTRA DUHANI

Më ikën ky shpirt fare pa më pyetur
Nëpër kopshte nate
pa ylbere dhe shira,
Me gjethëza ditësh, bilbila të akullt
Me purteka stinësh
e zogëza të ngrira.

Dhe s'di se si ndodh
me ju o vitet e mi,
O dimërakët e eger që pezull më mbani !...
Ju që ndoshta tani
flini a pushoni
Mbi një degëz moti
me lule të kaltra duhani.

PLAGË

Shkoj një drit' e errësuar
shkoi, askush sdi gjë për të.
Thon'... e morën sy të verber
thon'... një zemër... s'u ndje më.

Thon'..e s'lanë gjë pa thënë,
se e panë, lart u ngjit,
se u mbloodh atje në hënë,
se, u tret e u bë shpirt.

ATA

...Më në fund ata hodhën në zjarr
djepin ku nëna të përkundte ty.
-Do djegim vet folenë e jetës - thanë
me gjakun e ndezur të bishave në sy.
Dhe ikën...mes përcëllimave të flakëve
nga bodrumi erdh' zëri yt si cicërimë jete,
Hodha sytë pertej...po celnin drurët
ngaqë ndjenin se do bëheshin djepe...

TYM I BARDHË

Gjyshja thoshte
se në shtëpine tonë,
kishte kohë
që kishte hyr i paudhi.

Motra përlotej
dhe dilte nga shtëpia.

Unë mërzhitesha
dhe i shkoja nga pas.

Një natë u fol
për një fjollë tymi
që bëhej pëllumb
e dilte nga dritarja.

Nëna qeshte.
Babai flinte i fundit.

Gjyshja që pa gdhirë
dilte rreth e rreth shtëpisë
dhe mblidhte gurinjtë
që binin mbi cati.

TRE HËNA
DHE NJË NATË E PAGJUMË

1. hënë dimri.

Netëve zbret
pyjeve të dimrit,
të mbledh shkarpa zjarresh
për të vegjëlit e luanëve.

Dëbora mban
aromë qumështi të ngrohtë.

2. hënë nëntori

Fener gjaku
lënë ndezur mbi urë
nga ushtari paemër
i luftës së fundit.

3. hënë gushti.

Nata si qelqja
me ujë plumbi.

Kojrilla e bardhë
Me le të pagjumë.

ZJARRE NATE

Thërras jetën
s'më përgjigjet,
Thërras vdekjen
s'më dëgjon.
Një vetëtimë e zezë
mbi frëngji trëndafilon.

Rri mendoj
në zgrip të natës
Them të iki, them të rri,
Them ta pres
dhe një herë agimin
T'ja trazoj
pirgjet me hi.

Karikaturë nga Arben Mexsi

I
(Të vërtetës)

Dashuria ime si rrathët
Sytë e mi që kanë vijëzuar
Shkarravitje më ngjan, krejt e ngathët
Bojë e pendës sime, dënuar

Që të shkruajë për ty këtë natë
Dhe për lakun, që vetë mbaj çdo ditë
Rrathë të varur në shpirt dhe në qafë
Lak që terrin e mbyl dhe bën dritë.

Dashuria ime si rrezja
e një rrethi gjigant, porse bosh
Në çdo pikë ajo mbetet e njëjta
Nis tek dielli, tek laku mbaron.

II

Nëpër një kohë që rri shtrirë prej s'di sa
kohësh
me lëkurën ngjitur për një hiç
që ngjyrën si të perëndimit ka
dhe gjymtyrët delikate sigurisht

Nganjëherë ta shquaj kur përpiqem
Ta gjej në shtrat, në diell, det
Në hiçin e madh të orës së shkuar,
ajo rri në shpinë, as zgjuar as fjetë

Me trupin e gjatë, të hollë, dembel
lëkurën plot gjethëza dhe lule
Ngjyrë vjollce, aty-këtu nostalgjia
Mbi krahë, përmbi sy
në përumbje

Nëpër një kohë ku asgjë s'leviz
Megjithatë, ku s'ndalet hiçi jetik
Ku rrjedh, rrjedh dhe s'mund të
ndalojë
një lumë që pambarimisht rri shtrirë...

Ndonjëherë kur ndjej një gëzim
A veç ta përkujtoj kur endem
Nëpër një kohë që rri shtrirë prej s'di sa
kohësh
Ndjej se çmendem.

III

Oh se si më kthehet jeta
Gjithnjë e më rrallë ndër mend
më vjen ndonjë dashuri

Vetmia e çmuar në pragun e mbrëmjes
quhet thjesht e pastër mërzi
-Pasditet janë përfundimisht të njëjta.

Seneka i dashur më thotë kështu është
mirë
Kështu në prehër prandaj si më parë
mbaj foshnjën-vdekje në gji

Seneka më thotë kjo është madhështi
Dhe jeta në pragje mbrëmjes
pështjellon
kohën dhe muzgun që kam urreyer
gjithmonë

Dhe ja e vogel fare jam tani
duke kërkuar mëngjeset t'i jetoj të
tëra...
Ky që më kthehet është dëshpërimi im

Oh, se si më kthehet jeta...

SABINA SHELEGU**Asgjë***nga vëllimi poetik "Shenjë"***IV**
(Imagjinoj një zog)

Këmbët e tij të vogla,
tmerrësisht të brishta,
shtrëngohen fort mbi gishtin tim.

I ftohtë, gati pa jetë,
por i fortë deri në fund
Deri në fundin e madhërishtëm

Gishti im e mban fort
Ai s'përpiqet ta lëshojë,
Ndoshta i vetmi vend i sigurt për të,
Pas qiellit.

V

Kam mësuar të mbaj
Krahët e burrit plak
Kur i valëzohen detit përballë
Dhe notin imitojnë nga larg

Ndriçimin prej lëvizjes,
Mijëra dallgë gëzimi,
Mbi flokët e mbesës së re
janë shpëndarë.

Në kohë bartjesh, në kohë loti
me ujë të kripur plot
Gëzime të rrudhura, trishtime idiote
Nuk më dehin, më thonë: Qëndro.

Mua më mban Krijuesi i mirë
Ai që s'vdes dhe që s'është lindur
Ngaqë e bukur është gjithçka!
Ngadalë kur perëndimi bregut ra,

Ranë krahët e burrit plak,
Me ngazëllimin që shtyp kokrrat e
rërës,
ranë lotët që valëzohen anash,
për çdo tokësor që gëzon.

VI

Ishte një ardhje që ma treguan
Asgjëja tani më rrjedh përmbi trup
E pastër, e ftohtë, vetëdija i mund
Kujtimet, si një hiç të pajetuar

Ndjej kthime, kthime, dëshirën për
kthim
Tani kur çelet një dritare
Kur dëshira për gëzim merr ajrin e
mbrëmjes
Për gëzim dëshirohem për fare!

Por ka ikje, ikje përherë fshehtësi
Braktisur kam hiçin e jetuar
Pse nuk di nga ta kthej fytyrën e hënës
Prej nga e gjitha kjo ka filluar?

Ku ka ndaluar mbrëmja përgjithmonë?
Prej ku asgjëja u bë gjithçka?
Kur trupi i bardhë i hënës u la
dhe shtroi mëngjesin e njomë?

Një kohë të tillë, e di, nuk ka
Ndjej kthime kthime, dëshirë për zgjim
Por hiçi spirale në shpirtin tim
Më sjell rrotull një rrethi gjigand.

Dhe unë kthehem, kthehem
Kur linda kisha shpresë
Ishte një ardhje që ma treguan
I humba të gjitha, e fundit ka mbetur,
dëshira për të jetuar.

VII

Mendimi pas vdekjes tënde
Sytë prej një tjetër bote
-Ti sikur diçka ke parë. -
Dhe vetëm ai mendim në mua

Pastaj u bëra gjithçka,
sikur tani
Gjithçka në mua, lehtësi
-Tmerr asgjëja jote nën dhe. -

Dhe unë dua të jem gjithçka,
Më vjen të dashuroj tani,
Di të tërën, hapur kam
mendjen, shpirtin dhe vetëdijen

Por prapë më lehtë ish' mendimi për
ty:
Pas vdekjes, për vdekjen, drejt saj
Më lehtë ashtu bëj romanca dhe s'kam
ngarkesa tokësore.

Dua të më shpëtosh.
Mendimet më vrasin çdo ditë.
Kam njohur dashurinë dhe është
më e lehta rrugë për tek ti.

VIII

Drejt shqetësimit me frikë zvarritur
Mëdyshje të lidhura në brez
Me një asgjë të madhe mbërthyer
Ikje-ardhjet e mendjes së shkretë

Ashtu më është mpiksur shqetësimi
Në mishin e kuq -një grusht re
Para tyre më mbërthente perëndimi
Pas tij një lumë gjaku në terr

Askush nuk është në rrugën time
Dhe shpinën asgjë s'ma rëndon
Po kam ethe, kam ethe ndër zgjime,
pas ëndrrash pas nxirjesh,
e kotë:

Drejt shqetësimit asgjë s'është e
ndaluar.

IX

Shpirt i lirë, veç i mallkuar
Në imazhe që s'gjejnë mbarim
Brenda syrit krejt të shteruar
Në dashurinë
për të shenjtin amshim

Pëllumb i lehtë ngjyrëshkuar
Sa shpejt fluturimin përshkon
Djallushkën prej sqepit të butë
braktis,
atje lart mbi një hon.

Më mungon vogëlushe pa trajtë,
shpirtit tim,
prej kohësh shqitur.
Në liri ndjej amshimin,
veç ndodh,
që në zgjim, i ndjej buzët zhuritur

E kujton si për dreq at' djallushkë,
shpirt i lirë dhe i mallkuar!
Dashurinë ia besova një pëllumbi
Oh larg,
sa larg e ka çuar...

X

Me grimca, grimca dhimbjeje
Unë e përtyp errësirën
Një dritë bie mbi flokë

Me grimca, grimca kureshtjeje
ngre kokën të shoh:
para meje kurora zogjsh

Me grimca, grimca përpjekjesh
mbyll sytë
Mbi jastëk, një çerdhe pagjumësie
që zogjtë i bën shokë

Me grimca, grimca pendese...

XI
(Dëshpërimi)

Lotët më vënë në gjumë
Ilaçi im,
Shërimi im në mbarim të natës
Lotë, që shkëlqeni
më fort se hëna!

XII

Një ëndërr shkel, e prej andej
Bie, teposhtën marr, pluskoj
Ajri i ftohtë, krahët s´i ndej
Fundin një ëndrre s´ja dëshmoj

S´ja ndej, s´ja prek... pluskëza ime
Unë vetëm bie n´fluturim
Të dua, merrmë shpëtomë dhe mua
Të dua Engjëll-Djall-Gëzim!

Se ja, ç´do shkelë kjo këmbë gjymtuar?
Oh vdekje merrmë, ne jemi një
Unë n´atë botë do rroj së njëjti
Besomë dhe puthmë, puthmë më!

Pluskojmë, pluskojmë, oh dashuri
Ky tmerr nuk paska një mbarim
Tek rënia vjen gjith´më e ngrohtë
Gjith´më kallkan zbret trupi im.

XIII
(Si duket burgu)

Humba edhe njëherë,
edhe njëherë të gjeta
Veten tënde, veten time
Veten pavetore. – Në lumë me gjithë
rregulla!

Hmm... hyri ajo, ajo dashuria ime
Sa e gjatë je, sa e bukur! Të dua
Hyri ajo:
–Ku ke qenë? Ku ke qenë?

Humbar prapë:
–Do të shkojmë në shtrat tani
Tani tani... kush je?

...Oh si duket burgu
E ndjen se si mbaron çdo gjë nga pak
Dhe ti ke frikë të kthehesh atje
Ç´do gjesh? Asgjënë
–Dua të dal, të dal!

Po ku?
Edhe njëherë
Oh, edhe njëherë...

XIV

Ne bebëzën e botës asgjë nuk do
ndryshojë
Nën qerpikun e trishtimit fle vetë jeta
ime.
Ky rrotullim i përkohshëm i zemërimit
do kalojë
Kur të mbyll sytë përgjithmonë, s´do
shoh më perëndime...

Mëngjeset do marrin ngjyrën e gjethes,
Pastaj lulja e lotit do hedhë shtatin e
lartë
Do rrotullohen trishtimet, në fund do
rrëzohen
Unë do pushoj si e botës, e fundit
zemëratë.

XV

Une jetoj me vdekjen në prehër

Dhe mund të ngrihet mbi gjunjë ajo
Dhe mundet sonte t´më përqafojë
Fijet e barit dhe sytë e nënës
mundet, në ikje, t´i adhuroj.

Nxitoj në jetë, me të në krahë,
Mundet papritur ta shoh në zgjim
Çaji i fundit ky mund të jetë
Dhe prehri, shpejt– veçse kujtim.

Një botim nga OMBRA GVG

PANOS VASSILIOU

Tridhjetë e tre çaste
për të jetuar

Përktheu: Isida Foçi

MEDUZA

U zgjova. Isha në bregdet. Para meje,
deti. Dielli ndriçonte. Pranë meje ishte një
zarf. Brenda kishte para, një pasaportë me
fotografinë time dhe *Historinë e Meduzës*.

Kandili i vogël i llojit Turritopsis nutricula,
Meduza e Pavdekshme, një ditë shpërtheu nga
veza. Ndodhej në mes të detit. I sapolindur.
Kishte ndjesinë se ishte me eksperiencë dhe
njuhës i jetës...

Uji e çoi vezën larg.
Kandili i vogël një ditë shpërtheu nga veza.
Ndodhej në mes të detit. I sapolindur. Kishte
ndjesinë se ishte me eksperiencë dhe njohës i
jetës ...

Pa përreth me dëshpërim. Nuk njihje asgjë
nga ato që shikonte, as shkëmbinjtë, as bimët
e gjelbra dhe të kuqe, as peshqit që e linin pas.

Në mendjen e saj kaluan skena të së
shkuarës. Nuk e dinte pse, por dinte se një
Meduzë e Pavdekshme e sapolindur mund
të dijë, pa pyetur pse, se kishte lindur shumë
herë.

Ndjeu keqardhje që nuk do t'i shihte më
shokët dhe të njohurit që dikur me siguri
kishte, që kishte lënë pas ata që donte dhe që
e donin.

U gëzua që para saj shpalosej një botë e
re që duhej hulumtuar dhe një vetvete e re që
duhej jetuar. Hapi krahët e mantelit të saj dhe
notoi drejt gumës.
- Kam tridhjetë e tre çaste për të jetuar -, i
pëshpëriti vetes së saj...

Në rrugë e sipër, teksa vazhdonte të ecte,
hasi dhe një tjetër kandil që ngjante me të. E
lezetshme dhe joshëse. Ingjante, por nuk ishte
njësoj. Kishte edhe ajo disa çaste për të jetuar,
por nuk do të rilindte. U bënë shoqe dhe filluan
të kërcejnë. Kandili tjetër ia bëri me shenjë që
ta shoqëronte në shpellën e saj.

- Do të vij, por duhet të dish se kam vetëm
tridhjetë e tre çaste për të jetuar, - i tha. - Nëse
vij, për tridhjetë e tre çaste do të më duhet të
të përshëndes.

Kandili tjetër pohoi. Hynë në shpellë.
Kërcyen dhe qeshën, sepse e dinin që
për tridhjetë e tre çaste do t'u duhej të
përshëndeteshin.

Kaluan bukur në gumën e tyre. Meduza e

Pavdekshme hapi një dyqan dhe shiste fustane
për kandilë. Kandili tjetër ishte i kënaqur me
të. Çastet kalonin. Kishin shumë miq dhe të
njohur dhe të gjithë i donin. Kandili, ashtu si
edhe ata, i donte dhe e dinte se për tridhjetë e
tre çaste do t'i përshëndeste.

Çdo pasdite shkonte me shoqen e saj dhe
ndiqte rrymat e detit që vinin e iknin, ashtu
siç i kishte parë të iknin dhe të vinin në të
shkuarën kaq e kaq herë, teksa qëndronte
mbi guma.

Dikur çastet kaluan. Mbërriti çasti tridhjetë
e tre. Kandili zvogëlohej dhe përreth vetes
formonte një guackë. Shoqja e saj e vendosi
vezën në anë të gumës dhe e la ta merrnin me
vete rrymat e detit. Kandili tjetër u kthye në
shpellën e tij. Vajtonte kandilin që humbi.

Rrymat e morën vezën dhe e çuan larg...

TELEFONATA E JETËS

Nëse do të duhej të përcaktoja një pikë
fillestare të historisë, do të ishte telefonata e
jetës. Telefonata që erdhi të nesërmen e një
tjetër “ceremoni eutanazie”.

Është një çast që duket si fillim, dhe
mendja njerëzore ka nevojë të përcaktojë
fillime dhe funde, pika nistore dhe fundore.

Ishte e diel pasdite. Zilja e celularit po
binte. U zgjova.

Kërkova aparatin midis çarçafëve. U
përgjigja.

- Alo!

- Po, Thano! Si je? Përshëndetje! Ç´bëhet?

- Mirë, po ti?

- Disi çuditshëm dëgjohesh.

- Më dhemb koka. Çfarë doje?

- Kishim të reja për misionin...

Zoi, me sytë shprehës, ishte një kolege
psikologe. E njihje shpirtin tim të shqetësuar.
E njihja dhe unë të sajın. Kemi bashkëpunuar
në projekte të ndryshme në të shkuarën.

Para ndonjë muaji, jemi takuar për një kafe
pas pune, jo tamam punë, shërbesë më mirë,
unë në spital dhe ajo në zyrën e saj private.

Duam dhe ne të bisedojmë, për të rigjetur
historinë tonë pas ecejakeve në shpirtin,
dhimbjen dhe historitë e të tjerëve.

Më propozoi për të marrë pjesë në një
mision në Kenia.

- Shkojmë, pse jo? – iu përgjigja, teksa
gëlltita një goxha gllënkë kafeje të nxehtë
qipriote apo turke apo greke, në varësi të
konteksteve shtetërore. Sytë i shndrinin dhe u
përpoq të sistemonte gjërat më të nevojshme.

Misioni do të zgjaste dy muaj. Do të
shkonim në Kenia. Do të ofronim mbështetje
shpirtërore për fëmijët që ndodheshin nën
kujdestarinë e fondacionit “Shpresa”. Pas një
muaji kishte të reja.

- Të këndshme?

- Po! Na pranuan. Na presin. Duhet t´i
njoftoj për datën e nisjes sonë.

Fondacioni “Shpresa” ndodhej në qendër
të një kodre të madhe të savanës afrikane.
Zona quhej “Kaxato” dhe ishte një nga zonat
e fisit Masai. Fondacioni ishte i specializuar
për shpëtimin e vajzave. Ashtu si edhe shumë
fise të tjera në Afrikë, fisi Masai kishte një
ritual për rritjen e anëtarëve të tij, që kishte të
bënte me gjymtimin gjenital të vajzave.

Kishin gjithashtu zakonet e “martesës
së hershme”. “Martesë e hershme”, është
ajo që ne në Europë e quajmë pederasti
ose pedofili për të përdorur termin klinik
të provuar dhe të testuar. Një pedofili me
vulë dhe pa asnjë pengesë ligjore. “Martesa
e hershme” nënkuptonte që një vajze rreth
moshës tetëvjeçare t'i gjymtoheshin organet
gjenitale dhe të martohej me një të rritur të
çfarëdo moshe që ishte. Gjithçka duhej, ishte
pëlqimi i prindërve. Një pëlqim që kishte të
bënte drejtpërdrejt me lopët që kandidati i
mundshëm i kishte taksur babait të vajzës.

Zoi, si gjithmonë një përbindësh i vërtetë
për organizime, i kishte rregulluar tashmë
të gjitha çështjet pezull. Mund të gjendej në
aeroplan për Kenia që të hënën e ardhshme,
mjafton të isha edhe unë gati.

“Ky roman të mashtron, pasi tabloja e tij është shumë më e madhe sesa satira e lehtë shoqërore që mund të merrni me mend në fillim. Kang ngre çështje më të rëndësishme. Çështja e autonomisë femërore është urgjente dhe e trishtueshme”.

The Boston Globe

Çfarë romani i çuditshëm ! *Vegjetaria*nia është një tekst magjepsës, i paharrueshëm, njëkohësisht i ankthshëm, çlirues dhe edukues. Ai shkon përtej çdo morali, sepse trajton revoltën ndaj vrasjes së heshtur e të trashëguar të lirisë vetjake të gruas në një shoqëri që nuk është çliruar nga paragjykimet dhe nga marrëveshjet e paravendosura. Ai gjithashtu është një tekst me karakter feminist, modern, i cili flet hapur dhe rrëfen një akt rezistence që trondit mendësinë patriarkale dhe shtron probleme të tjera që gërryejnë shoqërinë moderne, duke u shndërruar edhe në një tekst ekologjik.

Struktura:

Romani përbëhet nga tri pjesë, në të cilat tri personazhe rrëfejnë nga pikëvështrimet e tyre një histori të pazakonshme. Në qendër të subjektit është një grua e re, Jonhje, e cila pas pesë vjetësh martese ka vendosur të bëhet vegjetariane, domethënë të ushqehet vetëm me prodhime bimore. Ajo gjen strehë te kjo ide që nuk pranohet nga rrethi familjar dhe zhytet thellë e më thellë në një pështjellim të gjithanshëm, derisa heq dorë fare nga të ushqyerit. Jeta dhe vdekja e saj jepen përmes një rrëfimi tronditës, në të cilin ajo merr pjesë kryesisht në mënyrë pasive, atëherë kur është e bindur që duhet të thotë diçka, të përgjigjet, apo të pyesë. Në tekst, si në filigranë jepen arsyet e gremisjes së saj drejt botës së mosqenies.

Përmbajtja:

Pjesa e parë jep rrëfimin e të shoqit të Jonhjes, njeri i heshtur dhe i thjeshtë në dukje, disi i rëndomtë “pothuaj të gjithë librat më dukeshin kaq të mërzitshëm” (f. 3), që tregon se është martuar me këtë grua të zakonshme, jo nga dashuria, por sepse kjo lidhje i ka krijuar mundësi të jetë i pranuar në shoqëri. Sipas tij, e vetmja veçanësi e saj, bezdisëse, është se ajo rrinte pa gjimbashtëse duke lënë thithkat t'i dukeshin nën veshje. Imazh disi turbullues për të cilat lexuesi mbase imagjinon sythet e bimëve.

Kështu, një natë duke shkuar në banjë, ai e gjen Jonhjen të ulur në mes të kuzhinës, përballë frigoriferit. Pyetjes së tij se pse po rrinte atje, ajo i përgjigjet me heshtje. « Qëndron si shtatore, me një pamje, thua se nuk dëgjon asgjë. Sikur në vend të frigoriferit mbështetur në mur të ishte një sy i padukshëm njeriu apo shpirt. Mos është bërë luatike? » (f. 5). Pastaj ai i shkon pranë dhe e pyet përsëri duke ngulmuar dhe ajo më së fundi thotë: « Pashë një ëndërr » (f. 8).

Kur zgjohet në mëngjes ai, skena përsëritet. Jonhje është gjithnjë e ulur, por tashmë përballë një figoriferi të zbrazur, e rrethuar nga qeska të shumta, me mish apo me prodhime mishi të bëra gati për t'i hedhur. Me një frazë tepër koncize autorja ravijëzon edhe tiparet e drejtpërdrejta patriarkale të familjes së re: « Këmishë të hekurosor s'paska » (f. 8) ; « I ka ikur mendja » (f. 9) ; « Në tavolinën që kishte shtruar gruaja për darkë » (f. 11), etj.

Rrëfimi na shpie në një lloj marramendjeje afër çmendurisë, kur përshkruan ëndrrat e Jonhjes që shërbejnë si katalizator i ngjarjes. I shoqi nuk e kupton dhe nuk mund ta kuptojë botën e saj: “Sot duhet të tregosh anët e tua më të mira” (f. 19). Kjo thënie nuk ka ndonjë gjë qortuese,

Han Kang, *Vegjetaria*nia, Onufri, 2019

Një vrasje e heshtur e lirisë vetjake

Nga Dr. Feride Pappleka

por vazhdimi i frazës: “Drejtori për herë të parë më fton mua, menaxherin, në një darkë të tillë, ku mblidhen vetëm drejtuesit e lartë të firmës dhe gratë e tyre. Ja sa më çmon” (f. 19), shpreh hapur egoizmin dhe mediokritetin e tij.

Një seri ngjarjesh trondisin jo vetëm jetën e Jonhjes, por edhe jetën e atyre që e rrethojnë. I shoqi rrëfen edhe kundërshtimet e dhunshme të anëtarëve të familjes ndaj saj. I ati dhe e ëma duan me çdo kusht ta ndalojnë, sepse ndihen “të turpëruar” që vajza e tyre nuk po përmbush “rolin” e duhur si bashkëshorte, për të mbajtur shtëpinë, për t'i gatuar gjellë të mira burrit, për t'i hekurosor atij rrobat, etj. Jonhje dobësohet, nuk i afrohet të shoqit, sepse lëkura e tij bie “erë mish”, gjithçka shkon mbrapsht? Sa më tepër ngul këmbë ajo në idenë e saj, aq më shumë rritet pakuptimësia e veprimt. Një ditë, në ditëlindjen e së ëmës, tërë familja i kundërvihet me njëlloj histerie kolektive, të cilës i paraprin i ati; ai e qëllon dhe përpiqet ta detyrojë të kapërdijë me zor një copë mish. Kësaj skene të tmerrshme, ku përzihet komikja me tragjiken, gruaja e re i përgjigjet me veprimin e fundmë për të vrarë veten: ajo rrëmben një thikë dhe çan venat.

Në pjesën e dytë të triptikut, rrëfimtari është kunati i Jonhjes, i shoqi i motrës, një artist videosh, piktor marginal. I pranishëm në festën fatale, ai e ka ngritur atë të gjakosur për ta shpënë në spital. Gjaku i saj i ka rënë mbi këmishë dhe e ka trazuar; ai nuk mund ta harrojë këtë gjë. Atij i pëlqen të pikturojë e të filmojë, por duke qenë i pakënaqur, kërkon pareshtur ide të reja, objektin ideal të artit të tij...

Toni i rrëfimit në këtë pjesë është i ndryshëm, në disa fragmente pothuajse përrallor. Një ditë prej ditësh, kur kunata e tij e divorcuar ka marrë një shtëpi me qira, ai i lutet që ta lejojë të bëhet modele në një seancë pikturë nudo dhe ajo pranon. Artisti ka vegime, ai imagjinon edhe njollën mongoliane të saj (një njollë ngjyrë blu që shfaqet te disa popuj aziatikë që në lindje), për të cilën i ka folur gruaja e tij, motra e Jonhjes.

Jonhje është shëruar, madje ka fituar një gjendje të re shpirtërore dhe fizike, do të fillojë punë diku. “Vështirë ta besojë se ishte po ajo grua, e cila dikur u përpoq t'i jepte fund jetës” (f. 72). Në seancën e parë të pikturës nudo, përmbys, ai e mbush trupin e saj me lule dhe motive bimore. Një skenë madhështore, pikturë pothuajse erotike, robëruese. Piktura bimore simbolizon shkrirjen e trupit të Jonhjes me natyrën: petale lulesh, gjethe, ngjyra, pistile, kurora, shtigje, vija uji, një visore e gjallë: “Duke shkuar gjer te kodërza në vithen e majtë, ai vizatoi një lule të purpurt, të çelur krejtësisht, pastaj me penelata të trasha shënoi një pistil në ngjyrë të verdhë të theksuar. Vendi ku ndodhej njolla mongoliane, hë për hë mbeti i pastër. Por, megjithatë, përreth njollës jeshile-blu, me një furçë të madhe krijoi një sfond të theksuar me të verdhë dhe jeshile, që të veçonte njollën, e cila ngjasonte me hijen e një petali të brishtë” (f. 88).

Jonhje është e qetë, e hijshme në natyrshmërinë e saj, nuk ka kureshtje të tepruar për hapësirën e panjohur (vendi ku punohet për videon, është studioja e një miku të kunatit artist). Qëndrimi i saj nuk ngjall mëshirë, thotë ai një çast, por shpreh një vetmi të thellë. Duke vështuar Jonhjen, artisti sjell ndër mend ish-burrin e saj “njeri që nuk besonte në asnjë vlerë, përveç kënaqësive trupore dhe të mirave materiale [...]” (f. 88).

Ata e vazhdojnë punën. Pas një pushimi të shkurtër, ajo zhvishet sërish për seancën e dytë dhe shtrihet po me aq natyrshmëri në shpinë, tashmë për t'u pikturuar nga përpara. Piktori ishte joshur një ditë duke e parë rastësisht të lëvizte nudo, kur kishte dalë nga spitali dhe kishte ardhur të strehohej përkohësisht te e motra. Deri atë çast ai nuk kishte dyshuar për bukurinë e saj. Këtu shkëlqen përkthimi i Hudhrit:

«Për herë të parë pa një trup që kaq shumë fliste për veten [...]»

Nga klavikula deri te gjoksi ai i pikturoi një lule të madhe me ngjyra të verdha dhe të bardha. Nëse shpinën ia zbkuronin lulet e natës, gjoksin ngjyrtat e shndritshme të ditës. Zambaku njëditor ngjyrëportokalli kishte çelur mbi barkun e dobësuar, kurse petalet e mëdha e të vogla të praruara kishin rënë çrregullisht mbi kofshë » (f. 91).

Seancat e pikturës që përshkruajnë sesi transformohet trupi nga mish në lule, sidoqoftë zënë një vend qendror në tekst. Artisti e filmon Jonhjen e pikturuar me një model mashkullor. Videoja është në pornografike, por në të vërtetë bëhet fjalë për një kalkulim: “Mendoj për muzikën në sfond të filmit të tij, por në mendje i vinte vetëm heshtja e ngjashme me vakumin. Lëvizjet e brishta të trupit [...], lakuriqësia, sythet e luleve që po çelnin dhe njolla mongoliane - harmonia e heshtjes që të kujton përjetësinë, kuintesencën e gjithçkaje të gjallë” (f. 98). Arti ka fuqi çliruese.

Pas videos artistike përzier me vegime erotike, piktori ndërkohë i lutet një mikes së tij piktore, ish e dashur, që t'ia pikturojë trupin me lule. Ashtu i pikturuar ai shkon në shtëpinë e kunatës, e humbet kontrollin dhe bën dashuri me të. Ai filmon një skenë të njëmendët, skenë dashurie. Jonhje ka gjetur në ato çaste edhe qetësinë, prandaj thotë: « Mbase, s'kam për ta parë më atë ëndërr » (f. 122). Kjo është një lumturi e përkohshme, e cila paguhet shtrenjtë, sepse skena zbulohet dhe ata të dy i internojnë në një spital psikiatrik...

Në pjesën e tretë dhe të fundit rrëfen Inhje, motra e Jonhjes, grua që ka njohur njëlloj suksesi me shitoren e produkteve të bukurisë. Ajo merr përsipër edhe kujdesin për Jonhjen. Kuptohet, ajo është ndarë nga i shoqi. Pas zbulimit të videos pornografike, artistin e mbyllin në një spital psikiatirk. Pas disa kohësh ai kaloi në paraburgim, doli nga burgu dhe nuk u rishfaq më, kurse Jonhje qëndron ende e internuar, sepse është grua, dhe në shoqëritë me mendësi patriarkale dënimi për gruan është shumë më i rëndë.

Të duket sikur ky tekst është i veçuar, por

pasi e lexon, ai ngallmohet me lëndën dhe i jep tonin krejt romanit. Inhje është i vetmi njeri i familjes që nuk i ka shkëputur lidhjet me Jonhjen, jeta e së cilës, e mbyllur në një spital psikiatrik, është një ferr i vërtetë. Jonhje herë pas here humbet vetëdijen; një herë madje nuk është kthyer nga shëtitja e lejuar dhe e kanë gjetur në pyll (sepse spitali është mes një pylli), në këmbë, drejt si të ishte një pemë. Shëndeti i saj keqësohet dita-ditës, se ajo kundërshton të ushqehet. Inhje përpiqet më kot, i shkon në spital rregullisht, i përgatit ushqime, por Jonhje më në fund i thotë: « Motër, mos më sill asgjë. [...] Tani unë nuk kam nevojë të ha më » (f. 156). Dhe shuhet dalngadalë në mënyrë të pamëshirshme.

Edhe për Inhjen që mban shtëpinë dhe djalin duke punuar në shitore, jeta është e vështirë. As ajo nuk ka qenë e lumtur. S'e ka kuptuar sa duhet të shoqin që ishte i dhënë pas kërkimit artistik, megjithëse është përpjekur ta shmangete nga punët e rëndomta që mund t'i hanin kohë. Veç kësaj, ata nuk janë martuar me dashuri. Megjithatë, ai ka pasur momente poetike, të cilat janë shuar me përdhunë nga vrazhdësia e jetës. Në një moment, kur familja e tyre ishte bërë me fëmijë, ajo ka parë shkëlqim në sytë e tij; ai e pati filmuar atë dhe të birin që kishte filluar të ecte. “Sytë e tij shndrisnin me një dashuri për jetën, të panjohur prej saj, kur ai i foli :

- A mund të bëjmë një animacion [...] që pas çdo hapi të Çiut të çelin lule, si në filmin e Hayao Miyzakit ? Jo, jo lule, por sikur fluturojnë fluturzat ? Ah, sa bukur do të ishte, po ta filmonim në ndonjë lëndinë? (f.140).

Sigurisht, edhe Inhje bie viktimë e zakoneve barbare: ajo e lajmëron vetë urgjencën psikiatrike. Pasi janë ndarë dhe i shoqi ka dalë nga paraburgimi, nuk ia krijon atij mundësinë të shohë djalin që është krijesë e përbashkët. Me një lloj purifikimi shpirtëror dhe mendor, më vonë ajo arrin të bëjë një monolog të brendshëm duke përsiatur për të gjetur arsyet që e patën shtyrë të motrën të bëhet vegjetariane e të sëmuret mendërisht, por edhe përse nuk arriti ajo vetë ta kuptonte sa duhet të shoqin artist: “Vuante sikur të gjithën po e gëlltiste një gropë, ndiente një frikë të tmerrshme dhe njëkohësisht, një qetësi të çuditshme që e përshkonte këtë frikë” (f. 176, 177). Me pyetjet dhe arsyetimin e saj se ajo video nuk ishte në fund të fundit seksuale, Inhje shndërrohet në një farë mënyre në zëdhënëse e autores: “A mund të kishte ndodhur që Jonhje tashmë prej kohësh dhe më shpejt sesa njerëzit e zakonshëm, kishte kaluar përmes dhimbjes dhe pagjumësisë [...]” (f. 178) etj.

Argumentimi

Ndryshe nga titulli, që mund të bëjë të mendosh, në tekst nuk hasen shpjegime për motivet që e shtynë një grua të bëhet vegjetariane, as ligjërime militante, për ekologjinë, as ligjërime dietetike apo fetare. Futja e Jonhjes në një regjim të ngrëni

vegjetarian është fillimi i kundërshtimit të saj ndaj marrëdhënieve patriarkale, prej të cilave ajo do që të dalë për të qenë e lirë.

Hang Kang-u na dhuron një roman me pjesë, në të cilat ndihen tonalitete dhe ngjyra të veçanta, regëtime të ndryshme. Kjo ndarje stilistike i ka dhënë tekstit një natyrë të gjallë si të ishin tri burime të kulluara që nxitojnë të derdhen në një lumë të rrëmbyeshëm. Një çudi koreane që e hasim edhe te të tjerë autorë apo edhe në ndonjë film, diçka e mistershme në të cilin çmenduria është dy hapa larg njeriut normal.

Ëndrra në tekst shërben si katalizator për një kërkim më të thellë të fatit njerëzor. Copëzat e ëndrrave të Jonhjes shpërndajnë në tekst dritën e tyre të errët, si : *“Në trarët e gjatë prej bambuje vareshin trupa të mëdhenj, të kuq, kafshësh të therura”* (f. 10); «Ti i inatosur më nxite [...] jepi, jepi shpejt! Duart lëvizën aq shpejt, sa qafa më digjte si furrë. Befas, dërrasa ku presim mishin ra [...] Pikërisht atëherë preva gishtin (f.17); « [...] pse gjithçka më duket si e panjohur ? Mos hyra diku nga dera e prapme. [...] Errësirë. Gjithçka është dystuar si një njollë e zezë (f.28), *“[...] qeni që më kafshoi në këmbë është varur te motaçikleta e babait. [...] Babai e vari qenin në pemë”* (f. 41).

Në pesë vjet martesë, përkushtimi i Jonhjes për familjen nuk u bë kurrë i dyanshëm. Ajo priste shumë që t'i ndryshonte jeta. Madje i shoqi, protagonist i pjesës së parë, duke rrëfyer, bën pak a shumë pa dashur edhe portretin identitar të saj: “Ajo i kryente të gjitha detyrimet e një gruaje fare të zakonshme pa kurrfarë ngutjeje, duke i justifikuar kështu pritjet e mia? Çdo mëngjes zgjohej [...] dhe shtronte tavolinën [...] kursimet e saj i derdhi në buxhetin familjar [...] jepte mësim me kohë të pjeshme në një institut [...] etj. (f. 2). “Nëse kishte ndonjë tërheqje për të, ky ishte leximi” (f. 3).

Ajo e kuptoi se i shoqi nuk e llogaritste fare, ikte në mëngjes e kthehej në mesnatë, me idenë e trashëguar se gruaja duhej të kujdesej për mbajtjen e shtëpisë, larjen, hekurosjen e rrobave, përgatitjen e ushqimit...Faji ishte i mendësisë patriarkale me të cilën ishte rritur dhe edukuar ai, por edhe i atij vetë. Ai ishte njeri egoist. Ndonjëherë mbase kishte një ndershmëri që shkonte gjer në ngurtësi, i padurueshëm, i paaftë për patos apo për për lurtime. Prandaj, kur edhe familja iu kundërvu, Jonhje arriti në përfundimin se askush nuk mund ta ndihmonte, askush nuk mund ta shpëtonte, përveç vdekjes. Dhe në spitalin psikiatrik klith: “Përse nuk më lini të vdes? (f. 166).

Vegjetariania në roman është një grua që kërkon të marrë në dorë kontrollin për trupin dhe shpirtin e vet, me një mënyrë kundërshtimi që trondit strukturat patriarkale të familjes e të shoqërisë, në të cilën gruaja është në shërbim të burrit dhe nuk gëzon para ligjit të drejta si ai. Pra, e kontrolluar në familje, e rrahur nga i ati në fëmijëri, viktimë e patriarkalizmit edhe në moshë të rritur, duke hequr dorë fillimisht nga mishi, ajo mendon se e lë territorin kafshëror, sinonim i dhunës së përgjithshme për të hyrë në perandorinë soditëse bimore.

Filli që e shtyn përpara ngjarjen është “sëmundja e çuditshme”, “e papritur”, nga e cila kishte filluar të vuante Jonhje. Në fakt, ajo nuk vuan nga ndonjë sëmundje, por nuk i pranon kodet patriarkale që drejtojnë familjen dhe shoqërinë, nuk përshtatet me modelin që duan t'i imponojnë. Pas mbylljes në spitalin psikiatrik, ajo kërkon vdekjen. Kjo ndodh përgjithësisht kur një njeri nuk kuptohet nga bota që e rrethon dhe del nga norma. Skena e famshme, gjatë festës familjare dhe akti vrastar i Jonhjes, e shndërron rrëfimin në një satirë të mprehtë shoqërore.

Nën veshjen mizore dhe poetike të

rrëfimeve që janë në kufijtë e fantastikes, autorja ndërton një histori të dhimbshme të një personazhi që i ka humbur lidhjet me realitetin. Ajo nuk ia jep shumë herë fjalën heroinës kryesore; lexuesi e krijon portretin e saj moral dhe fizik përmes asaj që rrëfejnë të tjerët për të. Pra, lexuesi më në fund e kupton se Jonhje rrethohet nga një botë patriarkale, se ka vuajtur keqtrajtimin qysh në fëmijëri dhe martesë e saj ka qenë një dështim.

Libri vë në dukje në një mënyrë fshikulluese kodet që udhëheqin edhe shoqërinë koreane: kodet bashkëshortore (një *kurorëshkelëse* deri në vitin 2015 ndëshkohej me mbyllje në psikiatri), profesionale, familjare. Edhe Jonhje ndëshkohet. Egërsia e familjes përballë mospranimi të saj të vendosur, si dhe ligji fyes për gruan, sjell mohimin nga klani familjar dhe braktisjen në vetmi.

Stili

Dhe e gjithë kjo është dhënë në pak faqe. Universi i Han Kangut është i frymëzuar prej budizmit, në variantin soditës, i afërt me një lloj shamanizmi. Personazhet e saj, edhe në romane të tjera shpesh përshkruhen si trupa, nga falimentimi i këtij të fundit. Shkrimi i saj, sipas studiuesve, sidoqoftë i ka rrënjët në epokën tonë. Ajo e vendos shikimin mbi çështjet themelore të Koresë, lidhur me tranzicionin demokratik pas viteve '90 dhe liberalizmit të shfrenuar ekonnoik të sotëm.

Romani është një mrekulli, sepse ka epërsi mbi caqet e gjinisë letrare, duke u ushqyer me poezi çka përbën edhe forcën e tij. Aty ndërthuren natyrshëm e

mrekullueshmja, fantastikja dhe realiteti i ashpër: *“ndihej një forcë si e pemëve të rritura në pyje të virgjëra; ata u bënë të ngjashëm me dy petale; të gjitha pemët qëndrojnë kokëposhtë; sikur kjo plagë ishte bërë më e madhe se trupi i saj dhe po e gëlltiste në një vrimë të zezë; sikur shtëpia po ia shtypte trupin; fytyra e vdekjes; çfarë pëshpëritin zëllartë pemët në agim; në ijen e Jonhjes çelin lule, etj..* Lexuesi është njëherësh i tronditur, por edhe i mrekulluar nga mënyra se si shkrimtarja kundërshton ato realitete që mbysin të bukurën dhe sublimen. Ajo pohon se trupi i gruas metaforikisht është objekt bukurie. Jonhje shndërrohet në një vepër arti dhe për pak çaste ajo i shpëton botës së zhurmshme dhe vrastare. Ajo ndihet shumë mirë në studion e pikturës, por edhe artisti zbulon bukurinë e së natyrshmes.

«Gjatë dyzet vjetëve të jetës së tij, as edhe një herë nuk e kishte provuar këtë gëzim plot dritë që dukej sikur buronte qetësisht nga një skutë e fshehtë thellë tij dhe derdhej në majën e penelit » (f. 91, 92).

Autorja arrin të krijojë një tension dramatik mes bukurisë së shkrimtarisë së saj “[...] trupat e tyre dukeshin herë si petale, që plekseshin me njëri-tjetrin, herë si një organizëm i vetëm, ku bashkoheshin lule, kafshë, njerëz” (f. 120), e dhunës së brendshme, shpirtërore të personazheve.

Zëri i Jonhjes, pylli ku bie një shi i zi dhe fytyra e saj me syrin që kullon gjak, i thejnë netët e saj të gjata si copëra porcelani duke krijuar ndriçime tronditëse në roman.

Me tre nëntituj domethënës, romani *Vegjetariania* është si i gdhendur në mermer. Ai luan vazhdimisht në vajtje dhe ardhje drejt botës së brendshme të personazheve dhe botës që i rrethon duke përzier fantazmat me realitetin.

Përfundime

Vepra e Han Kang-ut trajton probleme të mprehta të epokës sonë. Kur e mbaron së lexuari, këtë libër, njeriu rishikon bindjet e veta dhe perceptimin që ka për familjen, për lidhjet e anëtarëve të saj dhe të shoqërisë. Vegjetariania ka një forcë të jashtëzakonshme, edhe tërheqëse, edhe pikëlluese. Pak nga pak sensuale, bimore, poetike, e lodhshme, robëruese, e çmendur, ajo mbrun të gjitha llojet e përshtypjeve dhe ndjesive që na zhysin në arsyet e vërteta të udhëtimit të saj teposhtë, drejt vdekjes. Në këtë botë të mbushur me marrëzi dhe krime, në të cilën ngre krye herë pas here ligji i më të fortit, gjithkush mund të lëkundet e të bjerë në humnerë në momente hutimi apo edhe gabimi njerëzor.

Kundërshtimi i Jonhjes, megjithatë është një veprim paqësor kundër normave të ngurta që shkatërrojnë familjen. Vegjetarizmi i saj është një mënyrë për të treguar se zakonet e ngurta dhe dallimet në të drejta, prishin rëndë barazpeshën në shoqëri.

Romani është befasues për temën, për strukturën e tij të përkryer, për mënyrën e gjallë të rrëfimit dhe jep mundësinë për një meditim rreth identitetit dhe përgjegjësisë së njeriut në jetë. Edhe pse i ka rrënjët në kulturën koreane, ai mbetet një simbolikë e fuqishme universale që dikton rishikimin e raporteve tona me botën dhe me jetën duke u shndërruar në një klithmë të dëshpëruar përpara vdekjes. Autorja shqyrton temat e identitetit dhe lirisë njerëzore me një ndjeshmëri të madhe duke përzier dhunën, çmendurinë dhe erotizmin. Marrëzia i prek thujtë të gjithë personazhet e tjera që marrin pjesë në ngjarje. Lexuesi, përveç përsiatjes, nuk mund të rrijë pa bërë edhe pyetje si: Në çfarë lakmie është kredhur njeriu? Përse është larguar aq shumë nga natyra, derisa ka arritur në shumë raste ta shohë mjedisin natyror si një armik që duhet zhdukur? Përse shumë prej nesh nuk janë më lexues? Përse ka humbur dashuria për bimët dhe kafshët që kishin të parët tanë? Deri ku do të shkojmë duke i konsideruar të tjerët si kundërshtarë në vrapimin e shfrenuar drejt pushtetit dhe pasurisë?

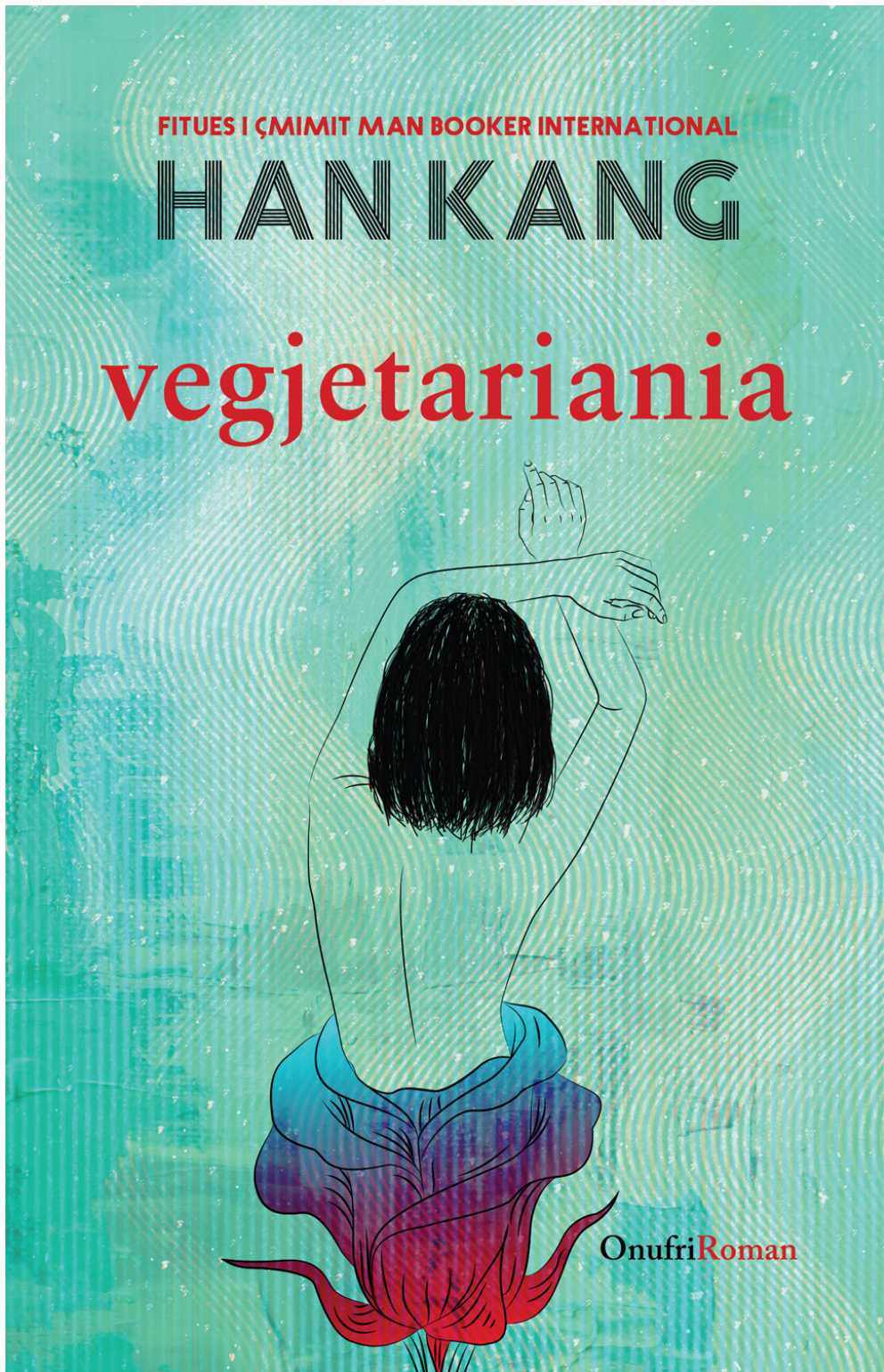
Megjithëse paraqet një vizion disi pesimist për jetën njerëzore në përgjithësi, romani është një mënyrë për të kërkuar kuptimin e jetës. Edhe autore të tjera koreane e kanë prekur këtë temë, por Han Kang-u i ka dhënë frymë bashkëkohore veprës së saj.

Vegjetariania është një roman që duhet lexuar dhe rilexuar nga burrat dhe gratë. Ai është një libër i ashpër e i dhunshëm, por i domosdoshëm për të kuptuar veten dhe të tjerët dhe për të parë sesi paragjykimet brejnë edhe shoqëritë e ashtuqajtura të zhvilluara.

Pak nga historia e jetës

Han Kang është shkrimtare koreano-jugore. Ajo fitoi Çmimin Nobel në letërsi për vitin 2024. Në ceremoninë e dhënies së Çmimit u vlerësua *“për prozën e saj të fuqishme poetike, e cila shpalos brishtësinë e jetës njerëzore; për stilin e saj poetik dhe eksperimental”*. Ajo u quajt *“një novatore në prozën bashkëkohore”* dhe se «puna e saj përfshin një gamë të gjerë zhanresh, ku përshkruhet dhuna, pikëllimi dhe patriarkalizmi”.

Autorja është gjithashtu një ish-fituese Çmimit Ndërkombëtar Man Booker më 2016 për romanin *Vegjetariania*. Ajo është vajza e romancierit Han Seung-won dhe ka lindur në qytetin Gwangju të Koresë së Jugut. Ka studiuar për letërsi në një universitet të Seulit. Veprat e saj të para të botuara ishin disa poezi dhe një tregim i shkurtër. Pastaj ajo iu përkushtua prozës së gjatë me romane. Han Kang është përkthyer në më shumë se 30 gjuhë, midis tyre edhe në shqip.

Stefan Çapaliku

SAGA
e
SARAJEVËS

 BOTIMET
FISHTA

roman